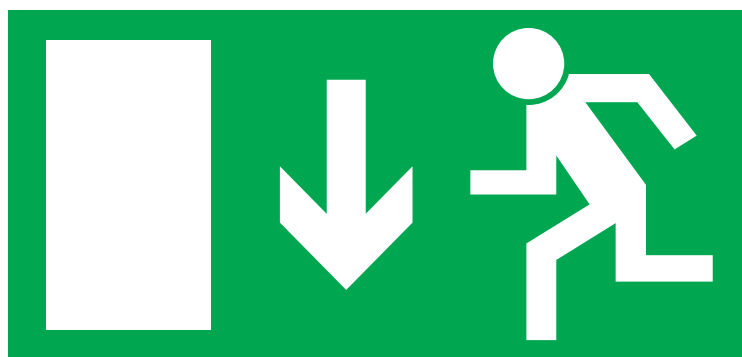

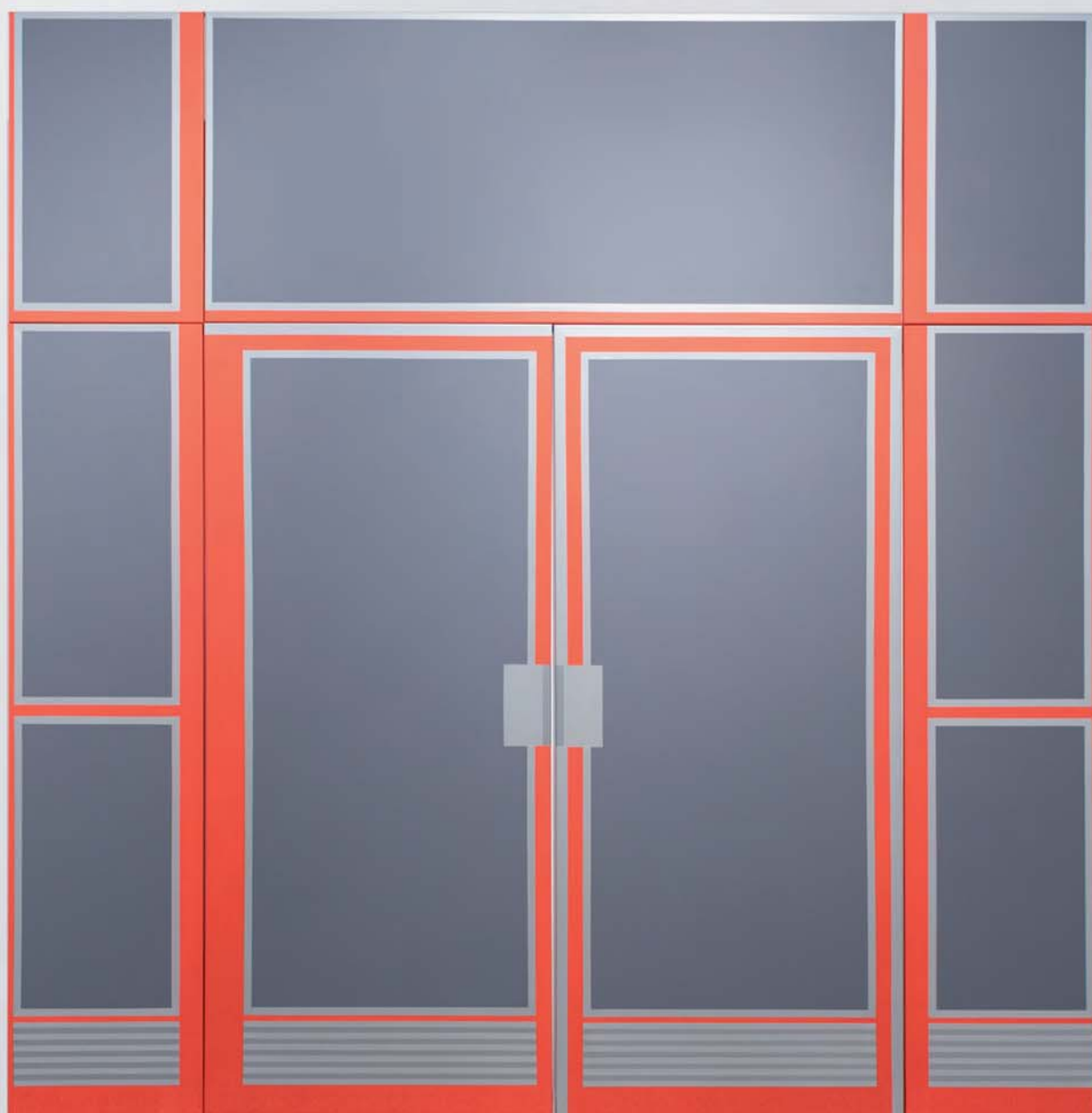

M revue

Časopis
Moravského
zemského
muzea
1/2024

VENDULA CHALÁNKOVÁ / VÝCHOD
14. 6. — 1. 9. 2024
MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM
PAMÁTNÍK LEOŠE JANÁČKA
SMETANOVA 14 / BRNO

Vážení přátelé a příznivci Moravského zemského muzea,

držíte v rukou nové číslo časopisu M revue, na jehož stránkách Vám pravidelně kromě ohlédnutí se do blízké i nedávné historie muzea přinášíme rovněž pravidelný přehled výsledků naší činnosti a úvah nad proměnami naší instituce a muzejní práce obecně. Přinášíme vám shrnutí první poloviny roku 2024, která byla naplněna novými výstavami, přednáškami, výzkumy i dalšími akcemi, jimiž přibližujeme naši práci a její výsledky široké veřejnosti.

S vysokým uspokojením (a jsem přesvědčený, že ve svém konstatování nepřeháním) můžeme říci, že Moravské zemské muzeum uzavřelo již dva význačné projekty z „velké trojky“, k nimž se upínala naše pozornost v posledních letech: Otevřeli jsme výstavu Tisíc tváří Amazonie v Pavilonu Anthropos a první desítky návštěvníků zavítaly do Klenotnice Velké Moravy. Třetím vrcholem v pořadí se ještě letos v říjnu letošního roku stane slavnostní ukončení projektu IROP MZM – zámek Jevišovice – vybudování expozice.

Inspirativní výstavu věnovanou národům Amazonie, vzniklou ve spolupráci Dětského muzea MZM s Masarykovou univerzitou, ale i řadou dalších domácích i zahraničních subjektů (a to nejenom ze zemí Jižní Ameriky), jsme představili veřejnosti již v květnu. Interkulturní dialog, vedený jazykem a primárně z perspektivy původních obyvatel regionu Amazonie, přináší unikátní zážitek nejenom pro naši nejmladší generaci, ale pro všechny příchozí. Podobně hluboký vjem, troufnu si říci až spirituální, čeká i návštěvníky Pokladnice Velké Moravy v archeoskanzenu v Modré u Velehradu. Unikátní projekt připravený ve spolupráci jak s obcí Modrá, tak slovenskými partnery je výslednicí přeshraničního projektu INTERREG V-A Slovenská republika a Česká republika SK-CZ 14-20 s názvem „Společné dědictví od Římanů po klenoty Velké Moravy“. Je jedinečnou kombinací nevšedního architektonického řešení v podobě podzemní trezorové místnosti a muzejní prezentace na nejvyšší evropské

úrovni. Díky tomu konečně můžeme v důstojném a bezpečném prostředí zájemcům představovat ty nejzásadnější podklady naší společné archeologické minulosti, aniž bychom v noci ztráceli klid na spánek...

Tyto monumentální záležitosti však nezůstaly osamocené. Veřejnosti byly představeny doslova desítky dalších prezentačních, dokumentačních a popularizačních projektů. Mnohé vám blíže popíšeme právě na následujících stránkách. Z těch nejdůležitějších bych připomenul pokračující přípravné práce na vybudování Národního památníku v bývalé věznici v Uherském Hradišti. Předchází mu dokumentace dosud žijících pamětníků, archivní výzkum a tvorba scénáře nových expozic. Již v minulém roce pak jeden koncepční materiál předestřel, jak pracovat s prostorem, druhý se věnuje cílovým skupinám důležitým pro budoucí muzeum. Na tyto koncepty navážeme architektonickou studií budoucí podoby nového muzea.

Skutečnost, že jakkoliv máme v názvu slovo „zemské“, jsou naše aktivity namnoze nejenom národní, ale často i nadnárodní, nám svými výzkumy připomněli například entomologové či badatelé našeho centra Mendelianum. V rozhovoru se v tomto čísle představuje nová vedoucí Etnografického ústavu Historického muzea PhDr. Petra Mertová, Ph.D.

I když tedy rámec naší činnosti zůstával i v posledních měsících velmi složitý, ať již kvůli stále komplikovanější mezinárodně-politické situaci či domácímu ekonomickému kontextu, tak se nám stále dařilo naplňovat široké portfolio aktiv, které jsme také odprezentovali veřejnosti. Věřím, že Moravské zemské muzeum prochází pomalou obrodou (s jistou nadsázkou lze konstatovat, že postupným „mírným pokrokem“ nejenom v mezích zákona, ale především v souvislostech současné ekonomické situace). Dílčími opravami zlepšujeme stav všech našich budov, zvyšuje se zabezpečení sbírek (a pevně věřím, že mílovými kroky směřujeme k realizaci klíčového strategického projektu výstavby nových centrálních laboratoří a depotních prostor v areálu

Moravského zemského muzea v Rebešovicích). Upgrade naší tiskárny zvýšil publikační možnosti muzea, zkvalitňuje se také přístrojové vybavení pracovišť. Navzdory nelehké personální situaci se nám nepřestává dařit řešit spoustu nových projektů, a tak získávat navíc mimorozpočtové prostředky na naši činnost, čímž permanentně udržujeme na vysoké úrovni a ve vysoké škále rozmanitosti paletu nabízených akcí pro odbornou i laickou veřejnost.

Pevně doufám, že se nám všem tento trend podaří i nadále udržet. A Vám, naši milí čtenáři, bych rád poděkoval, že jste stále s námi. Zůstávám trvale v naději, že se brzy setkáme na některé z nově připravovaných akcí Moravského zemského muzea v druhé polovině roku 2024 či v měsících následujících.

S úctou

Jiří Mitáček
generální ředitel

4

1 M úvodník:

Vážení přátelé a příznivci Moravského zemského muzea,

4 M téma:

Skvosty Velké Moravy se vrátily pod zem. Aby byly vidět

15 M událost:

Tisíc tváří dámy divočiny. Poznejte Amazonii všemi smysly

22 M výstavy:

Příběh Paláce šlechticů vypráví jeho barokní kaple / V Galerii Zdeňka Buriana přibyl Australopithecus sediba i preparovaná lidská hlava / Aristokracie je i věcí ducha a odvahy, ukázaly Kulturní mosty / Východ. Povedou dveře Venduly Chalánkové do lepších časů?

15

27 M názor:

Umělý člověk: a dál?

30 M příběh:

Spory o datum Mendelova narození. Proč by se chtěl Mendel mýlit?

35 M report:

Z historie Lidových novin: pro malé i velké / Joachim Bruss si Prahu vybral za svůj domov / Moravská madona ze dvora „intervenovala“ do kaple Paláce šlechticů / Jak se v 80. letech mělo jít takzvané „na Poláky“... / Byli jsme při tom... / Pomohly indicie ze špalíčeků kramářských tisků / Vzpomínky pamětníků je třeba zachovat

35

53 Pod čarou:

Muzea...

54 M profil:

Petra Mertová: Etnologie má být více slyšet ve veřejném prostoru

63 Před oponou, za oponou:

First Step Conference 2024. MZM hostilo první mezinárodní studentskou konferenci / Britský velvyslanec v České republice Matt Field OBE navštívil Moravské zemské muzeum / V březnu v Paláci šlechticů slavilo své dny divadelní umění / Den Země návštěvníky bavil i vzdělával / U mamuta v Pavilonu Anthropolos zůstal i ten Zlatý / Tančíme zavádku! Ojedinělý tanec nově chrání zápisy

SKVOSTY VELKÉ MORAVY

se vrátily pod zem.

Aby byly viděny

Zpět domů, a některé bez nadsázky opravdu do „rodné“ půdy v Modré u Velehradu, se vrátily ty nejvzácnější poklady Velké Moravy. Mezi dvěma stovkami vystavovaných skvostů v nové Klenotnici Velké Moravy jsou totiž i takové, které byly vykopány jen několik desítek metrů od míst, kde se unikátní podzemní pantheon nachází. V drtivé většině jde přitom o originály, pouze v pěti případech se jedná o vědeckou repliku.

Superlativů, které novou Klenotnici doprovází, je ale mnohem více a týkají se jak samotného obsahu výstavy, tak stavby za více než 70 milionů korun, která je součástí Archeoskanzenu v Modré u Velehradu. Jedna z nejnavštěvovanějších turistických destinací Moravy si tak s jejím červnovým otevřením nadělila krásný dárek ke svým letošním dvacetinám.

Pilotní výstava, kterou Klenotnice návštěvníkům nabízí, nese název Elity Velké Moravy. „Jsou zde prezentovány skvostné, nezřídka jedinečné archeologické nálezy z pohřebišť centrálních velkomoravských hradišť, které bývají spojovány s představiteli nejvyšších společenských vrstev raně středověké Moravy – knížaty, velmoži a členy jejich rodin. A pro velkomoravskou společnost 9. století bylo důležité hmotnou vý-

bavou manifestovat svoji moc, bohatství a výjimečnost sociálního postavení,“ přibližuje Luděk Galuška, vědecký pracovník Moravského zemského muzea, tvůrce námětu, libreta a scénáře výstavy. Moravské zemské muzeum do expozice zapůjčilo sbírku nejcennějších šperků a zároveň umožnilo i výrobu zmíněných vědeckých replik, které byly evidovány v Centrální evidenci sbírek Ministerstva kultury.

Soubor zlatých a stříbrných skvostů raně středověkého uměleckého řemesla pochází z archeologických nalezišť ve Starém Městě, Uherském Hradišti-Sadech, v Mikulčicích, na Pohansku u Břeclavi a také samotné Modré. „Odtud je i antická gema s vyřezaným motivem Eróta a kohoutka z 2. století, kterou si o sedm století později některý z významných Vel-

komoravanů nechal zasadit do stříbrného přívěsku. Po smrti velmože pak byla spolu s ním uložena do hrobu. Jakkoliv nelze říct, který z vystavených předmětů je nejcennější, neboť to jsou všechny, pocitově jako velmi pozoruhodnou vnímám právě tuto gemu. Stala se rovněž „logem“ celé klenotnice,“ doplnil Luděk Galuška.

Středobodem hlavní místnosti je bronzový zvon nalezený ve slovenské Bojně. Do Modré ho zapůjčil Archeologický ústav Slovenské akademie věd. Skleněný tubus vitríny chrání vzácný nález směruje přímo nahoru ke stropnímu „okulu“, jímž dolů proudí denní světlo. Nad ním, na povrchu, se nachází dřevěná zvonice s kopií téhož zvonu, jehož vyzvánění také symbolicky zahájilo 20. června 2024 slavnostní otevření Klenotnice. „Počítáme s tím, že výstava bude průběžně obměňována či doplňována. A právě v této centrální vitrině si dovedu velmi dobře představit, že se časem objeví například další nálezy nejen z raného středověku, ale třeba i pravěku,“ plánuje Luděk Galuška. Není tak vyloučeno, že tu třeba jednou bude přitahovat obdiv návštěvníků třeba Věstonická venuše...

Centrální vitrína Klenotnice s originálem a replikou
zvonu z 9. století, který byl nalezen v Bojně u Topol-
čian na západním Slovensku.

*Pohled do hlavní části Klenotnice s dvanácti vitrínami,
v nichž jsou vystaveny skvosty z doby Velké Moravy.
V pozadí část sestupné rampy s nikami a dobovými
vyobrazeními.* ▼

Momentky z nakládání boxů s exponáty do modranské klenotnice v prostorách MZM za účasti příslušníků zásahové jednotky policie ČR. ▲

Páni napravo, dámy nalevo ▼

Pravá výstavní část podzemní auly náleží mužům. Ve vitrínách jsou kromě opaskových kování a šperků také například ostruhy, meče, dýky či sekery symbolizující jejich významné postavení. „Mojí koncepcí bylo vystavit dohromady vždy celé nálezné soubory z jednotlivých hrobů, tedy žádný výběr, ale komplet. Už samo množství cenností, které byly součástí výbavy jednoho zemřelého, potvrzuje, jak důležité postavení za svého života pohřbený člověk zastával,“ říká Luděk Galuška. Některé ze zbraní nejsou původní a náleží právě mezi zmíněné vědecké repliky. Jejich autorem je kovář Patrik Bárta. „Jinak by bylo možné prezentovat pouze nakonzervované kusy želez. Díky výzkumným metodám včetně rentgenových snímků původních nálezů ale víme, že čepele byly vytvořeny na bázi damaškové ocele a že se tedy jednalo o technologicky vynikající výrobek, který musel patřit nějakému knížeti či velmoži,“ vysvětluje Luděk Galuška.

Levá strana je věnována ženským elitám. Nechybí ani šperky, jimiž byla při pohřbu vybavena tzv. sadská princezna, jako jsou masivní zlatý prsten zdobený granulací, několik párů náušnic, gombíky či náhrdelník ze skleněných korálek s mušlí ostranky jaderské, topasem a jantarem. Hrob této zhruba dvacetileté ženy našli archeologové na pohřebišti křesťanského centra na Výšině sv. Metoděje v Uherském Hradišti – Sadech, odtud vžitě označení sadská princezna.

Mužskou i ženskou část výstavy zakončují cennosti patřící předčasně zemřelým dětem, chlapcům a dívkám. „Podle předmětů je patrné, že když se narodilo dítě do rodiny velmožů, přejímalo od malička část symboliky spojené se společenským postavením rodiny. Jsou tu například ostruhy dvou či tříletého chlapce, který toho na koni ještě asi moc ne-naježdil, ale malé zdobené ostruhy

Generální ředitel MZM Jiří Mitáček přestřihává pásku u vstupu do Klenotnice, vedle něj ředitel Odboru muzeí a galerií MK ČR Jan Holovský, za ním hejtmán Zlínského kraje Radim Holíš. ▲

z hrobové výbavy jasně dokládají jeho příslušnost k elitě," říká Luděk Galuška. Všechny vystavené skvosty současně ukazují rovněž zručnost a um jejich tvůrců. Těmi v té době byli často již domácí klenotníci a zlatníci z Veligradu a dalších center Velké Moravy.

Nedílnou součástí hlavní místnosti klenotnice je rovněž hyperrealistická antropologická rekonstrukce velkomoravského velmože zhotovená podle lebky nalezené v Uherském Hradišti-Sadech v Centru kulturní antropologie Moravského zemského muzea antropoložkou Evou Vaníčkovou. Další hypotetická hmotová ztvárnění naznačující podobu členů vládnoucí rodiny Mojmirovců jsou zasazena do panoramatických scén v nikách situovaných podél ochozu vedoucího do hlavní výstavní místnosti pod zemí. Zachycují důležité

momenty vzniku a existence moravského státu v průběhu 9. století. Sochy byly vytvořeny na základě skenů skutečných lidí, členů skupiny ožvlé historie Velkomoravané.

Návštěvnický zážitek umocňuje i promyšlená vizuální a audio složka celé výstavy. Doprovodné komentáře z citátů historických pramenů načetli herci Slovákého divadla. Velkolepý chorál v podání Jiřího Pavlici a Hradišťanu pak dokresluje vznešenost prostředí podzemního panteonu, který je novodobým chrámem obdivu současníků k odkazu předků.

Devět metrů pod povrchem ▼

Výstavbu Klenotnice inicioval v roce 2018 starosta Modré Miroslav Ko-

vářík, který je také autorem architektonického návrhu. Záměr shodně podpořili všichni členové zastupitelstva. „Lokalita archeoskanzenu je třetím nejnavštěvovanějším místem Zlínského kraje a poptávka po zhlédnutí originálních exponátů byla stále vyšší. Proto jsme se s generálním ředitelem Moravského zemského muzea Jiřím Mitáčkem shodli, že chceme veřejnosti cennosti Velké Moravy ukázat," vysvětluje Miroslav Kovářík. „A proč panteon? No přece proto, že honosné šperky nejlépe vyniknou v důstojných prostorách," dodává s úsměvem Jiří Mitáček. Historická cena nehraditelných předmětů je nevyčísitelná. Jejich pojistná hodnota jde do desítek milionů korun.

Samotné výstavbě předcházela archeologický výzkum, který provedli pracovníci Centra slovanské archeologie. V jeho průběhu bylo získáno

Část vystavených skvostů v podobě stříbrných náušnic
z Pohanska u Břeclavi. ▼

množství nálezů z období mladšího pravěku i rané doby dějinné, zejména však kostrové hroby lidí z období Velké Moravy, tedy stejně staré jako jsou artefakty vystavované v Klenotnici.

Podzemní kruhová stavba o průměru 20 metrů, tedy panteon, se nachází devět metrů pod povrchem a je zjednodušeně řečeno trezorem. „Až doposud nebyl na celé Moravě výstavní prostor, který by splňoval ty nejprísnejší bezpečnostní opatření pro vystavení velmi cenných historických exponátů. Naše klenotnice to umožňuje. Jde totiž o monolitický objekt s veškerým zabezpečením proti krádeži i poškození, jak je tomu v těch nejlepších bankách,“ popisuje Miroslav Kovářík. Než však začali stavbaři s budováním samotného panteonu, bylo třeba podloží zpevnit injektáží. Hermeticky uzavřené vitríny jsou z neprůstřelného skla a každá má vlastní vzduchotechniku, nejen z bezpečnostních důvodů, ale i kvůli maximální ochraně prezentovaných předmětů.

Hlavní část stavby stála téměř 52,4 milionu korun. Z toho 38,5 milionu pokryla dotace z evropských fondů, 8 milionů přispěl Zlínský kraj a přes 2,3 milionu uvolnil stát. Zbývající část financovala obec.

(jih)

Foto: Jan Cága

◀ Zleva: Starosta obce Modrá Miroslav Kovářík při úvodním slovu, za ním generální ředitel MZM Jiří Mitáček a Luděk Galuška, tvůrce námětu, libreta a scénáře výstavy.

Luděk Galuška seznamuje první hosty s obsahem Klenotnice.

Netradiční dar zlínského hejtmána Radima Holíše archeoskanzenu u příležitosti otevření Klenotnice Velké Moravy – živý kohout.

Výstava Elity Velké Moravy v Klenotnici Velké Moravy

Autor námětu, libreta a scénáře: Luděk Galuška

Realizace: Moravské zemské muzeum

ve spolupráci s obcí Modrá, Archeologickým ústavem AV ČR, Brno, v. v. i., Ústavem archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity a Archeologickým ústavem Slovenské akademie věd v. v. i. v Nitře

Technická realizace audio a video projekcí: Muzea Servis, Jan Šuškleb

Tvůrce antropologické rekonstrukce: Laboratoř antropologické rekonstrukce Moravského zemského muzea

Tvůrci replik a kopií: Patrick Bárta, Radek Lakůvka, Otmar Oliva, Daniel Ignác Trubač

Tvůrci soch Velkomoravanů: Ondřej Bílek, Jiří Pec, členové skupiny oživé historie Velkomoravané, z. s.

Tvůrci zvětšených historických vyobrazení: ABR 3D Print, Uherské Hradiště, Andrej Irša, m-ARK s. r. o., Olomouc, PRIMA BILAVČÍK, s.r.o. - akreditovaná kalibrační laboratoř, Uherský Brod

Tvůrci audio projekcí: Vladimír Doskočil, Luděk Galuška, Pavel Hromádka, Igor Stránský, ZUŠ Veselí nad Moravou – nahrávací studio

Tvůrci video projekcí: Battement production, Luděk Galuška, Jaroslav Křivánek, členové skupiny oživé historie Velkomoravané, z. s. a přátelé

Autor hudby na staroslověnské texty: Jiří Pavlica

Interpreti hudby: Jiří Pavlica a Hradišťan

Překlady textů do angličtiny: James Fisher

Motiv jezdce s dravým ptákem, tzv. Sokolník, jeden z nejznámějších symbolů Velké Moravy, vítá návštěvníky v prostoru těsně před vstupem do Klenotnice. ▼

VELKÁ MORAVA GREAT MORAVIA (833 – 906)

První organizovaný mocensko-politický útvar
s prvky státu na území středoevropských Slovanů
s centrem na Moravě

The first organised system of power and political
structures of a state in the territory of the Central
Europe Slavs centred in Moravia

Klenotnice Velké Moravy v Modré je jedním ze dvou výstupů mezinárodního přeshraničního projektu INTERREG V-A Slovenská republika a Česká republika SK-CZ 14-20 s názvem „Společné dědictví od Římanů po klenoty Velké Moravy“. Na české straně jsou účastníky projektu obec Modrá a jako vědecký garant Moravské zemské muzeum – Centrum slovanské archeologie, na slovenské straně pak obec Cífer, nacházející se v Trnavském samosprávním kraji, s vědeckými guaranty v Archeologickém ústavu Slovenské akademie věd (AÚ SAV) se sídlem v Nitře, a v Trnavské univerzitě. V Cíferu byl v rámci projektu vybudován archeoskanzen, který představuje část sídliště ze 4. století, tedy z doby římské, jehož pozůstatky byly v katastru obce v minulosti objeveny archeology AÚ SAV a expozice středověku v rekonstruovaném mlýnu.

Financování hlavní části stavby Klenotnice Velké Moravy:

Evropská unie, program INTERREG V-A, SK-CZ/2022/14 85%, tj. cca 38 500 000 Kč.

Státní rozpočet ČR – Ministerstvo pro místní rozvoj, a to 5%, tj. cca 2 342 000 Kč.

Spoluúčast obce k části projektu INTERREG V-A 10%, tj. cca 4 500 000 Kč.

Dotace z Fondu Zlínského kraje ve výši 8 000 000 Kč.

Zbývající financování záměru je z rozpočtu obce.

Financování výroby vědeckých replik šperků, okras apod. z veřejné sbírky pořádané Obcí Modrá.

Pohled do tváře Velkomoravana. Vědecká rekonstrukce hlavy a poprsí velmože z 9. století vznikla v Laboratoři antropologické rekonstrukce MZM pod vedením Evy Vaničkové. ▲

Kovové části velmožského opasku z Mikulčic, s honosným stříbrným nákončím na rubu s vyobrazením oranta a na lici s vsazenými barevnými skly a s antickou gemou s rytou postavu Merkura. ►

Tisíc tváří dámy divočiny.

Poznejte Amazonii všemi smysly

„Amazonie není jen oblast na mapě. Je to živý organismus, srdce Jižní Ameriky. Vznešená dáma divočiny, místo, kde se stromy dotýkají nebe. Symbol obrovské pulsující síly. Mnozí z nás ji obdivujeme pro její bohatství přírodní rozmanitosti, ale Amazonie je také domovem pro nespočetné množství lidí, nejstarších kultur na Zemi, domorodých národů, s nimiž můžeme alespoň načas sdílet jejich moudrost a spojení s přírodou.“

Těmito slovy uvedla výstavu Tisíc tváří Amazonie Sylva Brychtová z Dětského muzea MZM, jedna z trojice autorek tohoto opulentního projektu. Spolu s ní za ním stojí hispanistka Masarykovy univerzity Athena Alchazidu a Narcisa de Jesús Ullauri Donoso, antropoložka z Universidad del Azuay z Ekvádoru. Výstava, na níž se kromě Moravského zemského muzea podílela také řada dalších subjektů, tak dává výjimečnou šanci vnořit se do exotické, pestrobarevné lokality Velké Amazonie plné tajemství, kouzel a nebezpečí. Od myšlenky k realizaci uběhly více než dva roky. Samotná příprava přitom zabrala zhruba osmnáct měsíců.

„Posledních šest bylo opravdu intenzivních, plných usilovné až mravenčí dřiny, pracovali jsme denně a často i o víkendech,“ rekapituluje

Sylva Brychtová. Návštěvníky ale čeká dobrodružná výprava s mnoha vrstvami, které se postupně před jejich očima dostávají na povrch. Díky meziinstitucionální spolupráci uzavřené mezi Centrem jazykového vzdělávání Masarykovy univerzity a Moravského zemského muzea bylo možné začlenit rovněž unikátní výstupy mezinárodního projektu EP-SULA. „Ten si klade za cíl přispět k zachování kulturní a jazykové rozmanitosti v Latinské Americe, kde mnoho domorodých jazyků zaniká a původní kultury pak nevyhnutelně také čelí hrozbě zániku. Centrum jazykového vzdělávání, které je koordinátorem zmíněného projektu, spolupracuje s dalšími šesti univerzitami. V Evropě jsou to finská Univerzita v Tampere a španělská Univerzita v Santiago de Compostela, v Latinské Americe se jedná o dva partnery

v Salvadoru a další dva partnery v Ekvádoru. A právě tito zahraniční kolegové ze Salesiánské univerzity Don Bosco a z Univerzity v Azuay pořídili fotografickou dokumentaci a videozáznamy, z nichž některé, týkající se Amazonie, jsou v sále Pavilonu Anthropos k vidění,“ vysvětluje Athena Alchazidu. Zásadním přínosem této kooperace je inovativní přiblížení života původních domorodých obyvatel tohoto kulturního areálu. Ti vzhledem ke spolupráci se zapojenými mezinárodními institucemi a odborníky dostali možnost sami představit svou společnost a kulturu z vlastní perspektivy. Dávají nám tak možnost vstoupit do jejich světa, poznat jejich každodenní činnosti, zahrnující mnohé řemeslné dovednosti, umělecký projev, jejich mytologii, náboženství, kosmovizi či systém léčitelství. V tomto kontextu jsou představena etnika z Peru, Ekvádoru, Kolumbie, Venezuely a Brazílie, jako např. Shuarové, Achuarové, Kofánové, Huaoraniové /Waoraniové, dále Shipibo-Konibové, Cashinahuové, Ticunové, Tucanové, Yanomamiové a řada dalších. „Kromě fotografií, pořízených přímo v jednotlivých komunitách, se jedná o videonahrávky, na nichž

domorodí obyvatelé hovoří svým mateřským jazykem, ukazují svou komunitu, svou kulturu, tradice i vybrané obřady. Činí tak s vědomím, že prostřednictvím nahrávek opatřených českými titulky se mohou představit tak, jak si přejí, abychom je vnímali. V rámci jednotlivých rozhovorů kolegové pokládali otázky vymezující základní tematické okruhy, které tvoří hlavní části výstavy, a díky nimž se život komunity přiblíží nám Středoevropanům," objasňuje Athena Alchazidu. „Hned v úvodní animaci, předkládající výklad o vzniku světa, přichází pozdraví malý chlapec z etnika Shuar ve svém rodném jazyce. Tento pozdrav byl natočen speciálně pro naši výstavu," dodává Sylva Brychtová.

Autentická (sebe)prezentace domorodých obyvatel z vybraných oblastí je ale pouze jedním ze tří aspektů, které činí Tisíc tváří Amazonie výjimečnou výstavou. Její poselství je totiž rovněž přístupné všem. Nevidomí a zrakově znevýhodnění se mohou spolehnout na popisky v Braillově písmu a připravena pro ně je řada haptických předmětů, map, model obydlí, čichové vjemy či hra v podobě hmatového pexesa a audioprůvodce. Lidé s postižením sluchu mohou využít videoprůvodce v českém znakovém jazyce. Pro zájemce, kteří nemohou výstavu navštívit osobně (nebo si ji chtějí prohlédnout znovu v klidu a z pohodlí domova), je zpřístupněna i virtuální prohlídka.

A tím třetím hlediskem, vymykajícím se běžným pravidlům, je velké množství odborníků, řemeslníků, studentů uměleckých škol a dobro-

◀ Muzejní edukátorka Monika Olešovská v závěrečné fázi přípravy výstavy.

Muzejní edukátorky Šárka Zajíčková a Sylva Brychtová při instalaci interaktivních prvků ve výstavě.

Radmila Jarešová, vedoucí Výstavního oddělení při instalaci zoologických preparátů.

volníků z České republiky i zahraničí, kteří se do přípravy zapojili. „Koordinace této spolupráce byla náročná, ale také nesmírně obohacující,“ shodují se autorky výstavy.

Prezentaci stěžejních témat výstavy doplňuje celá řada originálních exponátů. Jedná se o předměty denní potřeby, řemeslné výrobky, zbraně, rituální a obřadní artefakty, amulety, oděvy, ozdoby a různé doplňky. Výstava je ještě obohacena fotografiemi, malbami a řemeslnými výrobky od současných domorodých umělců a řemeslníků, a to včetně video dokumentace z místa původu popisující význam artefaktů. Vložena je rovněž symbolika vzorů, barev i materiálu.

K vidění jsou vzácné sbírkové předměty, které před lety přivezli čeští cestovatelé a badatelé. Patří mezi ně například předměty od slavného dobrodruha Enrique Stanko Vráze nebo veterináře Josefa Vondráčka. Novější sbírky přivezli od-

borníci jako etnobotanička Jana Horáčková nebo malíř Otto Placht. Náprstkovo muzeum dokonce získalo celoživotní sbírku etnografa Mni-slava Zeleného Atapany, jejíž část je v Anthroposu rovněž vystavena. Své vlastní předměty ze současnosti zapůjčily i autorky výstavy Athena Alchazidu a Narcisa Ullauri. „Výběr exponátů byl složitý a zdoluhavý, protože se jedná o velmi vzácné artefakty. Některé z nich jsme museli zkoumat, abychom zjistili jejich původní použití,“ přiznává Sylva Brychtová.

Celkem je vystaveno více než dvě stě originálních předmětů, z toho téměř sto padesát z Náprstkova muzea. Zvolit jeden nejvzácnější ale prý není možné. Za mimořádně zajímavé lze určitě považovat lovecké zbraně s nádobkou na jed kurare, stejně jako předměty duchovní povahy, např. obřadní kopí, šamanské doutníky, obřadní masky, pérové čelenky a ozdoby. Vzhledem k tomu, že výstava

bude otevřena více než rok a půl, počítá se s tím, že zhruba v polovině se některé exponáty obmění.

Živá sklípkanka Julča i anakonda k prolézání ▼

Dalším významným tématem je příroda, biodiverzita a s tím úzce související ekologie a environmentální problematika. Návštěvníci se seznámí s výběrem zástupců amazonské flory a fauny ze sbírek Zoologického a Entomologického oddělení MZM včetně speciálního ozvučení a samostatné video prezentace. Živá zvířata a rostliny, ukázky dřevin a jiných přírodnin doplňuje čtyřicet dermoplastických preparátů a osm entomologických krabic s nádhernými hmyzími zástupci vzácných druhů, což přispívá k bohaté prezentaci přírodní rozmanitosti. „Podle odborníků má takto prezentovaná preparace zvířat nezastupitelnou roli

Hlavní autorky výstavy Narcisa de Jesús Ullauri Donoso, antropoložka z Universidad del Azuay z Ekvádoru a Athena Alchazidu, hispanistka Masarykovy univerzity společně s kurátorkou výstavy Sylvou Brychtovou na slavnostním otevření výstavy.

Návštěvníci vernisáže v modelu anakondy určeném k prolézání.

Studentky Střední školy umění a designu a Vyšší odborné školy Brno a současně autoři zvířecích masek a kostýmů ve výstavě.

Výstava Tisíc tváří Amazonie je prostorem interkulturního dialogu. Představuje projekt mnoha spolupracujících institucí, z nichž hlavním partnerem je Centrum jazykového vzdělávání z Masarykovy univerzity. Dalšími partnery jsou Národní muzeum - Náprstkovo muzeum asijských, afrických a amerických kultur, Teiresiás - Středisko pro pomoc studentům se specifickými nároky z Masarykovy univerzity, Fakulta informatiky z Masarykovy univerzity, ZUŠ Smetanova, Brno, Střední škola umění a designu a Vyšší odborná škola Brno, Zoo Brno a stánice zájmových činností.

Ze zahraničních institucí je třeba zmínit zejména Universidad del Azuay spolu s Universidad Politécnica Salesiana z Ekvádoru, dále Universidad Científica del Sur z Peru a Bournemouth University z Velké Británie. Fotografie shipibského umělce Davida Díaze zajistilo Velvyslanectví Peruánské republiky v Praze.

i v dnešní technologicky vyspělé době,“ podotýká Sylva Brychtová. Zájem, smíšený u mnohých trochu s obavami, naopak vyvolává „nevycpaná“ Julča, samička sklípka ro-raimského, bezpečně ubytovaná v teráriu. Muzejníkům ji zapůjčil chovatel pavouků Josef Šimerda a o její krmení se po celou dobu trvání výstavy budou dělit Marcela Červinková z Dětského muzea s kolegou Jiřím Procházkou z Entomologického oddělení MZM.

Texty věnující se jednotlivým tématům jsou dostupné prostřednictvím QR kódů i v audio formě, zobrazit si je lze také v anglickém a španělském jazyce. Výstava nabízí mnoho her a aktivit, které nadchnou všechny generace. Mohou se těšit na interaktivní, hravé prvky, repliky předmětů, smyslové hry, hračky, výtvarné a řemeslné tvoření, didaktický list s řadou zábavných aktivit. Zájemci si otestují svůj čich, hmat nebo si zkusí procházku bosou nohou po speciálním chodníčku. V počítačové

hře se děti vžijí do života rybičky živorodky nebo se promění v jiné živočichy deštného lesa díky nádherným oblekům a maskám vytvořenými studenty Střední školy umění a designu.

Ti nejmenší se mohou „ponořit“ do útrob obrovské anakondy k prolézání, což je skvělá příležitost seznámit se i s příběhy o vzniku Amazonky a světa, které si vyprávějí domorodí obyvatelé. „Model hada vytvořil náš „dvorní“ dodavatel, sochař René Šujan. Co s ním bude po výstavě, zatím netuším – snad ho využijeme třeba formou výpůjčky do jiných muzeí. Vzhledem k tomu, že je tato originální prolézačka ve výstavě velmi oblíbená a intenzivně využívána, není bohužel vyloučeno, že se s ní kvůli opotřebení po výstavě rozloučíme navždy,“ usmívá se Sylva Brychtová.

„Výstava je určena širokému spektru zájemců a ve své rozmanitosti by ve výsledku měla vést k poznání, které je prvním nutným krokem k uvědomění si nutnosti ochrany

Účastníci vernisáže společně s muzejní edukátorkou Šárkou Zajíčkovou při hře na domorodé hudební nástroje v maloce.

Účastník vernisáže zkoumá taktilní pexeso pro nevidomé návštěvníky.

Carlos del Castillo, ministerský rada, Velvyslanectví Peru při prohlídce výstavy Tisíc tváří Amazonie obdivoval korálovku sedlatou v rukou muzejní edukátorky Marcely Červinkové.

této jedinečné části světa,“ soudí generální ředitel muzea Jiří Mitáček. „Byla bych moc ráda, kdyby se návštěvníci přesvědčili o nezměrné kráse a rozmanitosti Amazonie a aby chom se všichni stali spojenci jejích obyvatel v boji za zachování přírodního bohatství, ale i jejich jazyka, zvyků, tradic a kulturních hodnot pro další a další generace,“ doplňuje Sylva Brychtová a uzavírá: „Prohlédněte si, prosím, tuto výstavu s otevřeným srdcem a myslí. Možná vám předkládaná témata přinesou nové poznání, inspiraci nebo i nový pohled na kulturní odlišnosti.“

(jih)

Foto: Jan Cága, MZM

Nad výstavou převzali záštitu:

Martin Baxa, ministr kultury ČR; Markéta Vaňková, primátorka statutárního města Brna; Martin Bareš, rektor Masarykovy univerzity; Néstor Popolizio, velvyslanec Peru v ČR; Sônia Regina Guimarães Gomes, velvyslankyně Brazílie v ČR; Pavla Havlířková, velvyslankyně ČR v Brazílii.

Příběh Paláce šlechtičen vypráví jeho barokní kaple

Palácem šlechtičen v centru Brna, který v současnosti využívá Moravské zemské muzeum, prošly bez nadsázky dějiny celé rakousko-uherské monarchie. „Ty malé, všednodenní, na jejichž pozadí se však tvořila ona ‚velká historie‘“, říká etnografka Hana Dvořáková. Připomenout, jak se tento vývoj propasal do poslání a užívání honosné budovy, je také cílem výstavy Příběh Paláce šlechtičen, která byla v kapli Obětování Panny Marie ve foyer paláce zpřístupněna počátkem června u příležitosti 370. výročí založení Ústavu Panny Marie Školské v Brně. „Chtěli jsme tímto

způsobem připomenout instituci zaměřenou na vzdělávání žen se sídlem v Brně. V autentickém prostředí kaple je představena osobnost zakladatelky a dochovanými originálními předměty doložen život v ústavu,“ přibližuje Hana Dvořáková, která je spoluautorkou výstavy. „Druhým cílem výstavy je poskytnout návštěvníkům informace o historii paláce v původním prostředí. Takto zpracované téma bude veřejnosti představeno vůbec poprvé,“ doplnila Šárka Prokešová z MZM, která se na přípravě výstavy rovněž podílela.

Instalaci Příběhu Paláce šlechtičen doplňují zápůjčky z Horácké galerie v Novém Městě na Moravě, Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici, Regionálního muzea v Mikulově, Numismatického oddělení Národ-

ního muzea, Numismatického oddělení Moravského zemského muzea, Moravského zemského archivu a Moravské galerie v Brně.

Výstava potrvá do 17. listopadu 2024. V rámci trvání výstavy se uskuteční přednáškový cyklus věnovaný vzdělávání dívek a žen v minulosti, ale i dějinám budovy i její architektuře.

Jak šel čas ‚u šlechtičen‘

Johanna Františka Priska hraběnka Magnisová (1654–2024) si byla dobře vědoma toho, že život osiřelých či nejmladších příslušníků šlechtických rodů je dalek luxusu a především děvčatům se často nedostává ani na základní živobytí. Proto poté, co ovdověla (sama děti neměla), vytvořila nadační odkaz na realizaci ústavu určeného k výchově a zaopatření nemajetných a osiřelých dívek z aristokratických stejně jako významných měšťanských rodin. Za vykonavatele a univerzálního dědice závěti byl určen kníže Maxmilián Dietrichstein a patronkou ústavu byla v testamentu ustanovena markraběnka moravská.

Pro potřeby ústavu byl v letech 1674 až 1679 vystavěn brněnským stavitelem Janem Křtitelem Ernou patrový dům: Palác šlechtičen. Stavba byla dále významně rozšířena a přestavěna v letech 1790–1791. K dalším zdrojům financování patřily výnosy z majetku např. statku v Medlánkách, zahrad či úspor. Po cca čtyřiceti letech k tomu přibýlo panství v Novém Městě na Moravě. „Vykonavatelem hraběnčina odkazu se stal kníže Ferdinand z Dietrichsteinu. V roce 1699, rok po vydání císařského reskriptu Leopolda I. potvrzujícího odkaz hraběnky Magnisové, byla slavnostně instalována první představená nadačního ústavu Zuzana svobodná paní z Tiefenbachu. Patronát nad ústavem zastávaly tradičně manželky císaře nebo císařovna sama. Po vzniku republiky se patronátu ujaly manželky prezidentů,“ vysvětluje historické souvislosti generální ředitel MZM Jiří Mitáček. Ústav zanikl v roce 1953 a majetek připadl státu, a to včetně objektu paláce.

Moravské zemské muzeum získalo budovu pro sídlo Etnografického ústavu už v dezolátním stavu v polovině padesátých let minulého století. Aby splňovala nároky muzejníků, prošla rozsáhlými úpravami. K větší rekonstrukci došlo až na přelomu tisíciletí. Další nutné opravy pak odstartovaly v roce 2018, na rozdíl od těch předchozích, kdy palác zůstal i pod lešením přístupný veřejnosti, tentokrát byl zcela uzavřen. Po dokončení se otevřel návštěvníkům dvěma novými stálými expozicemi Tradiční kultura na Moravě v zrcadle času a Loutkářské umění v roce 2022.

Barokní kaple Obětování Panny Marie tvoří od počátku jeho vzniku integrální část Paláce šlechticů. Její prostor

je relativně malý a intimní, ovšem značně vysoký, rozkládá se přes dvě patra v nároží domu, který ční svým charakteristickým arkýřem do centrálního brněnského náměstí Svobody.

(red)

Foto: Jan Cága

V Galerii Zdeňka Buriana přibyli Australopithecus sediba i preparovaná lidská hlava

Za sebou má výstava **Když Brnem táhli mamuti – galerie Zdeňka Buriana** v Pavilonu Anthropos MZM

sice už rok, ale právě u příležitosti prvních narozenin ji rozšířila trojice mimořádně atraktivních exponátů. Kromě hyperrealistické antropologické rekonstrukce nového druhu předchůdce člověka *Australopithecus sediba* kolekci Burianových obrazů doplnil další: Tsan-tsa z roku 1963 a originální Tsantsa, rituální předmět v podobě preparované lidské hlavy.

Hyperrealistickou figurální rekonstrukci připravil osvědčený tandem autorů, antropoložka Eva Vaníčková a sochař Ondřej Bílek z Laboratoře antropologické rekonstrukce. „Pro slavnostní zveřejnění rekonstrukce jsme záměrně vybrali 1. června, kdy slavíme na Mezinárodní den dětí. Není to totiž poprvé, co světový archeologický nebo paleontologický objev učinilo dítě. Podobně jako v roce 1879 to byla pětiletá María, která jako vůbec první uviděla do té doby neznámé pravěké malby v jeskyni Altamira, o prázdninách v roce 2008 našel devítiletý Matthew Berger, syn paleoantropologa Lee Bergera, při výzkumu v jeskyni Malapa nedaleko Johanannesburgu v Jihoafrické republice první kosterní pozůstatky dříve neznámého druhu podobného lidoopům,“ přibližuje antropoložka Eva Vaníčková.

Lee Berger v naději, že bude mít štěstí, začal používat tehdy novou platformu nazvanou Google Earth k nalezení přehlížených jeskyní, které by mohly obsahovat zkameněliny. Vědci díky tomu v průběhu několika let učinili nevídané nálezy, které umožnily poskládat částečné skelety několika jedinců, jež pomohly vrhnout nové světlo na lidskou evoluci. Nalezené ostatky jsou unikátní tím, že zahrnují téměř kompletní kostry horních i dolních končetin. Je tak snazší pochopit pohybové možnosti druhu v porovnání s hůře dochovanými předchůdci. Tento evoluční (pravděpodobně ne však přímý) předchůdce současného člověka, který žil zhruba před dvěma miliony let, chodil pravidelně vzpřímeně, i když svoji schopnost šplhat v korunách stromů neztratil. Na rukou lze studovat i manipulační schopnosti druhu.

Kratší prsty vybavené citlivými masíťmi bříšky i pohyblivý svalnatý palec umožňovaly jemnější práci. I proto, že se jedná o jednoho z nejmladších známých zástupců druhu australopitéků, jsou jeho antropologické znaky pozoruhodně blízké soudobým zástupcům rodu Homo, o čemž se díky hyperrealistické rekonstrukci z dílny LAR mohou návštěvníci nyní přesvědčit.

Zájem přitáhne i rituální Tsansa z depozitáře MZM, která v Galerii Zdeňka Buriana tvoří vlastně i symbolické propojení s druhou aktuální výstavou v přízemí Pavilonu Anthropos Tisíc tváří Amazonie. „Jedná se o historickou válečnou trofej zabitých nepřátel domorodých obyvatel žijících na území Ekvádoru a Peru. Vzhledem k tomu, že jde o jeden z ikonických předmětů z oblasti Amazonie, vybral si jej jako motiv pro obraz také Zdeněk Burian,“ upřesnil generální ředitel MZM Jiří Mitáček. Porovnat Burianovo výtvarné ztvárnění se skutečností bude možné do příštího léta.

(red)

Foto: Jan Cága

Aristokracie je i věcí ducha a odvahy, ukázaly Kulturní mosty

Mikuláš Lobkowicz, Karel a František Schwarzenbergové nebo Daisy Waldstein-Wartenberg... Životní osudy vybraných osobností z řad české a moravské šlechty po druhé světové válce představila výstava Moravského zemského muzea **Kulturní mosty v Evropě. Česká a moravská šlechta po roce 1945**. Zároveň ukázala souvislosti působení a aktivit aristokratů přes železnou oponu s tradičním a z generace na generaci přenášeným vztahem k majetku, kulturnímu dědictví, národu, ale i s křesťanským pohledem na svět.

Když někteří šlechtici z Čech a Moravy začali po roce 1945 stavět mosty přes politické, národní a společenské hranice, vycházelo jejich působení

z kultury, lidskosti a křesťanské víry. Díky svým rodinným, evropským a křesťanským kontaktům, vedení zděděným pocitem zodpovědnosti, přispěli nakonec také oni ke změně politického režimu v roce 1989.

V průběhu 20. století aristokraté v českých zemích postupně ztráceli svou pozici. Po druhé světové válce byli ti, kteří se považovali za Němce, vyvlastněni a vyhnáni. Z těch, kteří se považovali za Čechy, jich mnoho uprchlo ze země po komunistickém puči v roce 1948. Stejně jako všichni ostatní emigranti si i šlechtici v exilu museli vybudovat nové existence z ničeho. Přesto i oni pomáhali materiálně a finančně, oficiálními i tajnými cestami, zakládali humanitární organizace a informovali média o tom, co se děje na této i opačné straně

hranice. Udržovali živé povědomí o společných kulturních kořenech.

Výstava vyzdvihla život a úsilí těchto osobností: Johanna von Herzogenbergová, Karel Schwarzenberg, Pater Angelus Waldstein-Wartenberg OSB, Mikuláš Lobkowicz, František Schwarzenberg, Richard Belcredi, Ferdinand Kinsky, Daisy Waldstein-Wartenbergová, rodina Thunů a dalších.

Součástí výstavy byly filmy, zvukové nahrávky, fotografie, dokumenty a předměty ze soukromých sbírek a veřejných archivů a muzeí.

Moravské zemské muzeum výstavu v prostorách Dietrichsteinského paláce doplnilo i některými sbírkovými předměty, jež se vztahovaly ke šlechtickým rodům. Jednalo se zejména o medaile z numismatické sbírky.

Jedním z top exponátů se stal Řád zlatého rouna, který patří k nejvýznamnějším rytířským řádům udělovaným aristokracii za mimořádné zásluhy o panovnickou dynastii a stát. Jeho nositelem byl například i Karel Schwarzenberg.

Dvojazyčná, česko-německá výstava Spolku Adalberta Stiftera (Mnichov) vznikla ve spolupráci s Ústavem pro studium totalitních režimů (Praha) a Post Bellum (Praha) za podpory Česko-německého fondu budoucnosti a Bavorského ministerstva pro rodinu, práci a sociální věci. Činnost Spolku Adalberta Stiftera je financována z prostředků Pověřenkyne spolkové vlády pro kulturu a média. K výstavě rovněž vyšel katalog *Kulturní mosty v Evropě. Česká a moravská šlechta po roce 1945*. Pozornost veřejnosti přitáhly také besedy se současnými představiteli šlechtických rodů. Setkání moderoval historik Zdeněk Hazdra a zúčastnili se jich Hana Kinská, Ludvík Belcredi a Francesco Kinský dal Borgo.

(tz)

Foto: Jan Cága

Východ. Povedou dveře Venduly Chalánkové do lepších časů?

Veselá, ale o vážných věcech. Taková je podle kurátora Jiřího Zahrádky zatím poslední z pravidelných výstav brněnské výtvarnice Venduly Chalánkové v Památníku Leoše Janáčka. Dostala stručný název *Východ* a tvoří i vlastně jediný obraz. Obraz velkých dvoukřídlých červených dveří. Pochází z cyklu, který vznikl v letech 2022-23 a jak sama malířka říká, pracovat na tématu začala v době covidu, kdy všechny dveře byly zavřené. Výsledkem je série obrazů reflektujících typizované hliníkové dveře z osmdesátých let minulého století, které bývaly běžnou součástí nejenom veřejných budov, dnes však už téměř vymizely. Autorka jich několik našla ve svém okolí a přenesla je v měřítku

1:1 na plátno včetně odkazu na původní barevnost. „Připomínaly mi i moje dětství,“ přiznala Vendula Chalánková. Komplet zahrnuje – kromě vystavených ‚velkých‘ – ještě tři červené a jedny modré jednokřídlé dveře.

Název výstavy je výběrem z několika možností. Ve hře byly například varianty Vchod je lepší než východ

či úderné Janáčku, dveře nebo Neklepejte, vyčkejte. A i když nakonec výstava nese název Východ, mnohem důležitější je symbolika jiná. Kam dveře vedou – nebo kam by mohly vést. Jejich prezentace s sebou nese totiž hlubší kontext. Památník i sousední bývalá varhanická škola, v níž je uložený Archiv Leoše Janáčka zapsaný i na seznam UNESCO, by

totiž potřebovaly nutnou rekonstrukci. Moravské zemské muzeum má však oba objekty pouze v pronájmu a zatím se nedaří majetkoprávní situaci uspokojivě vyřešit. V lepším případě by tedy dveře Venduly Chalánkové mohly být snad vchodem k lepší budoucnosti...

Vendula Chalánková (*1981) je absolventkou ateliéru environmentu na Fakultě výtvarných umění v Brně. Od roku 2001 samostatně vystavuje a v současné době patří k uznávaným výtvarníkům střední generace. Okruh její tvorby je velmi široký, od tvorby volné, přes knižní ilustraci, komiks až po animovaný film, přičemž podobně široké je užití technik od malby a kresby, přes koláže, asambláže, vyšívání objektů až po intervence do veřejného prostoru. V případě volné tvorby pracuje v sériích, v nichž řeší určitý okruh témat, přičemž často propojuje profánní s uměleckým. V podtextu jejího díla, které se vyznačuje originálním humorem a výtvarnou zkratkou, je často zakódované vážné sdělení odkazující k autorčinu dětství, životnímu prostředí, nedávné minulosti či současné konzumní společnosti. Několik let se věnovala také tvorbě šperků, broží, nášivek či hraček pod značkou Zvrhlý vkus, ve které jsou ztvárněna zvířátka s různými handicap. Vydala komiksové knihy Žít jako kaskadér (2005), Cukr a počasí (2009) a Proč nejsi jak chlapi v práci, vole? (2015). Ilustrovala např. knihy O Červené karkulce (2009), Vyšívání pohádky (2015), Zpívejte s námi (2015), Střední Evropa je jako pták s očima vzadu (2018), Mářina kuchařka (2020) a Příhody lišky Bystroušky (2020) či Mářiny paměti (2023), na jejichž vydání se podílelo i MZM. Od roku 2017 spolupracuje s TIC BRNO na netradiční propagaci osobnosti Leoše Janáčka, jejíž součástí byla v roce 2020 i janáčkovská výstava v Českém centru v New Yorku nebo letos dvě výstavy ve spolupráci s Českým centrem v Sofii.

(jih)

Foto: Jan Cága

Umělý člověk: a dál?

„Nesnesu,“ pravil J. B. Hughes, „aby se lidé takto vraždili. U sebevrahů ve smrti schází systém. Ať se již lidé zabíjejí z jakýchkoliv důvodů, zabíjejí se vždy velmi nepohodlně. (...) Miluji člověka a dovedu mu pomoci. Můj Ústav, pánové, vybudovaný na podkladech čistě vědeckých, humánních, filantropických a demokratických, jediný podnik svého druhu, vás přesvědčí, že žijeme v době kultury a civilizace. Mohu vám jej vřele doporučit (...) zaměstnám zkrátka za peníze všechny lidi na světě; všichni budou pracovat pro dobro člověka. Opatřím práci všem dělníkům, vynálezům, inženýrům, ba i knihovníkům. (...) Vystavíme všude po světě odbočky Ústavu.“ Karel Schulz, kterého dnes známe jako autora monumentálního románu z renesanční Itálie *Kámen a bolest*, byl – před svou konverzí ke katolicismu – členem Devětsilu a roku 1923 vydal soubor povídek a básní *Sever – Jih – Západ – Východ*, z nějž v úvodu citujeme: povídka Hughesův ústav je hořkou metaforou moderního odlidštěného světa.

Naivně zoufalé, triviálně levicové? Jistě, autorovi je čtyřicet. Vidí v ostrých konturách, vzkazy své doby čte, obrazně řečeno, v holých větách – ovšem ty tvoří kostru sdělení, jak víme z hodin gramatiky. A ve své době nebyl sám: první světová válka odjela v lidech spoustu negace, zbořila svět pevných struktur a rituálů a umělci reflektovali společenský neklid. Zatímco v 19. století sliboval pokrok vědy a techniky naději v příští

lepší celého světa, léta následující poznala skepsi z vedlejších účinků: člověk, autor objevů a tvůrce vynálezů – stával se stále více jejich sluhou, ba až otrokem. Svě o tom věděl už od přelomu století H. G. Wells.

A nahlédneme-li do české literatury, můžeme být hrdi. Karel Čapek jasnozřivě viděl budoucnost tvořenou pýchou, bezohledností, touhou po moci a prosperitě, která zavírá oči před nebezpečím totality. Konkrétní díla jmenovat jistě netřeba, jen připomeňme vizi až prorockou: v románu *Továrna na Absolutno* již roku 1922, brzy po mírové konferenci, když svět doufal, že krutá Velká válka byla tou poslední – předpověděl na počátek 40. let ničivý evropský konflikt, končící až v 50. letech. Spletl se jen o kousek. Méně známo je, že též jeho bratr Josef přemýšlel o možnostech a limitech stroje civilizace: roku 1924 publikoval v *Lidových novinách* cyklus fejetonů, ironicky polemizujících s futuristickými vizemi. „*Neboť člověk byl od přírody špatně udělán, i budiž nově upraven, zreformován, přetvořen a překonán! Starý člověk měl vady, kterých Nový člověk mítí nebude, a svět se zlepší!*“ Reaguje na nedávnou minulost: „*Po celém světě v nejrůznějších exemplářích vyskytuje se dnes Homo postbellicosus, Člověk válečný! (...) Je skoro celý umělý, sestává z bezmála celých z protéz, cíle je téměř dosaženo!*“ A předpovídá budoucnost: „*(...) ptají se nás mnozí, zda onen nový Mechanický člověk, slibovaný několika čel-*

nými italskými Futuristy (...), jest již na cestě. Že prý by takového člověka velmi potřebovali místo lidí svých, kteří jim při velkých mzdách jsou jen pro zlost a k ničemu.“ A až bude zaveden nový Homo artefactus do praxe? „*Pane Pracoun,“ praví šéf, „udělejte mi ještě tohle a tohle!“ – „Rád bych jim to udělal, pane šéf, ale při nejlepším vůli nemohu,“ omlouvá se pan Pracoun, „je toho dnes už akorát a mám už svých osm hodin a své kilogramometry automaticky odpíchnutých. Důvěrník by mně při kontrole vynadal a oznámil by to straně.“*

Další, troufnu si říci prakticky známou knihou známého autora je *Vrba zelená* Rudolfa Těsnohlídka. Přátelská společnost je vinou zlomyslného hypnotizéra přenesena tisíc let do budoucnosti, tedy do roku 2924, a autor se při líčení našich potomků zřejmě dost dobře bavit. Usoudil, že vývoj přinese vítězství tehdejších žhavých společenských trendů: ženské emancipace, skautingu a důrazu na fyzickou zdatnost – a tuto předpověď vyhrotil ad absurdum. V budoucím Brně, z nějž zbyly jen ruiny, žije podivný polodivoký kmen, jemuž vládnou fyzicky dominantní, svalnaté ženy, a ty si namlouvají stydlivé a submisivní muže, přičemž komunikace je značně primitivní, jazyk je navíc silně ovlivněn hantýrkou podsvětí. V postavách románu prý zpodobnil tehdejší známé místní osobnosti. Jedna z nich, docent, říká: „*Vidíme, že tito lidé jsou vášnivě oddáni sportu a cvičením tělesným*

[illegible]

vůbec, tak jako naši předkové hloubání náboženskému a my ideám socialistickým. Výchova, mající na zřeteli jen tělo, vedla zajisté k obhroublosti v řeči. Nebylo třeba vyslovovati pojmy odtážité, nebylo třeba obírat se tolik pochody duchovními. (...) jsme v dobách, kdy nastal úpadek kultury, jaký jsme si nedovedli ani zdaleka představit. Hrubá síla fyzická nabyla převahy. Stal se právě opak toho, co jsme si kreslivali, o čem jsme snívali a co nám oslnivě malovali básníci po světové válce ve svých utopiích.“

Člověka dnes zarazí až zamrazí, jak byly umělecké odhady mnohdy přesné. Tehdejší tvůrci splnili úlohu kanárka v uhelné sloji a díky své intuici dokázali varovat před důsledky, které si nadšený dav nedokázal představit. A co my? Naše doba přináší vynálezy nové a nové a nové... Přemýšlíme, zvažujeme, jsme dostatečně opatrní? Existuje novodobý Čapek,

Umělá inteligence je móda, hit, modla. Naštěstí sami její tvůrci upozorňují na nebezpečí závislosti a promýšlejí možnosti regulace, abychom se – sami čím dále tím méně vzdělaní – nedostali do područí rychlého ne-

nastane nuda, frustrace, ztráta sebeúcty... Technika jako pomocník? Jistě, proč ne. V lékařství může být přesnější, při výpočtech rychlejší... Ovšem ať to na mne nemluví, ať se to nijak nejmenuje a hlavně nesnaží se vypadat jako člověk. Ještě je čas zachovat si odstup od stroje, který slouží, když já budu potřebovat, a bude vypnut, když já budu chtít. Ještě je čas zabránit zhroucení kulturních poměrů, vytvářených od osvícenství s jeho ideálem všeobecně se šířící vědy a veškerenství kultivujícího vysokého umění. Hrozí totiž, že v kultuře se zopakuje proces z 19. století, kdy tovární výroba ničila řemesla. Že se příští společnost rozdělí na masu, konzumující strojově vyráběné, tudíž cenově dostupné, ovšem neoriginální, nepřekvapivé, k myšlení neinspirující prefabrikované romány,

obrazy a písně – a elitu, která si může dovolit koupit umělecké dílo skutečného, kreativního člověka.

Karel Schulz měl před sto lety jasno: „Opravdu, lidé stále více a více přinášeli peníze J. B. Hughesovi za možnost klidně se zabít, v světě bylo mnoho bolesti a zdálo se, že ji lidé nepřemohou moderní civilizací, telefonem, kabelem, tiskárnami, radiotelegrafií, Transatlantiky (...) J. B. Hughes se dostával do nejpřednějších společností. (...) Jeho dary univerzitám, vědeckým a uměleckým akademiím, překvapovaly veřejnost. Zřídil milionovou každoroční literární cenu Hughesovu a milionovou cenu mírovou. Protežoval mladé umělce a při svém Ústavě vypsál 120 bezplatných stipendijních míst pro chudé studenty. Fondy náboženských a humanitních spolků byly obohaceny z jeho pokladny. (...) Koupil vše, textilky, že-

lezárny, paroplavbu, sklárny, plantáže, cukrovary, železnice a ještě mu bylo málo. (...) Život se zmechanizoval. Lidé už nežili pro radost a bolest, pro jednoduché pravdy svých životů, vše bylo odměřeno hodinami a penězi. (...) Nová kultura, která vznikla, byla kulturou maxima techniky a na druhé straně kulturou transcendentní filozofie. (...) Lidé se rodili, kupovali a umírali pečlivě zapsáni, registrováni, zaznamenáni v mnoha knihách, neboť jejich ruce byly také čísly, dle nichž se počítala práce. (...) Lidé tomu říkali: Civilizace. A zatím, od pólu k pólu, po celém světě byl rozepjat jediný ohromný nápis: Hughesův ústav pro sebevrahy.“

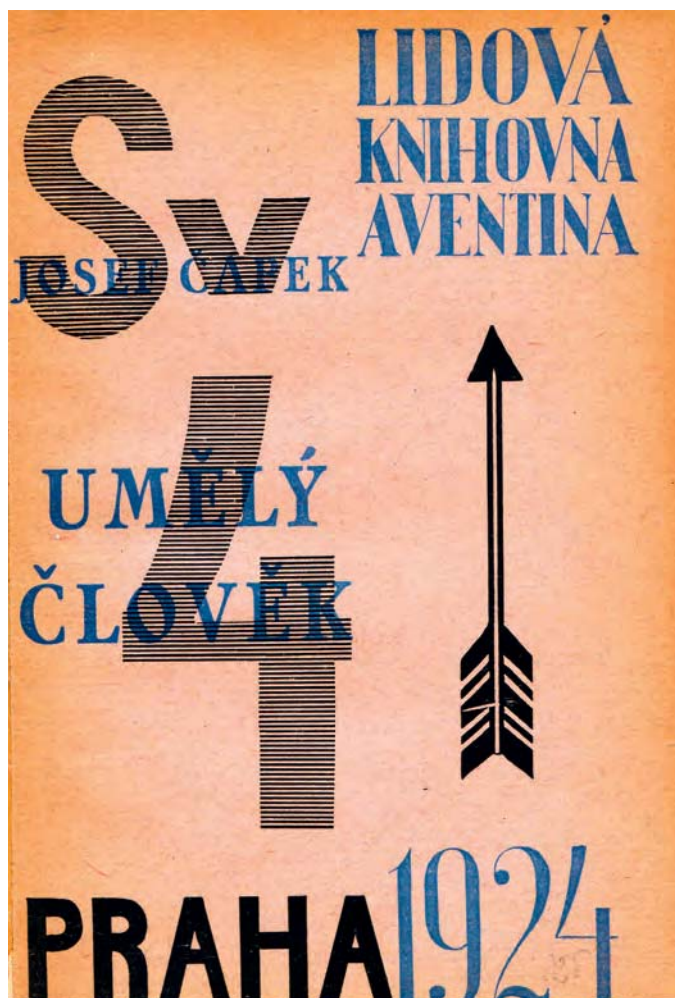
Je to jen na nás.

Hana Kraflová

Oddělení dějin literatury MZM

Vrba zelená: nejprve vycházela v Lidových novinách na pokračování (1924–1925), knižně ji roku 1925 vydalo nakladatelství Borový s ilustracemi Jaroslava Krále a s obálkou Eduarda Miléna.

Knižní vydání „ilustrovaného fejetonu“ (jak zní podtitul) Josefa Čapka graficky upravili Karel Teige a Otakar Mrkvička.

Spory o datum Mendelova narození. Proč by se chtěl Mendel mýlit?

Proč Mendel sám důsledně trval na 22. červenci jako na datu svého narození, i když to je v rozporu s úředním zápisem ve farní matrice pro Dolní a Horní Vražné, Emauzy a Hynčice, ve kterých se narodil? V literatuře o Mendelovi se od počátku uvádí dvě data jeho narození, a to 20. nebo 22. července 1822. To je celkem pochopitelně zdrojem sporu, který se z času na čas vynoří v nejrůznějších souvislostech. Také nedávná oslava dvoustého výročí Mendelova narození se přirozeně stala příležitostí k připomenutí základních obrysů tohoto letitého problému.

Hned na úvod je dobré předeslat, že jak mezi zastánci 20. července, tak mezi těmi, kteří nalézají dobré argumenty pro datum 22. července, nalezneme řadu významných autorů. Snad právě proto je dnes největší skupina těch, kteří spolu s Hugo Iltisem mají za to, že skutečné datum Mendelova narození již nebude nikdy jisté...

V četných archivních dokumentech je jako datum Mendelova narození vždy shodně uváděn 22. červenec 1822. Existují pouze dvě výjimky, nicméně dost důležité: farní matrika obce Vražné a z ní o dvanáct let později odvozené potvrzení o křtu z roku 1834. V obou těchto výjimkách je datum 20. července 1822 shodně zapísáno jako den Mendelova narození. V dochovaném osvědčení o vzdělání, domovském listu ani v registračním formuláři Vídeňské univerzity není uvedeno žádné datum Mendelova narození.¹

Maminka má vždycky pravdu

Vítězslav Orel podobně jako Anna Matalová uvádí, že pravděpodobně

skutečné datum narození je 22. červenec a přijímá tvrzení Mendelova synovce Aloise Schindlera, že pro Mendelovu rodinu bylo toto datum správné. Je tomu tak především proto, že jej tak určila Mendelova matka Rosina Mendel (1794–1862). Den Mendelova narození vždy spojovala se svátkem svaté Máří Magdalény, který připadá na 22. července. Vzhledem k tomu, jak porody ve slezských vesnicích 19. století probíhaly, to byly matky, které rodily děti doma nebo kdekoli v práci a poté o porodu informovaly úřad, tedy faráře. Datum 20. července lze považovat za důsledek dost opožděného zápisu ve farní matrice narozených a možnou číselnou chybu při interpretaci svátku svaté Magdaleny. Zápis z 20. července nebyl podepsán Mendelovou matkou. Byli to kmotři, kteří akt narození zařídili a zaplatili, nahlásili datum zapisovateli a podepsali se. Je otázkou, zda kmotři správně přeložili den Magdaleny do číslic.

Zápis ve farní knize narození se skládá ze dvou druhů rukopisu. Datum narození a křtu a jméno Johann Mendel napsal s největší pravděpodobností kooperátor far-

nosti. Farář Johann A. E. Schreiber se pod zápis podepsal jako křtitel a doplnil pouze údaje týkající se Mendelova vyznání a jména Mendelových kmotrů. Vzhledem k tomu, že křest býval udělován brzy po narození, matky se obřadu obvykle neúčastnily. K tomu je ještě třeba podotknout, že Mendelova matka Rosina byla gramotná žena, uměla dobře číst i psát a její strýc Anton Schwirtlich (1758–1808) byl prvním soukromým učitelem v Mendelově obci Hynčice, takže v rámci těchto okolností pocházela ze vzdělaného prostředí.

O tom, že byl zápis o Mendelově křtu proveden se zpožděním, se zmiňují autoři Jan Klein, Normann Klein nebo také Van der Pas. Shodně poukazují na jednu zcela zvláštní poznámku v matrice narozených v souvislosti s Mendelovými záznamy, která prochází sloupce se zápisem: *Catholic Baptist Nr. 35 (Kath. Taufmann Nr. 35)*, což se vysvětluje tak, že Mendel nebyl pokřtěn v kostele, ani doma v čísle popisném 58, ale v domě číslo popisné 35. Ten byl identifikován jako dům porodní báby. Narození Mendela bylo patrně rizikové a Van der Pas se domnívá, že pokud byl Mendel pokřtěn v soukromém domě, muselo jít o poněkud nouzový případ a je velmi nepravděpodobné, že by farář přinesl křestní matriku s sebou. Jinými slovy, zápis musel být proveden později. Všichni tito autoři se proto kloní k tomu, že skutečné datum Mendelova narození je 22. července.

Přírodovědný motiv, kterým nechal Mendel vyzdobit strop prelatury. (Mendelianum, arch.)

Úřad je nutno respektovat

Naproti tomu např. Franz Weiling v publikaci z roku 1983 nabízí jiné vysvětlení existence dvou dat. Toto zdůvodnění se stalo populárním a poměrně rozšířeným, zejména v německém prostředí. Mendelův křestní list, vystavený farářem Johannem A. Edmundem Schreiberem (1769–1850) v roce 1834, vycházel z původního zápisu ve farní matrice. V křestním listu Schreiber potvrzuje datum narození zapsané ve farní matrice, 20. července 1822. Schreiber byl svědomitý kněz a učitel a dodržoval císařský příkaz uvádět datum narození, nikoliv datum křtu. Proto je Mendelův křestní list (Taufschein) ve skutečnosti jeho rodným listem s datem narození 20. července. Johann Schreiber se totiž mohl rozhodnout provést záznam o Mendelově narození i křtu, který se mohl konat hned po narození v sobotu 20., až o dva dny později, tedy v pondělí 22. Následně vyzval svědky i rodinu, aby mu v pondělí 22., na svátek Maří Magdaleny, přišli správnost zápisu potvrdit. Tento akt potvrzení zápisu křtu jako důležité události měl pak v rodinné tradici způsobit záměnu Mendelova data narození 20. za 22. Proto se prý setkáváme se dvěma daty. Mendel sám ani jeho rodina však datum 20. nerespektovali a místo data narození důsledně uváděli údajné datum křtu. Zjednodu-

Flanzen in garden experimenten von G. Mendel, 1865, für den kaiserlichen Hof in Wien.

<i>Gartenexperimenten</i>	<i>A</i>	<i>Aa</i>	<i>a</i>	<i>A : Aa : a</i>
1	1	2	1	1 : 2 : 1
2	6	4	6	3 : 2 : 3
3	28	8	28	7 : 2 : 7

Pokusy s hybridy rostlin (*Versuche über Pflanzen-Hybriden*) G. Mendela s popisem genotypového štěpení 1:2:1. Faksimile, Darmstadt, 1992.

Rodný dům Johanna Mendela v Hynčicích, jeho pravděpodobná podoba před rokem 1910. Autor Daniel Fairbanks, 2016.

šeně lze říct, že Mendel se narodil pro tento svět 20. července a pro Boží království 22. července 1822. Sám Mendel však své narozeniny slavil důsledně vždy pouze 22. července.

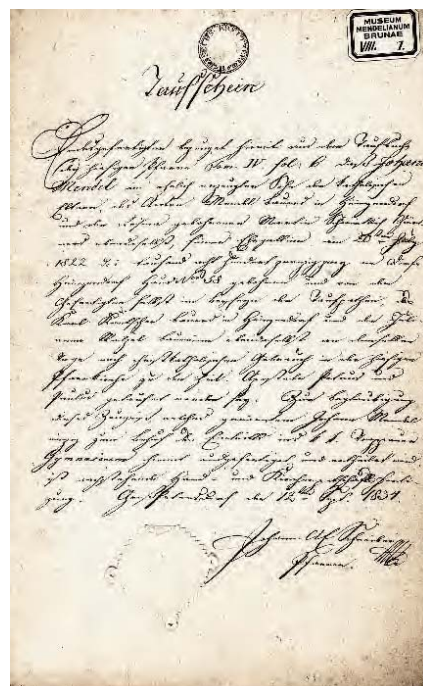
Hypotetické zdůvodnění, které představil F. Weiling v osmdesátých letech minulého století, je na první pohled poněkud komplikovanější, protože musí objasnit vznik omylu většího množství lidí než v případě, že došlo pouze k jedinému omylu v původním úředním záznamu, na jehož základě pak bylo vystaveno potvrzení o křtu, kde se chyba podruhé zopakovala. Naproti tomu by se sám Mendel a celé jeho okolí, v čele s jeho matkou Rosinou a nejbližšími příbuznými, všichni museli mýlit každý rok, kdy by slavili Mendelovi narozeniny ve špatný den. Z hlediska principu logické úspornosti, známého spíše jako Occamova břitva, se pak zdá, že datum 20. není tím správným datem. Na druhé straně je tu však nepochybně velká skupina

těch, pro které je prostě úřední záznam posvátný, jak je to tradicí zejména v německém prostředí.

Ať už však tihneme k jedné, či druhé straně, vysvětlující tento problém dvou dat Mendelova narození, je zcela zjevné, že se obě opírají pouze o hypotetické úvahy. A z toho plyne to, co všichni realisticky uvažující znalci Mendela přiznávají, totiž že skutečným datem Mendelova narození si nikdy nebudeme zcela jisti. Tento skeptický názor nejvýrazněji podpořil už Hugo Iltis ve svém stěžejním biografickém díle o Mendelovi: „Otázku skutečného data (Mendelova narození) je proto třeba ponechat otevřenou, což se v případě slavných mužů nestává často.“ (*Life of Mendel*, 1924, 1932) Podobně reaguje Peter W. Van der Pas, ve svém příspěvku pro FM 71 napsal, že řešení tohoto problému se pravděpodobně nikdy nenajde. Jan Klein a Norman Klein k tomu dodávají, že dva dny plus nebo minus nepředstavují podstatný rozdíl v lidském životě a jeho

1822		Ant. Sp. - gym. sp. sp.	Heinzen- dorf	Fathore
August 12 1822	32	Johanna Mendel	1 - 1 - 1	Heinzen- dorf
August 21 1822	62	Albert Pieske	1 - 1 - 1	Heinzen- dorf
July 20 1822	88	Johanna Mendel	1 - 1 - 1	Heinzen- dorf
August 9 1822	117	Reinhold Lubich	1 - 1 - 1	Heinzen- dorf

Farní záznam o narození Johanna Mendela v Hynčicích (Heinzenndorf) 20. července 1822 a jeho křtu v Dolním Vražném (Gross Petersdorf). (Mendelianum, arch.)

Mendelův křestní list, který 12. září 1834 vystavil farář Johann A. E. Schreiber. (Mendelianum, arch.)

řešení není důležité. Co je však důležité, že tento problém poskytuje zajímavý pohled do okolností spojených jak s narozením Mendela, tak s jeho prostředím i jeho osobností. A mnohé z tohoto problému také vypovídá o nás samotných. Proč jsme v této věci někteří stále ochotní více věřit ojedinělému úřednímu záznamu a při tom ignorovat Mendelův osobní názor? Názor muže, který položil samotné základy našich současných vědeckých znalostí o životě způsobem, který se jevil komplikovaný a snad i nepochopitelný, přesto však byl správný, jednoznačný, založený na správně interpretovaných a ověřitelných datech?

Co na to Gregor?

Skutečnou otázkou dnes není, kdy se Mendel přesně narodil, ale proč vždy uváděl jiné datum narození, než je oficiální datum zapsané ve farní matrice? Kromě odpovědi, která byla dána tradicí v Mendelově rodině, že datum bylo v matrice zapsáno nesprávně, se nám tu nabízí ještě je-

den další, možná dodatečný důvod, který stojí za úvahu. Tím důvodem by mohl být Mendelův zvláštní vztah k symbolickému vyjadřování, matematice a symetrii.

Lze nalézt mnoho příkladů, že Mendel rád používal symboly k vyjádření svých zájmů. Známa je například skupinová fotografie, na níž drží květ fuchsie, slavné okrasné květiny, která vytváří bohaté hybridní formy. Mendelův upřený pohled má nade všechny pochybnosti vyjadřovat jeho badatelský zájem. V té době již věděl, jaké principy řídí tvorbu hybridních forem a jaké mechanismy dědičnosti a variability jsou ukryty za jejich vznikem. Fotografie totiž byla pořízena mezi roky 1861–1864, tedy v době, kdy Mendelova objevitelská aktivita vrcholila.

Také Mendelův opatský erb obsahuje symboly, jež byly pro Mendela velice důležité. Heraldika obou verzí Mendelova erbu byla vytvořena podle jeho vlastního návrhu a dokonale ilustruje sféry jeho zájmů i změny jeho názorů. Tato symbolika byla pro Mendela natolik důležitá, že v průběhu životních událostí neváhal

změnit svůj opatský erb a odstranit z něj symbol přátelství a nahradit jej rukou držící kříž. Dále si všimněme, že pole obsahující symboly $A = \Omega$ je zobrazeno spíše jako $A : \Omega$. Což může znovu odkazovat na jeho slavný objevný poměr.

Anna Matalová se v několika článcích podrobně věnovala také nástro-
pním malbám v prelatuře a knihovně augustiniánského kláštera, které byly namalovány v době, kdy Mendel působil jako opat. Nástro-
pní malby v prelatuře kláštera z roku 1875 odrážejí Mendelovy vědecké zájmy, což působí přinejmenším nezvykle. Mendel nepochybně cítil nutkavou potřebu se touto symbolikou vědeckého bádání a přírody obklopit i v tomto reprezentativním klášterním prostoru.

Když se hodnotily nástro-
pní malby v Mendelově prelatuře, které symbolizují jeho zájem o ovocnářství, včelařství, přírodovědu a zemědělství, vyvstala otázka, proč chybí kresby jeho pokusných rostlin. Na stropních malbách v augustiniánské knihovně byl identifikován hrách a další Mendelovy pokusné rostliny. Tyto kresby pocházejí z doby, kdy Mendel působil

jako opat, a musely být rovněž provedeny podle jeho návrhů.

Důležité je v této souvislosti také to, že samotná Mendelova objevitelská metoda diagnostického popisu rostlin pomocí sedmi protikladných párových znaků vycházela ze zrcadlové symetrie, konkrétně ze známého principu komplementarity: *Contraria sunt Complementa*. Například délka stonku rostliny – dlouhý a krátký stonek. Princip komplementarity, to byla pro Mendela natolik fundamentální idea, že ji v roce 1868 (jak jsme již výše poukázali) začlenil do svého osobního opatského erbu ve formě rovnice Alfa rovná se Omega. ($A=\Omega$).²

I z řady dalších dokladů vyplývá, že Mendel byl číselnými řadami velmi zaujatý.

Mimochodem, v této souvislosti bylo již v literatuře několikrát upozorněno, že Mendelův přítel Gustav von Niessl referoval v Brně o teorii zlatého řezu hned na první schůzi nově založené Přírodovědné společnosti 8. ledna 1862 a doporučoval prověřit tuto teorii v přírodovědném výzkumu.³

To, že Mendel hledal číselná vyjádření pro nejrůznější účely, často ve

velmi neobvyklých souvislostech, dokládá i jeho zdokumentované úsilí nalézt nějaké matematické zákony v odvozování příjmení. V Richterově knize najdeme tabulky uvádějící všechny skupiny jmen seřazené podle jejich slovního významu. Podle Richterových odkazů se můžeme domnívat, že původně existoval početnější materiál jmen shromážděných Mendelem.⁴ Mendelova myšlenka najít matematické zákony v odvozování samotných slov byla v jeho době velmi pozoruhodná.⁵

S ohledem na všechny zmíněné skutečnosti, podíváme-li se nyní na Mendelovo datum narození 22. července jako na řadu čísel, lze je jednoduchým způsobem upravit jako symetrickou řadu číslic. V Mendelově době se datum zapisovalo v pořadí den, měsíc, rok. Označíme-li červenec jako sedmý měsíc v roce číslicí, pak bude toto datum zapsáno takto: 22. 7. 1822. V datu je obsažena tato řada číslic: 2 2 7 1 8 2 2. Pokud v této číselné řadě sečteme všechna lichá čísla 7+1, tedy: 2 2 (7+1) 8 2 2, dostaneme zcela symetrickou řadu číslic: 2 2 8 8 2 2, se kterou můžeme provádět další symetrické operace a můžeme ji různě redukovat. Pokaždé je

číselná řada symetrická. Datum 20. 7. 1822 však takové možnosti prosté číselné symetrie neumožňuje.

Je zajímavé, že Mendel ve svých dopisech a rukopisných dokumentech často používal zkrácenou formu zápisu data. Například svůj vlastní životopis datoval *17ten April 850*, tedy bez číslice 1 v roce 1850. Dalším příkladem je Mendelův první dopis profesorovi C. Nägelimu se zápisem data 31. prosince 1866.

Takto zkracovaná forma letopočtu se v Mendelově době používala spíše sporadicky a nelze tvrdit, že by převládala. Avšak u Mendela lze doložit, že ji používal často.

Uvedeme-li Mendelovo datum narození jako 22. července 822 a ponecháme-li pouze čísla, když odstraníme všechny ostatní znaky nebo písmena, dostaneme symetrickou číselnou řadu 2 2 8 2 2.

Sečteme-li symetricky protilehlá krajní čísla (2+2) 8 (2+2), dostaneme řadu 4 8 4, kterou lze redukovat (vydělením každého čísla čtyřmi) na základní tvar 1 2 1. Nepřipomíná tato číselná řada slavný Mendelův poměr 1:2:1?

Podle odborníků je dokonalá symetrie přítomná v samotném základu

Zbožné památce
se odporučuje duše
P. Řehoře Jana Mendela,
nejdůstojnějšího
opata a prelata
řehole augustiniánské na Starém Brně,
nar. v Hynčicích ve Slezsku 22. července 1822,
zemřel v slavnost' zjevení Páně 6. ledna 1884.

Pamětní oznámení k Mendelovu úmrtí v češtině vydané konventem augustiniánů s datem narození 22. července. (Mendelianum, arch.)

Mendel drží květ fuchsie, detail ze skupinové fotografie augustiniánů na Starém Brně z let 1861–1864. (Mendelianum, arch.)

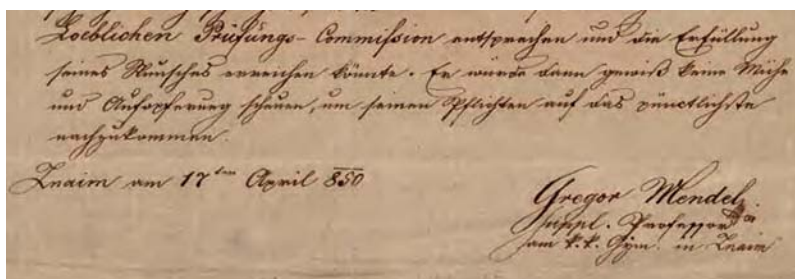
logické struktury Mendelova objevu. Logická struktura konceptů segregace u hybridních potomků v Mendelově objevitelské práci koresponduje s De Morganovým zákonem: $p \vee q \equiv \neg(\neg p \wedge \neg q)$ který byl formulován v symbolické logice už v roce 1828.⁶

Zakódovat Mendelův objev do data jeho narození je pravděpodobně pouze naše spekulace a celkem triviální hra s čísly. Je však možné, že by si Mendel něčeho podobného nepovšiml? Mendel, který viděl číselné vzorce a symetrie v mnohem složitějších experimentálních datech, jež dokázal svými pokusy doslova vydobýt z živé přírody?

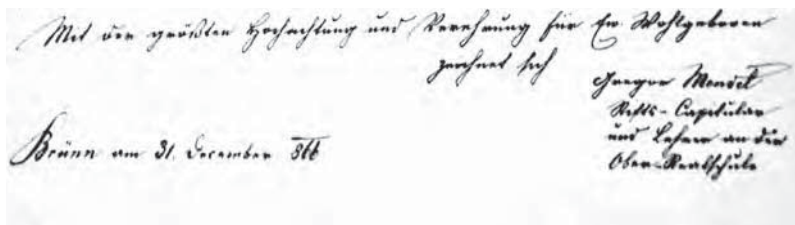
Dnes již stěží zjistíme, proč Mendel důsledně odmítal přijmout datum svého narození, které zapsal a potvrdil farář Schreiber, jehož si však nesmírně vážil a ve svých dopisech domů ho

nezapomněl pozdravovat. Musel k tomu mít zcela jistě své velmi dobré důvody, když nerespektoval v tomto ohledu člověka, který významně ovlivnil jeho život a kterého si nesmírně vážil.⁷ Je téměř jisté, že datum Mendelova narození zůstane navždy otevřené. A to je možná dobře. Je to taková záhada, která vše kolem něj činí ještě více fascinující a přitažlivé. Provokuje zájem o jeho osobu, život a odkaz a nutí nás o něm hlouběji přemýšlet i dnes, více než dvě století po jeho narození. Mendel tak stále zůstává v jistém smyslu živý, přinejmenším v našich myslích. A to je určité dobře.

Jiří Sekerák, Mendelianum MZM

Mendelova autobiografie, Znojmo 17. dubna 1850, čtvrtá strana rukopisu. (Mendelianum, arch.)

Mendelův první dopis profesoru C. Nägelimu z Mnichova, datovaný 31. prosince 1866. (Fotokopie, Mendelianum, foto arch.)

11	2	39.4	70	10	2	47.9	60
12	7	29.6	85	11	7	45.0	82
		50.2	77			41.6	89
	2	40.2	78				
	9	40.4	91				
13	7	37.1	100				

Häut.	21-2	42.9
Schleichen	1-2	24.0
Stegomere	1-2	43.7
Stegom.	2-2	45.4
Stegomere	2-7	45.4
Stegomere	2-7	45.7
Stegomere	3-2	47.6
Stegomere	9-2	50.7
Stegomere	4-7	52.1
Stegomere	25-2	49.0
Stegomere	-9-	42.6
Stegomere	6-7	48.0
Stegomere	2	46.8
Stegomere	9	46.3
Stegomere	7-7	46.9

Pruh papíru se skupinou přijetí a číselných záznamů, které provedl Mendel. (Mendelianum, arch.)

Mendelův opatský erb z freskové výzdoby klášterní knihovny a jeho později upravená verze s rukou držící kříž. (Mendelianum, arch.)

¹ MATALOVÁ, A., 2012. The Date of Birth of Johann Gregor Mendel. *Folia Mendeliana* 48/1, pp. 25–34.

² MATALOVÁ, A., 1995. Mendel's Theory and Complementarity. *Folia Mendeliana* 30, pp. 43–49. Dále je v článku naznačena paralela s objevem Erwina Chargaffa komplementárního párování bází DNA.

³ Viz *Verhandlungen des naturforschenden Vereines, Abhandlungen*, Brünn. Vol. 1, p. 14. (Předneseno na schůzi Společnosti pro výzkum přírody 8. ledna 1862.)

⁴ RICHTER, O., 1943. *Johann Gregor Mendel wie er wirklich war*. Verhandlungen des Naturforschenden Vereines in Brünn 74: 1–263.

⁵ FERDINAD, O., 1966. Mendel's Effort to Find Some Mathematical Laws in the Derivation of Names. *Folia Mendeliana* 1, pp. 31–34.

⁶ HONČARIV, R., 1971. The logical structure of Mendel's idea. *Folia Mendeliana* 6, p. 65.

⁷ MARVANOVÁ, L., 1971. First Impulse to Mendel's Scientific Education. *Folia Mendeliana* 6, pp. 31–35.

Z historie Lidových novin: pro malé i velké

Čím více smyslů se účastní poznání, tím lépe se informace uloží do paměti. A přidá-li se vlastní činnost, zůstane už hluboká stopa. Proto v MZM připravujeme k výstavám doprovodné programy pro děti i dospělé: stalo se tak i u výstavy *Nastoupil jsem co redaktor... Literatura a literáti v Lidových novinách 1893–1939*, otevřené na podzim 2023 u příležitosti 130. výročí založení tohoto periodika.

Staň se na chvíli novinářem: tak zněl apel v názvu jednoho z pořadů Jarních prázdnin s Dětským muzeem. Jeho pracovnice pod vedením Sylvie Brychtové a za konzultační spolupráce autorky výstavy Hany Kraflové připravily na 9. února celodenní setkání s teorií i praxí přípravy denního tisku. Dopoledne, ve výstavě, se děti dozvěděly něco o historii předávání zpráv (včetně ukázky z kramářských písní) a o tom, jak vypadaly klasické papírové noviny, čemu se říkalo novinářská kachna či tiskařský šotek a jak si všimnout dnešních fake news. Ukázky z knih jim připomněly autory, kteří v Lidových novinách psali pro děti (Vladislava Vančuru, Karla a Josefa Čapkovy, Jindřicha Plachtu, Josefa Ladu nebo Ondřeje Sekoru), luštily také matematickou úlohu z knihy Bedřicha Golombka *Dob-*

rodružství tří Billů (1926) a hádanky z Dětského koutku 30. let. Odpoledne se pak proměnily ve skutečné redaktory: přijaly telefonickou zprávu (na klasickém přístroji s otáčivým ciferníkem), zkusily ji zapsat těsnopisem a poté přepsaly na stroji či rukou (perem namáčeným do inkoustu), dozvěděly se, jak se používají korektorské značky, a nakonec měly možnost vytisknout svůj text pomocí ruční tiskárničky. Domů si odnesly složku svých výtvorů a – věřme – i představu o tom, kolik kroků vedlo k potištěné stránce papírového periodika.

Od března pak měli návštěvníci možnost dozvědět se více o některých tématech výstavou připomenutých: v útulném prostředí nového Muzejního klubu v Biskupském dvoře se konaly tři přednášky. Ta úvodní (6.

března) patřila Haně Kraflové a představování autorského a redakčního týmu „Lidovek“, jednotlivých rubrik a aktivit v běhu času (Beletristická příloha *Večery*, *Rozhlásek*, *Literární pondělí*, *Knihovna LN*), postižení podílu spisovatelů na obsahové a formální úrovni periodika a srovnání jejich práce literární a publicistické, jež se navzájem prolínaly a inspirovaly.

V druhé přednášce (20. března) pak architekt Tomáš Prokůpek, vedoucí Oddělení dějin literatury, hovořil na téma *Karikatura v Lidových novinách*: seznámil návštěvníky s nejdůležitějšími kreslíři, kteří na stránkách deníku působili v letech 1909–1939, a zasadil práci pro Lidové noviny do kontextu jejich díla. Nezasvěcené jistě překvapila informace o tom, že ještě na přelomu 19. a 20. století byly kresby v periodickém tisku považovány za znevažující, bulvární prvek, nebo že ke kreslířům „Lidovek“ patřili i Karel Poláček nebo Jiří Voskovec.

Poslední setkání (9. dubna) patřilo anketě o *Knihu roku*. Literární historik Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity Jiří Poláček zdůraznil především, že anketa korespondovala

s duchem doby, disponujícím mnoha informacemi o literatuře, od recenzních stránek deníků až po specializované časopisy (jedna kniha mívala až 20 recenzí!). Vyzvedl záštitu šéfredaktora K. Z. Klímy ve spolupráci s agilní podporou Eduarda Basse, pohovořil o složení respondentů (od T. G. Masaryka po začínajícího Jana Wericha, umělců, politiků, obchodníků státních úředníků), a především představil několik výrazných osobností (Karel Čapek, Josef Čapek, Arne Novák, Karel Poláček, Jiří Mahen): jak jejich odpovědi, tak hodnocení jejich děl. Všechny akce doprovodila bohatá obrazová dokumentace.

V přátelské atmosféře setkání příznivců literatury, provoněném kávou, jsme mezi návštěvníky po všechny podvečery rádi vítali pana Františka Navrátila (vnuka jednoho z redaktorů, Rudolfa Těsnohlídka), stálého sympatizanta a donátora oddělení, s chotí Helenou nebo paní Janu Černou, dlouholetou vedoucí Mahenova památníku; potěšila nás též návštěva emeritního ředitele Moravské zemské knihovny, bibliografa a předního znalce dějin československého tisku pana Jaromíra Kubíčka.

Nezapomínáme ani na naše příznivce na internetu: na adrese <https://www.mzm.cz/souteze> najdou zájemci soutěž na téma Lidové noviny a jejich autoři, vycházející z motivů užitých ve výstavě.

(lit)

Jarní prázdniny ve výstavě (uprostřed Sylva Brychtová, vpravo Monika Olešovská, vlevo Hana Krafllová) (foto Marcela Červinková)

Tomáš Prokůpek (foto Jan Cága)

Jiří Poláček (foto Jan Cága)

Joachim Bruss

si Prahu vybral za svůj domov

„Pro mne byl vždy trochu tajemnou a obdivuhodnou postavou. Předstával jsem si ho, jak nenápadně sedí – se svým neodmyslitelným motýlkem – vedle nejvyšších politických představitelů a tlumočí tajná jednání mezi ČR a SRN. A jak na každém jeho slově závisí osud naší země. Když jsem ho v průběhu času poznal blíže, ukázalo se, že kromě hlubokého vzdělání a vždy pečlivé přípravy na práci to byl veselý člověk s laskavým anglickým humorem a obrovským srdcem, které věnoval Praze.“

Tak charakterizoval Tomáš Kafka Joachima Brusse (31. 10. 1945 Wuppertal – 16. 1. 2023 Budapešť), překladatele a tlumočníka, o jehož pozůstalost Oddělení dějin kultury antitotalitního zaměření Moravského zemského muzea (ODKAZ) v poslední době pečují. Osobnost mimo odborné kruhy nepříliš známou, jež si však pozornost rozhodně zaslouží.

Po maturitě začal Joachim Bruss v Bonnu studovat slavistiku a roku 1968 navštívil při exkurzi v rámci oborového semináře poprvé Československo. Prahu si už tehdy zamiloval, proto po návratu do své vlasti zažádal o stipendium. Poprvé v naší zemi dlouhodoběji pobýval roku 1969 a o rok později následoval jeho roční výměnný pobyt. Studium se mu podařilo prodloužit až do začátku srpna 1972. Pro Česko i Slovensko byla tato léta velmi přelomová a Bruss

mohl sledovat proměnu společnosti v přímém přenosu: „*To už byla atmosféra v Česku úplně jiná, ticho po pěšině. Lidé si sice doma pouštěli Karla Kryla, ale už se vůbec neprojevovali.*“

Díky své výborné znalosti českého jazyka nastoupil Joachim Bruss roku 1974 jako zaměstnanec německého ministerstva v Bonnu, o deset let později se stal vládním tlumočníkem. V té době vzhledem ke své lásce k českému jazyku i národu aktivně překládal obzvláště české spisovatele žijící v Československu, kteří byli zbaveni možnosti svobodně ve své zemi publikovat. Především z tohoto období pocházejí materiály, které ODKAZ MZM v roce 2023 získal do svých sbírek. Kromě novinových výstřižků, korespondence, nakladatelských smluv se jedná především o strojopisy literárních děl a jejich překladů do němčiny. Často jsou opa-

třeny rukopisnými vpisky. Mnohdy jde o díla osobností, s nimiž Brusse pojilo dlouhodobé přátelské pouto již z jeho prvních pobytů v Praze.

Z těch nejvýraznějších autorů to byl především dramatik a hlavně pozdější československý a český prezident Václav Havel. Z jeho děl se v Brussově pozůstalosti objevují tituly *Dopisy Olze* (1982), *Odcházení* (2007), *Prosím stručně* (2007), překlady her *Largo desolato* (1984) a *Asanace* (1987). K dalším osobnostem patřil spisovatel, překladatel, pozdější velvyslanec naší republiky v Bonnu a ve Vídni a také prezident mezinárodního PEN klubu Jiří Gruša. Vedle rukopisů děl Doktor Kokeš Mistr Panny, Mimner aneb Hra o smrdocha, korespondence, rozhovorů a vzpomínek zde lze nalézt projev Jiřího Gruši k účastníkům semináře o česko-slovensko-německých vztazích – pořádaného společenstvím Ackermann-Gemeinde ve Stuttgartu ve dnech 13.–15. 7. 1984 s názvem *Poražení společně...* Gruša v něm upozorňuje na základní témata své generace, především problematiku nedobrovolného vyhnání či emigrace a překrucování historických faktů. Jiří Gruša stál za kontakty Joachima Brusse s československým disentem. Díky své profesi

Milý pane Brussi,

nředevším Vás srdečně zdravím!

Až Vám tehle dopis dojde, budeme už asi vědět, jak dopadla naše premiéra. Přiznám se, že jsem docela rád, že tam nebudu, byl bych totiž ještě nervóznější než takhle.

Posílám Vám český text eseje, kterou jsem napsal pro mezinárodní sborník o evropské identitě, připravovaný nakladatelstvím Suhrkamp, ale který zároveň posílám (místo sebe) mírovému kongresu v Amsterodamu. Byl bych moc rád, kdybyste se mohl ujmout překladu. Copyright má samozřejmě Klaus Juncker a s ním je teď třeba sjednat všechny náležitosti. Jistě se Vám ozve – jakmile dostane můj dopis.

A v tom je právě háček: ten dopis [redacted] neposílám jemu, ale Vám. Jsem totiž v trochu komplikované situaci a nemám možnost nechat si ho teď přeložit. Takže Vás moc a moc prosím, abyste můj dopis Klausovi, který Vám přikládám, přeložil a Klausovi poslal. Moc Vám děkuji! A nezlobte se! Nevěděl jsem, jak to jinak zařídit –

Váš

Václav Havel

8/4/85

Zleva Jiří Gruša, Joachim Bruss a Alexander Dubček v dubnu 1991. (Foto: Fond Jiří Gruša, [ODKAZ MZM](#))

Dopis Václava Havla Joachimmu Brussovi z 8. 4. 1985. (Foto: Fond Joachim Bruss, [ODKAZ MZM](#))

a diplomatickému pasu měl Bruss možnost rukopisy převážet přes hranice relativně bezpečně. Pozůstalost obsahuje také kopii první verze memoáramu Pavla Kohouta Kde je zakopán pes, z dalších autorů pak díla např. Hany Frejkové, Lenky Procházkové, Milana Šimečky, Vlastimila Třešňáka či Ludvíka Vaculíka.

Zkušenosti tlumočnické spojil s diplomatickými ▼

Joachim Bruss rád trávil vánoční svátky v britském Cornwallu. Zrovna na tomto místě ho zastihla zpráva o chystané cestě Václava Havla do Západního Německa začátkem ledna

1990. V Mnichově se Havel setkal s prezidentem Richardem von Weizsäckerem, kancléřem Helmutem Kohlem a Hansem-Dietrichem Genscherem. Bruss tehdy tlumočil na první velké česko-německé tiskové konferenci na území Západního Německa a tato událost se stala jeho vstupem do diplomatických služeb. Roku 1994 začal působit na německé ambasádě v Praze jako tlumočnick. Propojení jeho tlumočnických zkušeností s těmi diplomatickými se projevilo nejzásadněji v době komplikovaných jednání při vzniku Česko-německé deklarace.

Ve službách německé ambasády v Praze setrval Bruss až do roku 2010, následně odešel do penze a zvažoval, kde se usadí. „A pak mě napadlo, že něco, co hledám, už vlastně dávno mám. V Praze mám své přátele, znám jazyk, mám zde své lékaře, ve městě se cítím pořád dobře (...) Uvědomil jsem si, že já vlastně svůj domov mám, a rozhodl jsem se, že v Praze zůstanu.“ Joachim Bruss se následně zaměřil na práci v Česko-německém fondu budoucnosti, který podporuje projekty vzájemnosti mezi Čechy a Němci. Do jeho agendy spadalo především organizování akcí různého typu i rozsahu, včetně pořádání vědeckých konferencí. Bruss stál u založení fondu, tlumočil jednotlivá jednání vedoucí k jeho založení, proto ho rád podporoval a věřil ve smysluplnost jeho existence. Působil také ve správní radě Literárního domu založeného k prezentaci současných německy píšících autorů v České republice a k podpoře obecného povědomí o německé literatuře u nás. Zde se se svými spolupracovníky podílel na pořádání přednášek a organizování výměnných pobytů českých a německých autorů, včetně podpory vzniku literárních překladů.

Romana Dominika Hrbatová,
ODKAZ MZM

V popředí zleva Joachim Bruss, Richard von Weizsäcker a Jiří Gruša v Telči 9. 10. 1991.
(Foto: Fond Jiří Gruša, ODKAZ MZM)

1. (Gruša)
-1-
Es war mein Glück, daß man mich zu diesem Mann (Atzi) schickte, der keinen Dialekt sprach, obwohl auch sein Alcha nicht lautrein war. ^{war} ^{man, der man so}
Denn das ist die größte Schwierigkeit ^{so viele} viele Mundartenheit ^{hier und die} Vokale (davon allein sieben verschiedene "e"), die nicht nur Wörter von einander unterscheiden, sondern auch ^{vorhanden} während des Gespräches, die schon ^{vorhanden} Bedeutungen verschieben, so daß manchmal ein Eindruck gewisser Biederkeit ^{der - usso} einsteht, obwohl der Sinn inzwischen gefährlich geworden ist.
Und ^{ich} höre ^{es} nicht.
Doch dieser Atzi verhielt sich ganz freundlich, lud mich in sein Haus (mit ^{den} üblichen Einheits tapeten bezogen), ließ ^{einen} ~~den~~ Trunk namens Alse bringen und bot mir Platz in einem der Brutkörbe, eigentlich in einem auf diese Weise und sicherheits halber gebaute Krostuhl, in dem man hierzulande zu sitzen pflegt, solange die Stimmung durch Alse nicht locker wird. Es ^{schön} wird nämlich als ^{bei} unanständig ^{beachtet} jemanden ^{den} einem Umtrunk zu töten.
Es ^{war} dunkel geworden, so machten sie Licht und das Licht drang durchs Geflecht, formte an den Wänden und der Decke in verschiedenartigen Gebilden die Nummer dieser Ortschaft ^{als} ~~es~~, als ^{hinter} ⁱⁿ ^{der} ^{Ecke} ^{einen} ^{Gegenstand} erblickte, der mir zum Verhängnis ^{sein} sollte.
Er sah wie eine ^{Farbe} ~~Farbe~~ aus.
Da ich weiß, wie selten hier Musikinstrumente vorkommen, gab ich meiner Überraschung Ausdruck und fragte Atzi, ob er

Rukopis překladu románu Jiřího Gruši Mimner aneb Hra o smrděocha.
(Foto: Fond Joachim Bruss, ODKAZ MZM)

Moravská madona ze dvora „intervenovala“ do kaple Paláce šlechtíčen

Krása, a její pomíjivost. Tradice, a dnešek. Folklor, a současný design. Ve všech těchto mezních polohách se na přelomu dubna a května 2024 pohybovala mimořádná intervence renomovaného floristy Přemysla Hytycha do prostor kaple Paláce šlechtíčen Moravského zemského muzea.

Dominantním prvkem kaple a jejím dočasným středobodem se staly květinové šaty, florální objekt *Moravská madona ze dvora*, k němuž mladého umělce inspirovala výšivka tradičního oděvu na Moravě a který vznikl déle než půl roku. Autor pracoval na základě osobní zkušenosti se sbírkou Etnografického ústavu MZM. „Rostlinné motivy z krojových výšivek dokázal přetavit do roviny fashion a květy karafiátů či tulipánů tak nabýly další rozměr. Tuto polohu podtrhla barevnost v základních tónech červená – modrá – bílá jako vizuální ohlas kultury moravského venkova. Akcentace jednoduchého zdánlivě notoricky známého detailu evokovala poselství minulosti, které převedl do výtvarného jazyka dneška,“ přiblížila Hytychův záměr etnografka Hana Dvořáková. Atmosféru moravského dvorku v kapli dotvářela ještě vycpaná domácí zvířata jako slepice s kuřátky

či ovečka, na fotografiích ve foyer, které zachytily podobu florálního objektu pro budoucnost, jsou však živá. Na osm stovek červených karafiátů pak působilo dojmem, jako by vyrůstaly přímo z kamenné podlahy kaple. „Červený karafiát je typickou květinou pro moravskou kulturu a je velká škoda, že minulý režim jejich pověst výrazně poškodil, možná v tom byl dokonce záměr. Naštěstí obliba karafiátů stále roste. Není divu, vždyť mají více barevných variant než růže,“ podotkl Přemysl Hytych.

Před „rozsazením“ do černých nafukovacích balonků s vodou prošly karafiáty speciální výživovou kúrou. Jejich uvádání se ale pouze oddálilo. Křehkost květin a jejich pomíjivost je však právě tím, co Přemysla Hytycha fascinuje a co se snaží postihnout svojí ojedinělou tvorbou. „Chci, aby návštěvníci viděli obě polohy,

*Krásu květin, jejich křehkost, ale také pomíjivost...
to vše intervence Přemysla Hytycha dokázala
zachytit.*

život i smrt. Ten záměr tvořil také další linku této florální instalace, aby se ještě více prolнула se samotným prostorem kaple, která nese symboliku průběhu lidského života a máme ji spojenou se svatbami, křty i pohřby,“ přiblížil Přemysl Hytych, jenž má za sebou již více než dvacetiletou kariéru v oblasti umění floristiky, módního návrhářství, interiérového designu, architektury a haute couture. „Mám rád temné věci, neboť i náš život a vlastně každý z nás v sobě nese temné stránky. Uvadající květina ve mně nevzbuzuje lítost, opadávání okvětních plátků, pyl sypající se všude kolem, je to jen další rozměr jejího bytí v čase. Kytka žije a odchází. Jako člověk.“

Intervence Přemysla Hytycha, který mimo jiné byl před dvěma lety hlavním designerem stálé výstavy *Tradiční kultura na Moravě v zrcadle času* pro zrekonstruované prostory Paláce šlechticů, tvořila součásti Brno Art Week 2024. „Podobnými akcemi chceme pozměnit zaběhlou představu o neměnné kamenné muzejní instituci. Záměrem je představovat tradici jako živý fenomén, kde materiál, technika, tradiční ornamentika nejsou zakonzervovaným prvkem, ale podnětem k zamyšlení, ke kreativě, k tvorbě,“ shrnula spoluorganizátorka a kurátorka expozice Hana Dvořáková.

(jih)

Foto: Jan Cága

*Atmosféru v kapli Paláce šlechticů umocňovala
i hudební složka intervence.*

*Inspirací ke květinovým šatům se Přemyslu
Hytychovi stala výšivka tradičního oděvu
na Moravě.*

Barokní kaple v paláci šlechticů je zcela výjimečným výstavním prostorem.

Jak se v 80. letech mělo jít takzvaně ‚na Poláky‘...

Především při mapování událostí nedávné historie se často odborná práce propojuje s osobním životem, blízkými členy rodiny i jejich vzpomínkami. V Domě Jiřího Gruši spravuje oddělení ODKAZ i stálou výstavu Normalizaci navzdory. Při jedné delší exkurzi studentů napadlo kolegyně přiblížit návštěvníkům minulou dobu formou stanovišť s konkrétními lidskými osudy z komunistického Československa. A protože výklad v expozici začínáme okupací v roce 1968, koncept spolupracovník jsem si s jejich dovozením vypůjčil a ve spolupráci s materiálem z webu Paměť národa použil i osud jednoho vojáka z útvaru, který měl jet zase naopak okupovat Polsko v roce 1980. Zatímco všichni znají „bratrskou pomoc“ naší zemi od Sovětů, o Operaci Krkonoše, chystané pro naše severní sousedy, se píše méně. I když k invazi nakonec nedošlo, vstup naší armády byl latentní hrozbou poměrně dlouho... Na situaci v tehdejší armádě v době zamýšlené okupace Polska jsem se zeptal i svého nejbližšího příbuzného, neboť já jsem totalitu ani vojnu nezažil... A morální dilema, kdy vojáci zvažovali, co budou v Polsku dělat, když jim rozkází, aby stříleli, jsem naštěstí řešit nemusel...

Najít se a přežít ▼

Můj otec, Ladislav Krejčí, nastoupil základní vojenskou službu v roce 1973. Absolvoval školu důstojníků v záloze a po službě u radiolokátorů v Sokolnicích se dostal jako podporučík do zálohy. Z pozice důstojníka musel chodit na vojenská cvičení. Pamatuje si, jak byl výcvikový prostor Libavá u Olomouce plný ruských tanků. Jedinou myšlenkou bylo ve zdraví to přežít a trochu se najíst. Když se v roce 1980 začala pro komunisty zhoršovat situace v Polsku, schylovalo se k vojenské invazi. Ale Československá lidová armáda zůstávala ještě i po vyřešení situace u našich severních sousedů v pohotovosti bezmála tři roky poté, jak o tom mluví můj otec: „Začátkem roku 1983 jsem se přestěhoval do Brna a ocitl jsem se pod vojenskou správou Brno-město, to už jsem byl v hodnosti poručíka. Hned v květnu mě zavolali na cvičení – po

dvou letech! Šel jsem se proto zeptat na vojenskou správu, zda se nejedná o omyl v souvislosti s mým přestěhováním. Úřednice si mě nalistovala v kartotéce a řekla mi: ‚Soudruhu, vy jste důstojník, tak to můžete třeba každých čtrnáct dní.‘ Praštil jsem dveřmi a nastoupil do Jezdeckých kasáren v Prostějově,“ popisoval mi otec své tehdejší zážitky: „Tam hned na začátku zavelel plukovník: ‚Soudruzi, sbalte si velkou polní, půjdeme střídat záložáky v Jeseníku na hranicích a jdeme do Polska.‘ Odmítl jsem, že střílet nebudu a stejně tak i ostatní záložáci – důstojníci jako já. Plukovník se rozčílil, vynadal nám a odešel. My jsme potom chodili na přeškolení většinou formou samostudia, až jsme se divili, v podstatě se nic nedělo, viděli jsme, jak je to všechno divné a zbytečné...“

O tom, co se děje za zdmi kasáren podle něj neměli tušení, nikdo nic nevěděl. „Jen jsme byli naštvaní, jak

s námi zachází a že jsme tam zbytečně. V tom jsme byli naprosto jednotní a výborná parta...“

Poláci si to vyřešili sami. Jak chtěla Moskva ▼

Vraťme se ale k vývoji v Polsku od kritického roku 1980. Plánované invazi předcházela vzestup odborového hnutí Solidarita v čele s Lechem Wałęsą. Po protestech kvůli zdražení potravin si hnutí vymohlo velké ústupky a přísliby (např. legalizace opozice, právo na stávkou, čas ve sdělovacích prostředcích atd.). To se logicky nesetkalo s pochopením vlád ostatních členů komunistického bloku. Proto se v srpnu 1980 začala připravovat intervence. Oficiálně mělo jít o cvičení Sojuz-80 v Polsku a sousedních zemích. Zúčastnit se mělo čtyři až pět sovětských divizí, jedna z NDR, dvě divize z Československa. Konečný počet se ustálil celkem na dvaceti divizích čítajících na 200 tisíc vojáků. O možném vpádu vojsk bylo Polsko informováno, a to i ze strany Spojených států amerických, které měly svého agenta přímo v polské armádě.

Schůze sovětského bloku se konala 5. prosince v Moskvě. Ani generální tajemník sovětské komunistické strany Leonid Brežněv tam však nemluvil o invazi. Pro tvrdý postup se vyslovil československý generální tajemník ÚV KSČ Gustav Husák, také Bulharsko žádalo jasnou odpověď; Rumunsko a Maďarsko byly pro umírněnou cestu. Nutno připomenout, že Spojené státy americké varovaly Sověty, slibovaly jim odvetou dokonce razantnější kroky, než byly ty po sovětském vpádu do Afganistánu v roce 1979.

Poplach byl v Československu vyhlášen v noci z 6. na 7. prosince 1980.

Povel k přesunu směrem k hranicím dostaly 1. a 9. tanková divize doplněné dalšími motostřeleckými pluky. Celkem asi 17 tisíc mužů. Teplota klesala hluboko pod nulu, nevyspalí vojáci s problémy sjížděli namrzlé silnice. Došlo i k nehodě jednoho z tanků, při převrácení do potoka zahynula celá osádka. Podle svědectví některým omrzaly končetiny. Vojáci s sebou nezvykle vezli ostrou munici, vedení ze „cvičení“ vyřadilo trestně stíhané. Naši lidé, civilisté, kteří se s vojáky dostali do kontaktu, jim nadávali – živě měli ještě v paměti rok 1968. Nicméně 8. prosince byl poplach odvolán a divize se vrátily zpět do kasáren.

Stanovisko Moskvy bylo, že si musí Poláci situaci vyřešit doma, uvnitř. Když po Vánocích 9. února 1981 rezignoval předseda polské vlády Józef Pińkowski, ve funkci ho nahradil dosavadní ministr národní obrany Wojciech Jaruzelski. Ten posléze 12. a 13. prosince téhož roku vyhlásil válečný stav bez zahraniční účasti. Polsko obsadila jeho vlastní lidová armáda, došlo k internaci tisíce oponentů režimu. Jak si přála Moskva, Jaruzelski zvládl celou situaci sám...

Na operaci Krkonoše se tiše (ne)zapomnělo ▼

Zaujetí pozic u polských hranic v roce 1980 dostalo později název Operace Krkonoše a mělo být přípravou na vojenský vpád. Podobnost s rokem 1968 se nabízí. Tehdy však naši zemi obsazovalo na 34 divizí (téměř půl milionu vojáků) a její političtí ani vojenští představitelé o okupaci neměli tušení. Poláci o všem věděli.

Podle otcových vzpomínek některé jednotky Československé lidové armády setrvaly na hranicích až dva měsíce a pár jich dokonce zkusilo přejít. Následně byly Poláky vráceny zpět. Podobné informace si však vojáci předávali ústně mezi sebou, nelze je tedy bezpečně ověřit. Co vím, to je, že otce nezavřeli. Jen už nebyl nikdy povýšen. Narozdíl od jeho druhů ve zbrani.

Jan Krejčí, ODKAZ MZM

Tanky Československé lidové armády při výcviku koncem 70. let.
Zdroj: Foto sbírka VHÚ Praha.

Vpravo ministr národní obrany armádní generál Martin Dzúr, který 5. 12. 1980 vydal příslušný rozkaz k provedení cvičení. Vlevo velitel Západního voj. okruhu generál Veselý. 1982. Zdroj: Foto sbírka VHÚ Praha.

Letiště Hradčany (stav po roce 2000) patřilo do Vojenského výcvikového prostoru Mimoň (VÚ Ralsko), kam dorazila 1. tanková divize Slaný po vyhlášení poplachu. Od roku 1968 zde byli sovětské vojáci. Zdroj: archiv autora.

Byli jsme při tom....

Přesně 1.května 2004 vstoupila Česká republika spolu s Estonskem, Kypr, Litvou, Lotyšskem, Maďarskem, Maltou, Polskem, Slovenskem a Slovinskem do Evropské unie. Připomeňme si u příležitosti dvacetiletého výročí, jak z pohledu etnologie zdánlivě odtažitě téma dokázalo v roce 2004 Rakouské národopisné muzeum ve Vídni převést do roviny muzejní. V rámci výstavního projektu „15 + 10. Evropská identita“ poskytlo prostor pro symbolickou zkratku, pomocí které se v centru Vídně ve dnech 21.dubna až 4. června 2004 prezentovalo deset národopisných muzeí z nově přistupujících zemí.

Za českou stranu byl k účasti na prestižním projektu osloven Etnografický ústav Moravského zemského muzea. Zadání bylo na první pohled jednoduché – zašlete jeden předmět ze současné produkce, pod nímž si „obyčejný“ turista vybaví návštěvu dotyčné země. Při bohatosti dokladů tradiční kultury v Čechách a na Moravě to poněkud připomínalo pohádku „O chytré horáky.“ Odpovědi se naskýtaloby hodně, a tak se v nabídce ocitly krojované panenky, modrotiskové prostírky, keramika rozměňující tradiční vzory, lahve vína, slivovice či piva. Z předložených variant si vídeňští kolegové nakonec vybrali kolekci velikonočních kraslic, které lze zakoupit v četných turistických „shopech“ a obchodech se suvenýry během celého roku.

Obdobně pojali prezentaci i etnologové z dalších zemí. Například Maďarské národní muzeum vystavilo láhev tokajského vína, Poláci krakovskou „šopku“ (*Kraków szopka* – krakovský betlém je specifický formou a výzdobou betlémského města, vycházející z reálné architektury Krakova. Tradice sahá do 19. století a je zapsaná na Seznam UNESCO.), Kyprané krabičku sladkostí vyráběných pro masovou turistiku, které obyvatel ostrova nekupuje. K takto zhmotnělým kulturním stereotypům byly jako pandán přiřazeny artefakty z dotyčné země, které centrální rakouská sbírka získala v rámci sběrů

v závěru c. k. monarchie. Forma instalace navozující stěhování potvrdila téma – výstavní sál pokryly velké kartonové balíky, v nichž se po odtržení obalu v průzoru objevil dotyčný předmět ze současné pro-

dukce. Protipól pak tvořila klasická vitrína s objektem reprezentujícím starou akvizici, což ve druhém plánu doložilo i posun ve vnímání dotyčné národní kultury. Dokladem úspěšné reprezentace bylo navázání kolegiálních vztahů i následné pozvání k účasti na přehlídce evropských etnografických muzeí ve Slovinském muzeu v Lublani. Bylo potěšením, že jsme mohli být při tom.

Hana Dvořáková,
Etnografický ústav MZM
Foto: Archiv MZM

Pomohly indicie ze špalíček kramářských tisků

Namísto nezáživné katalogizace místy až detektivní pátrání hluboko v historii... S mírnou nadsázkou tak lze zpětně hodnotit práci Jany Polákové z Etnografického ústavu Moravského zemského muzea na publikaci Tato knížka byla nejmilejší zábavou... Špalíčky z etnografické podsbírky Moravského zemského muzea. Dohledat a ověřit informace vyčtené mnohdy doslova mezi řádky tisků starých i několik století totiž nebyla jednoduchá záležitost.

Původně měla Jana Poláková v rámci rozsáhlého několikaletého výzkumu v plánu jen shromáždit a uspořádat kramářské tisky ve sbírce MZM. Mezitím se ale téma dostalo do popředí dalších na sobě nezávislých výzkumných a vědeckých projektů a o obsahové a formální stránce kramářských tisků vzniklo množství studií a publikací. „Zato materiální podstata kramářských tisků se podobnému zájmu těšila spíše okrajově. Z toho důvodu jsem se soustředila na tzv. špalíčky, tedy majiteli a uživateli po domácku vyráběné konvoluty kramářských tisků. Jejich materiální podstata mi nabídla méně obvyklý úhel pohledu na kramářské tisky rovnou z několika stran: ze strany majitele, uživatele, ale také badatele,

výzkumníka a muzejníka,“ vysvětluje Jana Poláková.

Celkový počet špalíček ve fondu starých tisků a rukopisů etnografické podsbírky sbírky Moravského zemského muzea ke 30. červnu 2023 čítal 67 kusů, obsahujících 1403 tisků nebo jejich torz a zahrnujících 1724 incipitů (prvních slov textu). Tematicky je lze rozdělit na dvě rozdílné velké hlavní skupiny: 60 až 80 % tvoří tisky s duchovním a 20 až 40 % se světským obsahem. „Hranice mezi nimi není striktní a témata se často vzájemně prolínají, takže neexistují jen duchovní, nebo naopak pouze světské,“ upřesňuje Jana Poláková.

Jedním z jejích úkolů při zpracování katalogu bylo prostřednic-

tvím vhodných metod a pracovních postupů verifikovat dosavadní akviziční údaje a získat co nejvíce nových poznatků o jednotlivých sbírkových předmětech, jejich původních majitelích a uživateli i historickém pozadí. „Když jsem porovnávala údaje ze starých přírůstkových knih s údaji na inventárních kartách, ne vždy souhlasily. Podle poznámek, které do samotných špalíček vpisovali jejich aktuální vlastníci, se ale daly dohledat zajímavé podrobnosti, které bylo možné postupně propojit a zjistit tak, kde špalíček původně vznikl, kdo byl jeho tvůrcem či spíše zakladatelem i jak putoval k dalším uživatelům – popřípadě který z jejich potomků daný konvolut přinesl do muzea,“ říká Jana Poláková. Identifikace možných původních majitelů či uživatelů špalíček uložených v etnografické podsbírce MZM byla s odstupem času od jejich nabytí a při objemu známých informací jednoznačně možná u necelé čtvrtiny, u dvou třetin nebyly záznamy o způsobu nabytí dohledány, u zbytku není určení stoprocentně jasné.

Špalíček kramářských písní v obalu z tkaniny, obsahující světské písně. Dačice-Bílkov. Sběrka MZM, etnografická podsbírka, inv. č. ST 1685/1-45.

Osud špalíčku ST 1685/1-45

Staré špalíčky uložené v depozitářích postupně vydávaly svědectví o živých lidech a jejich cesty se prolínaly s osudy knížek, které se klenuly mnohdy přes desítky či stovky let. Například špalíček zahrnující tisky ST 1685/1-45 vznikl zřejmě již v polovině 19. století. Do Moravského zemského muzea se však dostal zhruba sto padesát let poté. Jakou cestu urazil? S jejím rozplétáním bylo nutné začít od konce. Než se Ladislav Hobza z Brna rozhodl pře-

dat svazek sešitých tisků v roce 1978 do sbírky Moravského zemského muzea, patřil jeho rodičům žijícím v Bílkově (dnes součást Dačic). Ti ale původními autory, ani vlastníky nebyli. Rukopisná poznámka na jednom z tisků odkazovala k předchozí majitelce narozené roku 1903, Albíně Dobešové z Budče, vzdáleného jen kousek od Dačic. Ta jej podle matriky a dalšího pátrání převzala pravděpodobně od své matky, která pracovala jako hospodyně ve Vídni. Jméno Albínina otce však nikde v matrikách uvedeno není, můžeme se tedy jen dohadovat, že si její

matka ze služby přivezla zpátky do Čech i nemanželské dítě... „Nejvíce tisků tohoto špalíčku je však datováno ještě dříve, kolem poloviny 19. století, zásadní podíl na jeho tematické skladbě bychom tak mohli poněkud spekulativně přiřknout zřejmě již babičce Albíny starší narozené v roce 1836 v Bílkově. Všechny písně jsou světského charakteru, největší procento představují písně milostné a zábavné, v nichž je často řešena otázka postavení žen ve společnosti. Podle odlišného příjmení prodávajícího se lze taktéž domnívat, že sešité kramářské písně se předávaly

po ženské linii jeho rodu až k panu Hobzovi, což potvrzuje i hypotézu, že špalíčky vytvářely častěji ženy," míní Jana Poláková.

Podobně lze o všech špalíčích ve sbírce MZM jistě říci, že v sobě nesou otisk původních majitelů. V omezené míře toto tvrzení platí i pro devatenáct z nich, které prošly významnými a nevratnými restaurátorskými zásahy. „Na tehdejší pracovní postup je dnes pohlíženo spíše jako na nečitlivý a v podstatě devastující. Snížil

míru autenticity a možnosti prezentace prakticky na nulu. Jde však stále o výpověď, jejíž cena se zvyšuje s rostoucí dobou od úpravy a mění tak samotný předmět v jeho nové podobě na pramen vypovídající o tehdejších restaurátorských a muzeologických trendech," upřesňuje Jana Poláková.

Zpracování celého množství špalíčků ve sbírce MZM nakonec pouze jedna publikace nemohla obsáhnout, v současnosti tak připravuje Jana Po-

láková druhý díl. Její záměr představit špalíčky jako téma, které si rozhodně zaslouží pozornost, se ale vrchovatě naplnil a několikaletá práce se stala příspěvkem k rozsáhlému kulturnímu dědictví našeho národa.

(jih)

Foto: Archív MZM

Špalíček kramářských písní, Rybníček (okr. Vyškov). Sbíрка MZM, etnografická podsbíрка, inv. č. ST 2295/1-20.

Vzhledem k množství materiálu už nyní Jana Poláková připravuje další díl.

Jana Poláková

**Tato knížka
byla nejmilejší
zábavou...**

Špalíčky kramářských tisků z etnografické podsbířky
Moravského zemského muzea I. díl

Vzpomínky pamětníků je třeba zachovat

Areál uherskohradištské věznice se v současné době připravuje na náročnou přestavbu. Část bude sloužit justici, tu druhou včetně vězeňské kaple a nádvoří zaplní budoucí památník a muzeum. To se bude mimo jiné zaměřovat na totalitní minulost, především období konce čtyřicátých a začátku padesátých let. A právě s tímto obdobím jsou spojeny osudy těch, kteří věznicí „prošli“, zažili drastické podmínky i kruté metody vyšetřovatelů. Jejich vzpomínky jsou mementem a důvodem, proč bychom se o věznici měli zajímat, a také přemýšlet o ceně svobody a spravedlnosti.

Věznice a sousední soudní budova jsou součástí historie města od roku 1897 a společný areál se hned tehdy stal jednou z jeho dominant. V někdejší justiční budově dnes sídlí Střední uměleckoprůmyslová škola, věznice je ovšem prázdná a čeká na další využití. Muzejní expozice, která zde vznikne, se stane také místem, které bude připomínat osudy odvážných lidí, kteří se postavili totalitě a čelili za to pronásledování. Nebo z nich totalitní režim sám udělal ne-

přátele jen kvůli jejich původu či smýšlení.

Příběhy bývalých vězňů nám tedy ukazují nejen to, jak věznice fungovala, jak vězni žili a čelili nepříznivým podmínkám, ale především nabízí hlubší pohled: připomínají, jaké metody vynakládal represivní režim, aby potlačil touhu po svobodě a spravedlivějším světě. Nabízí možnost zjistit, jak tehdejší lidé přemýšleli, proč se pustili do odboje, nebo jaké byly důvody pro tehdejší komunis-

tický režim, že se zaměřil právě na ně a udělal z nich nepřátele.

Tyto příběhy pamětníků mají ještě jednu velkou výhodu; nemusí se čekat na vznik muzea, ale můžeme se do nich ponořit už dnes. Proto jsme se na některé z nich zaměřili, a to několikerým způsobem. Připomínáme jejich životy a osudy, prezentujeme je na sociálních sítích a v médiích. U příležitosti životního jubilea Vlasty Černé jsme představili její příběh na webových stránkách Moravského zemského muzea. Vlasta Černá se ocitla na samotce, když jí nebylo ani osmnáct let. Byla to ovšem samotka nikoli ve věznici, ale v tzv. Franklovce, která se nachází poblíž a kde byly cely pro takzvané tajné zatčení. O tom všem vypráví dnes bez hořkosti (www.mzm.cz/en/aktuality-1/vlasta-cerna-z-brna-se-do-ziva-jednadevadesati-let).

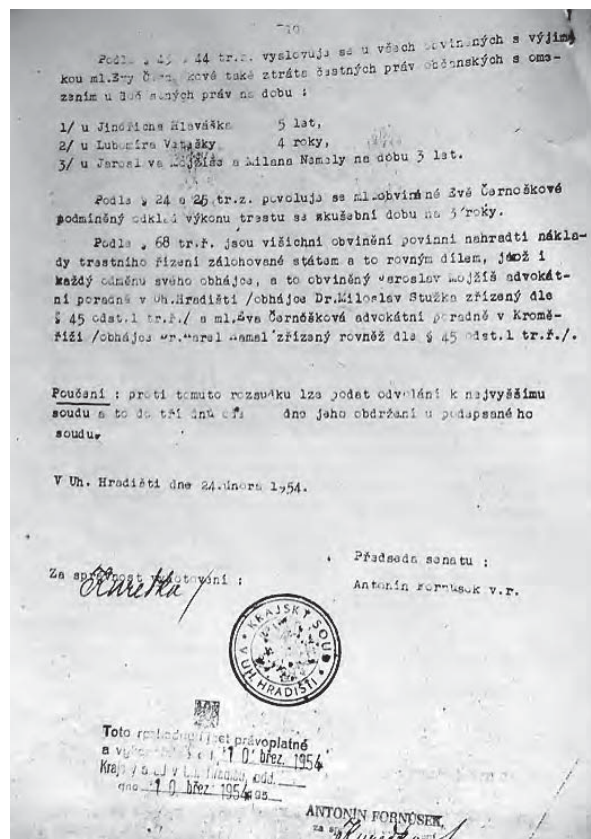
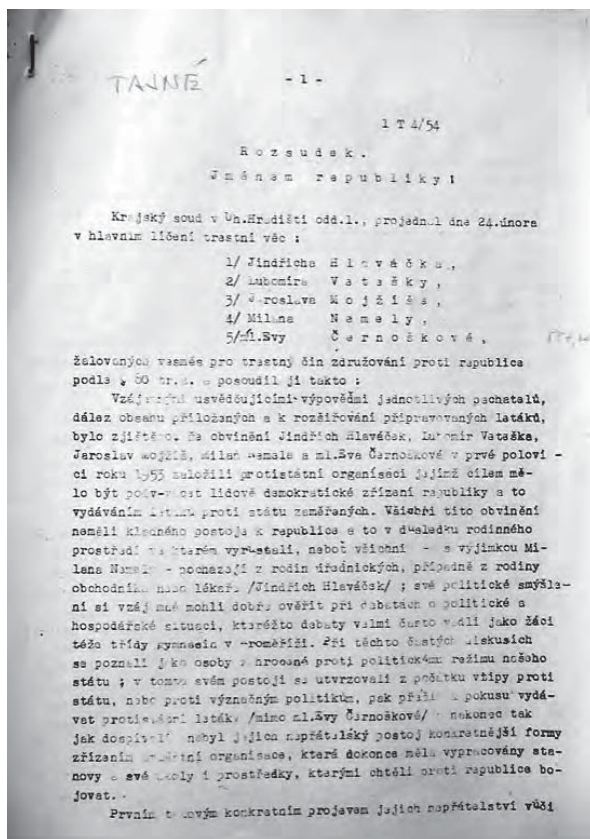
Dalším pamětníkem je Jaroslav Mojžíš. V rámci série besed nazvaných Otevřená minulost, který se koná v prostorách Centra pro sebe-realizaci, kreativitu, komunitu, kulturu a práci „Kreativní HUB 123“ představil svůj příběh i on. Byl doplněn dobovými fotografiemi z jeho života, archivními dokumenty, které se vztahují jak k věznici, tak k jeho odsouzení a odbojové činnosti i fotografiemi předmětů, které v době svého pobytu za mřížemi vyrobil. Jeho příběh nyní přinášíme i čtenářům...

Příběh Jaroslava Mojžíše, vězně 644 ▼

Letos 29. února představil Jaroslav Mojžíš svůj příběh veřejnosti na be-

Jaroslav Mojžíš.

Zatčen byl v prosinci 1953, dostal sedmáct měsíců. Ve věznici v Uherském Hradišti byl evidován jako vězeň číslo 644. Poté byl poslán do Jáchymova, kde pracoval na dobývání uranové rudy.

sedě v Uherském Hradišti. Je jedním z posledních, kteří pamatují místní obávanou věznici. V současnosti žije v Brně. Jeho vzpomínky byly neobyčejně přesné.

Jaroslav Mojžíš byl v Hradišti od 10. prosince 1953 do března 1954. Jako oblečení dostal vězeňský oblek šedé barvy. A také číslo: 644. Vlastně měl svým způsobem štěstí. Skončil sice v obávané věznici, ale v době, kdy se v tamní vyšetřovně přece jen už neodehrávaly ty nejhorší kruté výsledky za pomoci elektriny nebo bití.

„Ptal jsem se spoluvězně, jestli zde vězně bijí, on řekl, že ne. Že ale jsou jiné metody. Výsledky byly ve dne i v noci...“

Za mřížemi se ocitl poté, co se společně s několika přáteli pokusil o odpor proti nastupující totalitě. Všichni byli mladí a plní ideálů. Jaroslava Mojžíše nejsilněji ovlivnila rodina, víra a vzdělání. Doma se poslouchal západní

rozhlas, jeho otec se angažoval v Lidové straně a všichni byli věřící. On sám navštěvoval Arcibiskupské gymnázium v Kroměříži.

V té době soukromí zemědělci na venkově cítili všudypřítomný tlak na vstup do jednotných zemědělských družstev (JZD). Což skupinu mladých podnítilo k úvahám o tisku a distribuci letáků.

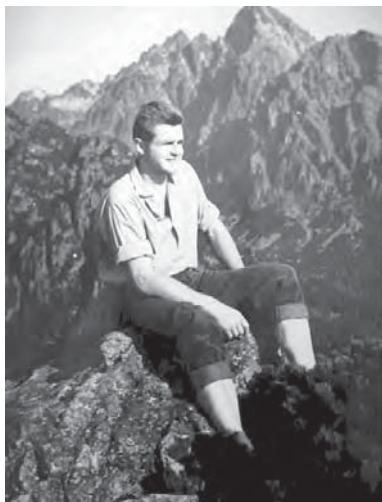
„Přemýšleli jsme, jak poškodit ten hrozný systém. Začali jsme se scházet. Pak někdo řekl, že si dáme název „Svoboda“. Bylo to před maturitou, času moc nebylo. Ale věřili jsme, že bude válka. Bylo cítit obrovské napětí, svět se dělil na Východ a Západ.“

Z odboje toho ale moc nestihli. A letáky se jim nepovedly. „Zajistit rozmnožovací stroj nešlo, blánu na rozmnožování také ne. Dokonce ani papír nebyl,“ popisuje Mojžíš. Nakonec sice všechno postupně sehnali, „stroj“ na kopírování si sestrojili sami a letáky začali podomácku vy-

rábět, jenže výsledek podle toho vypadal. Tiskoviny vyrobené na primitivním cyklostylu byly prakticky nečitelné.

Mojžíše zatkli dne 10. prosince 1953. Do Hradiště ho odvezli se zavazanými očima. Neřekli mu zpočátku ani důvod zatčení. Pak dostal vězeňské oblečení a zavedli ho do cely. Vynesený rozsudek: sedmáct měsíců.

„Vím, že jeden vězeň musel pořád chodit a když nemohl, tak ho polili vodou a pak znovu. Na mne to nezkoušeli. Ale v ledu jsem na samotce slyšel ženský křik. Něco jako „to není lidský to, co se mnou děláte...“ Zůstal naprosto izolovaný. „Na samotce jsem byl šest týdnů. Tam můžete jen chodit. Já se také modlil. Samozřejmě, byly tam vycházky. Zavedli mne na malý dvoreček, dalo se tam chodit patnáct kroků tam a zpět. Ale já jsem viděl dům na konci silnice. To byla představa něčeho krásného svobodného,“ vypráví o pobytu v Hradišti.

Po propuštění z vězení čelil šikaně režimu, nemohl studovat. Později se mu podařilo získat vysokoškolské vzdělání na Slovensku, kde byly mírnější poměry.

Pokud je to možné, konají se v prostorách bývalé věznice v Uherském Hradišti prohlídky pro školy i návštěvníky z řad veřejnosti. Zájem je stále vysoký.

Paní Vlasta Černá v rozhovoru s Luděkem Navarou nad knihou básní Jiřího Ortena v předvečer svých 91. narozenin.

Portrét Vlasty Černé jako osmnáctileté.

Pak ho poslali do Jáchymova. Dobýval uranovou rudu. Chodil s ostatními v zástupech, drželi se jeden druhého a pořád je dozorcí přepočítávali. Všichni klopýtali...

Propustili ho o několik týdnů dřív s podmínkou. Vrátil se k rodičům

do Kojetína. Chtěl dál studovat, ale jako bývalý politický vězeň si nemohl budoucnost vybírat. Nakonec se mu podařilo dostat i na vysokou školu a vystudovat na Slovensku, kde přece jen panovaly mírnější poměry. Dnes říká: „Vězení mi dalo hodně. Byla to

výborná osobní zkušenost, začal jsem si vážit věcí, dívat se na svět jinak...”

Luděk Navara,
Historické oddělení MZM
Foto: Jan Cága, archiv MZM,
Petra Kopásková, Iva Mráčková

Muzea...

Když se řekne „muzeum“, vybaví se mi nejdřív italský básník Filippo Tommaso Marinetti, zakladatel futurismu, jehož vztah k muzejnictví byl hodně vodohospodářský: „Otočte vodní toky, aby zaplavily muzea!“ žádal roku 1909 v Manifestu futurismu.

Ale i on, i když muzea tolik nenáviděl, byl svého druhu muzejník. Sbíral – pokud to není pomluva, nemám to ověřené – jídelní lístky ze všech restaurací, kde byl kdy na oběd anebo na svačinu a doplňoval je poznámkami: futuristická reforma stravování byla totiž součástí jeho uměleckého programu.

Vážení čtenáři, a co vy? Máte doma muzeum?

Ale jistě, že máte! Všichni mají, větší nebo menší. Všichni máme doma nějaké věci už bez praktického užitku (s uměleckou hodnotou, či bez ní), které nám něco nebo někoho připomínají, a proto je nám líto je vyhodit.

Muzeum, to jsou předměty, které zdržují čas, aby tak úplně neuprchl. Muzeum, to je detektiv, který čte stopy našeho života.

Schováváním nejrůznějších vzpomínek na všechny tábory, kterých se kdy zúčastnil, byl například proslulý skautský vůdce a spisovatel Jaroslav Foglar. Snad to bylo i tím, že

neměl vlastní děti. Děti, to je taky takové muzeum. Kolik mých přátel třeba odmítá znovu přetřít upatlané dveře v kuchyni jen proto, že jsou na nich čárky a data, jak rostli jejich potomci!

A podobně se chová celá společnost. Všichni si vážíme muzeí tak, jako si vážíme sami sebe. Když česká společnost ve druhé půlce devatenáctého století dosáhla určité úrovně a blahobytu, nemohla to vyjadřovat stavbou parlamentu nebo vládních budov, jako mohli i Maďari – neměla státní suverenitu. Tak stavěla divadlo a muzeum. Přiznejme si, že ta budova na Václavském náměstí v Praze je příliš velká a to náměstí, nijak moc rozlehlé, trochu dusí. Ale je to muzeum, budova vzpomínek na národní velikost.

Ano, řekněme si to otevřeně, muzea nejsou jen vědecké instituce – i když, to samozřejmě taky, a velice – muzea nejsou jen paměťové instituce. Muzea, to jsou instituce sentimentu.

Známe země, kde je hodně muzeí, i země, kde je jich málo, jako známe lidi s větším a lidi s menším sklonem k sentimentu. Ale úplně bez muzeí není žádná země, jako není na světě člověk, který by neměl v srdci aspoň takhle malý kousek sentimentu.

Lítosti nad tím, že čas plyne – ale my zůstáváme, my neplyneme s ním. Jen stárneme a schované věci stárnou jako my.

Mám na závěr takovou smutně veselou historku. Poslechněte si ji, prosím.

„Zahájil jsem nový život!“ volal na mě můj kamarád už z dálky. A smál se.

„Mám nový život!“ křičel, „začínám od nuly!“ Vzhledem k tomu, že už je mu přes šedesát, tak chce-li začít nový život, říkám si, má už docela čas.

„Celý život, když mi bylo líto něco vyhodit, tak jsem to dovezl na chalupu, a tam jsem to uložil na půdu.“

„No a?“ ptám se, když mě konečně pustil ke slovu.

„No a včera jsem celou půdu vyklidil a všechno zavezl do sběrného dvora. Bylo toho půl nákladáku!“

*František Schildberger,
Oddělení dějin literatury MZM*

Etnologie má být více slyšet ve veřejném prostoru

PhDr. Petra Mertová, Ph.D.

- vedoucí Etnografického ústavu MZM od června 2023
- absolventka oborů etnologie a muzeologie na Masarykově univerzitě v Brně, doktorské studium etnologie zde dokončila v roce 2008
- externě vyučuje na Masarykově univerzitě v Brně či na VUT v Brně
- úzce spolupracuje s TIC v rámci projektu Brno INdustrial nebo Autentické prohlídky.

Tradiční kultura
jako zdroj inspi

Traditional culture
as a source of

Etnologie, nebo etnografie? Jak posun v termínech vnímáte vy? Ve struktuře MZM pořád zůstává Etnografický ústav – neměl by se přejmenovat?

Náš obor je historicky spojen s mnoha názvy: lidopis, národopis, folkloristika... V období, kdy Etnografický ústav vznikl, se pro terénní práci či práci s hmotnými artefakty využíval pojem etnografie, což bychom mohli chápat jako věda popisná či popisující doložené artefakty. Kdežto etnologie byla chápána jako věda vysvětlující či uvádějící skutečnosti do kontextů. Díky historickému vývoji proto v Brně fungují vedle sebe Etnologický ústav Akademie věd a Etnografický ústav Moravského zemského muzea. V minulosti došlo k určitému rozdělení okruhů zájmu, jimž se obě pracoviště věnovala, proto v MZM nemáme folklorní sbírky a v Etnologickém ústavu zase nebudují sbírky předmětů přemísťených z terénu. Z mého pohledu je název správný, i když bychom teoreticky mohli obě pracoviště pojmenovat jako etnologické ústavy. Dnes už se etnografický výzkum chápe a vysvětluje jako druh etnologického výzkumu založený na práci v terénu. Co bych chtěla zdůraznit, je fakt, že se již výzkum posunul od popisu a soupisu artefaktů k hledání souvislostí a paralel. Pokud se jedna z kolegyně věnuje zvykům či migraci, je potřeba uvádět vše také do historických a společenských souvislostí pro pochopení dynamiky. Mým oborem je textilní výroba, kde zkoumám nejen samotnou technologii, ale zajímají mě příčiny, proč se nějaká technologie objevila na daném místě, či důsledky, které daná forma práce měla na komunitu či širší společnost.

Právě v Brně a na jižní Moravě mám pocit, že kdybych oslovila někoho na ulici, co je etnografie, odpoví velmi jednoduše: věda o krojích...

Osobně jsem spíše skeptická a myslím si, že málokdo by dokázal odpovédět správně. Mám mnoho krás-

ných vzpomínek na úsměvné omyly druhé strany, která zaměnila náš obor s entomologií a měla zato, že se věnujeme výzkumu motýlů nebo brouků. Ti znalejší jsou obvykle z okruhu folklorních souborů nebo z prostředí, kde je tradiční kultura živá a sledovaná místními etnografy, proto obvykle vědí, co jejich činnost obnáší. A asi máte pravdu v tom, že pro větší část společnosti je etnograf ten, kdo se věnuje výzkumu krojů, někteří by asi přidali i zvyky, písně a tance. Díky médiím jsou však poslední dobou etnografové vidět a slyšet poměrně často jako komentátoři tradičních zvyků, krajové kuchyně, způsobu života našich předků. Takto vystupují rovněž kolegyně z našeho pracoviště, např. Jana Poláková, Hana Dvořáková nebo Věra Colledani. Tak snad na lepší informovanosti veřejnosti o naší činnosti také pracujeme.

Etnografie zřejmě patří k oborům, které se velmi proměnily...

Nastoupila jsem na brněnskou Filozofickou fakultu na etnologii v roce 1997, proto vývoj oboru před tímto datem mohu pouze tlumočit, nikoli popisovat jako účastník dění. Dle mé zkušenosti se proměňuje spolu s vývojem vědy obecně a stejně tak v důsledku vývoje společnosti, která je jeho předmětem zájmu. Jisté hlavní směry bádání však zůstávají, a to ne z důvodu malé fantazie vědců, ale proto, že tvoří jakousi pomyslnou kostru oboru, chcete-li, „jeho rodinné stříbro“. Mezi tradiční témata patří studium oděvní kultury, zvyků, stravy, způsobů obživy, folklorních projevů a péče o krajinu nebo studium architektury, rodinných a sociálních vazeb. Pokud budeme uvažovat o vývoji oboru po sametové revoluci, nejen etnologie musela projít určitým vývojem, který byl důsledkem otevření hranic ve smyslu snadného přístupu k výsledkům vědy v zahraničí, k možnosti poznávat sbírky i terén mimo socialistický blok. A tehdy si každý obor musel odpovědět na otázku, jaký směr výzkumu si zvolí pro novou etapu.

V čem ta změna spočívala?

Kolegové již samozřejmě znali starší práce zahraničních etnologů, antropologů či sociologů, běžně dokázali pracovat s historickým materiálem. Ostatně etnologie či etnografie je často pojímána jako historická věda. Takže po sametové revoluci nebyli etnografové a etnologové zasaženi možnostmi a přístupem americké či anglické nebo západoevropské vědy. Postupně si vzájemně vysvětlili metody práce s antropologií a sociologií a pochopili, kde se potkávají ve smyslu předmětu zájmu. A proto dnes patří etnografie mezi součást metodologické výzbroje sociologie či antropologie, a naopak etnografové a etnologové přebírali nebo se inspirovali a inspirovali metodami práce těchto oborů. To, čím se odlišujeme, je zaměření výzkumu a jeho interpretace. My se spíše zajímáme o společnost spojená místem, etnickou nebo národnostní příslušností, často se věnujeme výzkumu menších společenství jako např. rodinám, obyvatelům obcí, příslušníkům určité uzavřené komunity, kdežto sociologie i historie jsou spíše obory zaměřené na větší společnosti a své výsledky obvykle i takto interpretují.

Nakolik se ta dynamika promítá do práce Etnografického ústavu, který je charakterizován jako oddělení orientované na tradiční kulturu Moravy od 18. století po současnost?

Hlavní a časově velmi náročnou prací zůstává správa sbírkového fondu. Tu považuji za páteř práce muzejního pracovníka, což jsme v Etnografickém ústavu bez rozdílu všichni. Sbírkatovná agenda je pochopitelně ovlivněna tradičním způsobem pohledu na etnografii a dnes je jasné, že jej budeme muset nově nastavit, abychom zohlednili nové směry ve vývoji společnosti, stejně tak budeme muset rozšířit okruh zájmu od čistě venkovské komunity ke komunitě maloměstské či příměstské. Tyto procesy již byly nastartovány, ale nejsou

P. Mertová předává ocenění dětským soutěžícím v rámci akce Mladý těšanský kovář v kovárně v Těšanech, 2016. Akce pořádána Technickým muzeem v Brně. Foto O. Merta.

pregnantně promítnuty do koncepce práce ústavu. Musíme si klást otázku, jak ve svých sbírkových plánech zohledníme fakt, že na venkově žije jen ¼ obyvatel České republiky či skutečnost, že většina obyvatel pracuje ve službách, ve školství či v průmyslové výrobě. Ruční práci či řemeslem nebo zemědělstvím se na venkově zabývá menšina. A mohli bychom pokračovat. Představu o současné podobě společnosti si lze udělat díky datům ze Sčítání lidu, domů a bytů z roku 2011, kde bylo mimo jiné vypočteno, že v zemědělství a myslivosti je zaměstnáno jen 1,98 % ze všech zaměstnanců. Nepochybně historické bádání zůstane naší doménou, tedy např. mapování řemeslných dílen nebo sledování vývoje krajiny, ale pro kolegyně to může být součást výzkumu zohledňujícího dnešní stav s cílem predikovat možné směry vývoje. A zde vidím velký prostor do budoucna a potenciál pro nové vědecké projekty oddělení, které se samozřejmě nenachází ve vzducho-

prázdně a věnuje se i publikační činnosti. Minimálně z toho důvodu chápeme, která témata jsou akceptována redakcemi vědeckých časopisů, grantovými projekty, a jaká bychom měli komunikovat směrem k většinové společnosti, která se dostává do krize z důvodu ekonomických, ekologických, populačních.

Nepřetahujete se někdy v praxi o nějaké téma s kolegy z jiných oborů? Nebo spolupracujete?

Ve své dosavadní praxi jsem jistě přelévání témat mezi kolegy z různých oborů samozřejmě zaregistrovala a nemyslím si, že je to něco negativního. Sama jsem zažila několik výzkumných projektů, kde se cílená mezioborová spolupráce s kolegy z dalších pracovišť a oborů ukázala jako prospěšná. Například mohu zmínit spolupráci s kolegy z ostravského pracoviště Národního památkového ústavu, Přírodovědecké fakulty či z Národního ústavu lidové

kultury ve Strážnici, která nás všechny obohatila nejen možností cíleně se věnovat jednomu tématu, ale i tím, že jsme měli možnosti poznat, jak pracují jiné obory a co svým výzkumem sledují. Do budoucna vidím jako jediné možné rozvojové chování právě spolupráci napříč obory. Dle mého pohledu soutěživost napříč obory a jisté přebírání témat souvisí bohužel se systémem vědy, výzkumu a inovací v ČR. V současné chvíli se spolupráce mezi pracovišti nebo mezi obory uskutečňuje zejména na poli aplikovaného výzkumu. V našem případě si můžeme vybrat například výstavu s kritickým katalogem, specializovanou veřejnou databází, specializovanou mapu s odborným obsahem aj. Projekty již ve své zadávací dokumentaci definují okruhy zájmu, který hodlají podporovat nebo okruhy příjemců, jež o podporu mohou žádat. A je jasné, že muzea, jako spíše specializované instituce, musí hledat vhodné projekty. Témata výzkumů se objevují napříč obory a ty

Ivo Štěpánek, ředitel Technického muzea v Brně, a P. Mertová na vernisáži výstavy *Umění kovadlin* v Technickém muzeu v Brně, 2023. Foto: Archív TMB.

se na ně dívají svými metodami práce a často mají i jiný cíl. Některé pracoviště hledá potvrzení teorie, jiné chce připravit metodiku, jiné zpracovává komplexní výstup v podobě prototypu nebo funkčního vzorku. Tlak na financování vědy možná donutí i muzea, aby se více podílely na výzkumech, jejichž cílem budou např. nové logistické softwary, lepidla, obalové materiály, skenovací zařízení... To vše v muzejní praxi využíváme a jistě bychom našli mezery na trhu.

Etnografický ústav MZM je v tuto chvíli správcem více jak 120 tisíc předmětů evidovaných v Centrální evidenci sbírek. Máte vytyčený směr, kterým by se měly sbírky rozšiřovat?

Členění fondu je dané historickým vývojem, kam patří také delimitace

(např. část sbírek přešla do dnešního Muzea romské kultury) a spící podsbírka etnografik z jiných než domácích lokalit. Současný fond je organizován z hlediska typologie hmotné a duchovní lidové kultury, a proto zde najdete například podsbírkou sledující lidové umění, zvykosloví, způsoby zaměstnání, vybavení domácnosti, lidový textil, grafiku a kresbu či doklady fotodokumentace prostředí. Současně lze říci, že jednotlivé fondy jsou odlišeny zejména z hlediska materiálu, tedy z hlediska suroviny, z níž je daný předmět zhotoven (např. textilní předmět pravděpodobně bude zařazen do podsbírkou lidový textil). Ve fondu se nachází také ukázky předmětů z činnosti institucí, jako byly např. Vesna nebo ÚLUV, a ty mají jiný mechanismus přestupu do fondu MZM. Pro etno-

grafy nebo historiky designu či technology jsou nedocenitelné. Dnes je naší sběrovou oblastí Morava, v minulosti se akvizice týkaly také slovenského prostředí. Z výše uvedeného vyplývá, že sbírkový profil Etnografického ústavu je široký, ale jisté rezervy vidím ve sledování proměny společnosti v průběhu socialismu a po roce 1989. Tím myslím například fakt, zda a jak ještě dokladovat činnost JZD, zemědělskou výrobu, nové náboženské proudy, přerod příměstských oblastí z venkovských enkláv do součástí měst, nové způsoby zaměstnání obyvatel, nové formy migrace atd....

Kudy vedla vaše cesta k etnografii?

Byla spíš klikatá, ale teď vzpomínám jen na dobré dny a ty obtížnější

už беру jako výzvy, které jsem měla prožít. Vše, čím jsem prošla, považuji za dar. Rodiče si přáli, abych se po maturitě osamostatnila. Studia jsem si vyvzdorovala a celou dobu na vysoké škole jsem se musela o sebe kompletně postarat. Asi nikdy už nezapomenu na den, kdy jsem odjela na školu do Brna, kde jsem do té doby byla jen na zápisu a nevěděla jistě, zda paní, která mi nabídla podnájem, je skutečná. Jestli ji večer, kdy měla čas, ale mně už ujel poslední vlak, podle papírku s adresou vůbec najdu a opravdu si vybalím kartáček na zuby, nebo přespím na nádraží... Ale byla opravdová a jmenovala se Alena Šedová.

.....
Do MZM jste přestoupila z Technického muzea v Brně, kde jste se věnovala oboru textil. Co tam bylo hlavním tématem vaší práce?

Do Technického muzea v Brně jsem nastoupila v roce 2004 na Oddělení dokumentace vědy a výzkumu

díky důvěře Petra Nekuži. Oslovila ho moje práce v muzeu v Rychnově nad Kněžnou, o které věděl od mého budoucího manžela, který v TMB již pracoval. Spravovala jsem několik oborů, až jsem zakotvila u textilu a řemesel.

Velkou část mé agendy spotřebovala organizace mezinárodní konference Textil v muzeu, od níž se historicky odvinula redakce recenzovaného časopisu Textil v muzeu, který jsem založila a letos vyjde jeho 20. ročník, již ale pod hlavičkou MZM. Měla jsem možnost pracovat na projektech, které jsem chtěla dělat a které postupně přinesly zajímavé plody, třeba v podobě cyklu přednášek Industriální Brno, jenž inspiroval TIC Brno k vytvoření projektu Brno Industrial, na jehož počátcích jsem se podílela také. Současně jsem mohla pracovat na svém dalším školení, kdy jsem postupně absolvovala oba doktoráty.

Velmi ráda jsem se jako garant kulturní památky Kovárna v Těšanech

starala o její programovou náplň. Bavilo mne to díky kontaktu s nejmenšími návštěvníky, neboť děti rády objevují a s nimi obvykle i rodiče (i maminky si rády ukovou podkůvku nebo zkusí práci se dřevem), a jednak díky možnosti spolupracovat s kováři.

Z hlediska formace mého profesního zájmu považuji za podstatné, že jsem v TMB prošla postupně NAKI projekty, přičemž tři jsem vedla z pozice hlavního řešitele. Projekty plněné ve spolupráci s Národním památkovým ústavem mě nasměrovaly na cestu výzkumu industrializace Moravy. V tomto segmentu práce vidím obrovský potenciál zejména v souvislosti s brněnskou aglomerací.

.....
Můžete to upřesnit?

Dopady industrializace, tedy zejména důsledky překotné výstavby areálů továren na předměstích, budou řešit zejména urbanisté ještě dlouho. Z pohledu etnologie se jedná

*P. Mertová zahajuje přednášku Aleny Kalinové s názvem Moravská lidová fajáns ve sbírce Etnografického ústavu Moravského zemského muzea. MZM, 18. 4. 2024.
Foto: Archív MZM*

P. Mertová a M. Zelenka zahajují derniéru výstavy *Vlna v žití lidském*. MZM, 12. 11. 2023.
Foto: Archiv MZM

o segment tzv. urbánní etnologie, která zkoumá městskou populaci, dělnickou kulturu, dopady tovární výroby na společnost i prostředí, příčiny pohybů obyvatel z venkova do měst atd. Nejedná se o nový směr. Jeho počátek lze dohledat ve spojitosti se založením urbánní historie ve Švédsku v roce 1919. U nás se tzv. urbánní etnologie objevila v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století, po roce 1989 se ztratila... Dnes se urbánnímu výzkumu věnují historici či sociologové, např. Zdeněk Uherek.

Jaký význam měl textilní průmysl pro Brno?

Pro Brno byl textilní průmysl zásadním fenoménem, spolu se strojírenstvím, které mu bylo oporou. A jak ráda připomínám, stalo se tak díky prohraným bitvám Marie Terezie. Díky tomu Brno dostalo šanci stát se důležitým správním centrem,

vyrůst co do velikosti i co do významu. Rozvíjel se tu zejména vlnářský průmysl, respektive na předměstích, protože v Brně stísněném hradbami nebylo kde... Do Brna postupně přišli z řady západoevropských zemí jedinci či rodiny, kteří vše vsadili na kartu podnikání ve vlnářství. Někdo uspěl, někdo ne. Například majitel prvního parního stroje Christian Wunsch se dopracoval od úspěšného mladého podnikatele až k totální chudobě, jež postihla celou rodinu. Ale... jeho parní stroj inspiroval další, bylo zřejmé, že tudy vede cesta, a jiní již byli mnohem šťastnější. Předměstí, absorbující bezprizorní venkovské obyvatelstvo, které v dané době nemělo možnost jiného uplatnění, rostla. Vlnářství potřebovalo zpočátku podporu strojírenství, dostatek paliva (objev uhlí v rosicko-oslavanské pánvi přišel právě včas) a kvalitní exportní cesty pro zboží i pro uhlí. S industrializací jsou však spojeny i chudoba, nízký věk dožití, problémy

s bydlením, nízké mzdy, sociální zajištění apod. Ale zase kvůli této etapě společenského vývoje jsou nastaveny minimální mzdy, je uzákoněno zdravotní a sociální pojištění, jsou běžná učiliště či střední odborné školy, není možné zaměstnávat děti, srovnal se propastný rozdíl ve mzdě ženy a muže, máme mateřskou dovolenou, zákonem dané podmínky bezpečné práce.

To vše můžeme využívat proto, neboť naši předci udělali zkušenost s bezbřehým kapitalismem a současně se pohybovali v křesťanském světě, kde byla hlášána charita.

Vy jste se ale věnovala i historii mladší. Mám na mysli vaši knihu *Vlněna ve vzpomínkách...*

Ta byla kontinuálním pokračováním zájmu o textilní průmysl v Brně. Ve fondu TMB je uloženo několik stovek vzorkovnic z různých textilek, které jsem postupně třídila a klasi-

fikovala ve spolupráci s odborníky a pamětníky. Prvním hmatatelným výstupem z této práce přístupným široké veřejnosti byla kniha Textilní tvorba brněnských firem (Strážnice 2015), orientovaná zejména na prvo-republikové firmy. Na téma pak navázala výstava s kritickým katalogem s názvem Vlněná elegance první republiky (2021), kterou jsem reprodulovala v původních prostorách podniku Mosilana v roce 2022. To už jsem kontinuálně prováděla terénní výzkum s pamětníky textilní výroby, kteří mi zpočátku vysvětlovali, co v továrně dělali, ale dostali jsme se také k tomu, že mi převyprávěli cestu k textilnímu oboru a profesní i osobní život ovlivněný právě specifikou textilního oboru s nízkými mzdami a převažujícím zapojením žen. Tehdy jsme se dotkli okolností, za jakých bylo v socialismu možné studovat na střední nebo na vysoké škole. Vzhledem k tomu, že textilní obor dnes zažívá v médiích často neprávem negativní hodnocení a mezi veřejností kolují nejrůznější fantastické představy, rozhodla jsem se, že zpracuji vzpomínky a komentáře do knihy. Děkuji všem, kteří mi dovolili zveřejnit jejich příběhy.

Na toto profesní směřování navázala tematicky i vaše první výstava pro MZM Vlno v žití lidském...

Brzy po mém nástupu nás oslovili pořadatelé Mezinárodního folklorního festivalu Brno 2023 s prosbou o spolupráci formou doprovodného programu. Rozhodli jsme se pro výstavu, vybrali jsme z fondu sbírkové předměty dokumentující technologii zpracování ovčí vlny, příklady výrobků a myšlenku jsme dovedli až k odkazu na fakt, že Brno bylo vlnářskou velmocí a vlna se zde zpracovávala kontinuálně téměř 250 let. Konaly se tu výroční trhy, kde si venkované nakupovali tovární zboží a z něho šili tradiční součástky nebo běžné všednodenní oblečení. Proto Brněnsko velmi rychle přešlo na městský tip ošacení. Ale můžeme říci, že i v dalších lokalitách v okolí měst

tradiční oděvy rychle asimilovaly. Venkovské obyvatelstvo v průběhu 19. století stále častěji zhotovovalo oděvy z tovární produkce, pod níž si můžeme představit vedle suken také kartouny, barchety, brokáty, žakáry, stuhy, žinylny aj.

Jak rychle by váš obor měl reagovat na zásadní společenské dění, například epidemie nebo migraci?

Já si nemyslím, že by byl problém v tom, zda obor reaguje, ale zda výsledky projektů nezůstávají pouze v odborných kruzích... A v tom by mohla muzea pomoci. Lidé jsou zvyklí chodit do muzea na přednášky, na workshopy. Chtěla bych, aby se půda Etnografického ústavu stala místem, kde se veřejnost může setkat s odborníky z univerzit nebo akademických pracovišť, kteří mají o tématu hlubší znalosti a s nimiž může sdílet jak novinky, tak případně rozvést své obavy.

Tady se asi hodí mezioborové rozpětí etnologie, která spolupracuje s historií a částečně i se sociologií či s vědami o fungování společnosti?

To vnímám jako výhodu. Mnohá z témat, která nyní chápeme jako problém, zde byly i v minulosti a věda se snaží najít paralely a poukázat na to, co se stalo pak. Jak se určitá komunita zachovala, jak se zachovali určití lidé a co z toho plynulo. Bylo jim to ku prospěchu, nebo ne? Na příkladu rodiny si můžeme ukázat různé výzkumné modely: jaká pozitivita nebo negativita byla spojena s fungováním velké rodiny složené ze zástupců několika generací žijící na venkově často v jedné budově nebo na statku oproti nukleární rodině žijící ve městě bez možnosti využití příbuzenských vztahů v případě péče o malé děti nebo v době nemoci či jakékoli jiné nouze? Nebo další model: jaké rozdíly najdeme v životě vícegenerační rodiny v panelákovém bytě 3+1 dnes, a v dobách socialismu, kdy se čekalo na přiděl nového bytu v řádu let?

A migrace?

V souvislosti s touto otázkou má být dle mého názoru etnologie více slyšet ve veřejném prostoru. Může mimo jiné poukázat na to, že naše společnost byla vždy multikulturní. Lidé migrovali za prací, za lepšími životními podmínkami. Je otázkou, jak byla migrace řízena, nebo zda byla živelná. Bývalá brněnská předměstí, ale také další lokality zasažené industrializací, zažily dynamický růst počtu obyvatel zejména po příchodu dělníků a odborníků potřebných k provozu továren. Tito lidé přišli ze zahraničí nebo z venkova. Stejně tak tomu bylo směrem z našeho prostředí. V minulosti se říkalo, že české kuchařky učily Vídeň vařit a čeští zedníci stavět. Měli bychom si také poctivě přiznat, že evropská společnost stárne a mladá generace nebude schopná za třicet let uživit početně větší skupinu důchodců, než je sama. Bez přílivu cizinců fungování naší společnosti založené na sociální solidaritě nebude možné, nebo nás čekají dalekosáhlé změny. Náš obor by mohl být v předstihu před těmito událostmi a řada kolegů již na nastíněných tématech pracuje.

Etnografie může být užitečná pro porozumění i toho, jak migranti přenášejí své kulturní zvyky a hodnoty do nových společností.

S tím s vámi souhlasím. Jen to musíme udělat bez emocí a s dostatkem ověřitelných faktů. Na toto téma je publikováno množství údajů již několik let a samozřejmě se s nimi můžeme setkat i v zahraničních publikacích. Data dodávají mezinárodní organizace jako OSN, UNICEF či Evropská komise, státní instituce jako Český statistický úřad a také neziskové organizace: Amnesty International, Lékaři bez hranic, u nás Člověk v tísni a další. Lze vypracovat studie mapující vývoj i definovat strategie. Do migrace se promítá obchod s lidmi, obrovské tlaky zločineckého podzemí a jak vidíme dnes

například u uprchlíků na běloruských hranicích, je to také moderní forma válečné strategie. Na druhou stranu jistě nikdo nepochybuje o tom, a dokládají to i vědecká data, že pohyb obyvatel vždy odstartují válečné konflikty a přírodní katastrofy.

Věnujete se i terénním výzkumům?

Ano. Terénní průzkum může mít podobu dokumentace prostředí, dokumentace technologie, sledování výrobce při práci nebo nahrávání rozhovorů s pamětníky. Získaná data doplní údaje z literatury či archiválií, starší výzkumy nebo muzejní sbírky. Etnografický výzkum je tedy nutné připravit, což někdy zabere delší čas než samotný výzkum, a pak dobře dokumentovat. Následné zpracování dat je opět otázkou několika měsíců i let. S tím souvisí potřeba archivace dat, kterých výzkumník zpracuje za několik let práce značné množství, a jejich zpřístupnění dalším badatelům. Tady vidím rezervu v činnosti Etnografického ústavu. Jeho archiv obsahuje množství vzácných archiválií a z hlediska jejich dlouhodobého uložení by byla vhodná digitalizace. Uvidíme, zda se tomu budeme moci věnovat. Pokud ne, může se stát, že určité archiválie nebudeme moci půjčovat do ruky, ale jen a pouze v elektronické podobě.

Jaké máte plány pro nejbližší budoucnost?

Aktuálně připravujeme dvě konference. Za tradiční je již v odborné veřejnosti považována konference Textil v muzeu, novou nabídkou je First Step Conference 2024. Čeká nás přebudování obsahu webové stránky ústavu, kde si představují více informací, zejména odborných k profilaci ústavu, vědeckému zaměření členů týmů a publikační historii. Dále plánujeme novou nabídku směrem k návštěvníkům, abychom je přilákali do expozice a trochu déle je zde udrželi. Chtěla bych, aby si k nám našly hlavně o víkendech cestu rodiny s dětmi, což se zatím příliš nedaří.

Plány pro tu vzdálenější?

Z hlediska dlouhodobé strategie plánuji mimo jiné definovat takové okruhy zájmu, které budou nosné z hlediska dlouhodobého osobního vědeckého plánu každé z kolegyně včetně sbírkotvorného plánu a které budou schopné vygenerovat výsledky z kategorie aplikovaného výzkumu. Chtěla bych, aby se podařilo sestavit vědecké týmy, i s vědomím možností využít nebo nastartovat spolupráci s dalšími odděleními MZM, protože práce týmu má jinou dynamiku a tým je schopen zpracovat komplexnější témata.

Co byste vzkázala mladým, kteří se etnografií chtějí věnovat profesionálně?

Určitě jim doporučuji, aby to alespoň zkusili, pokud je obor oslovil. Je možné, aby se vydali cestou studia etnologie na vysoké škole, kde se naučí kriticky přistupovat k tématům a koncipovat vědeckou práci, nebo si zájem o tradiční kulturu přiberou ke svému dalšímu zájmu či profesi. Pokud má mladý člověk zájem o historii, o vývoj společnosti nebo o vývoj myšlení, je půdou, do níž by měla padat zrnka vědění a pak je jen na něm, zda a která nechá vyklíčit a vyrůst. Někdo se stane vědcem, někdo propagátorem tradiční stravy a někdo zúročí znalosti například jako výborný zemědělec s citem pro přírodní zákony nebo jako architekt s respektem k tradičním technologiím a s citem pro tvorbu kulturní krajiny.

Jak jste v MZM spokojená?

Při mém nástupu do MZM jsem si nastavila pravidlo, že v prvních měsících nebudu hodnotit prostředí nebo kolegy, ale že budu sbírat informace. Mimo jiné také o tom, kdo je kdo, kde má kancelář a kam se odnáší ten správný tiskopis (J). Ač to zní triviálně, toto je pro další fungování jedince v džungli státní instituce životní nutností. Agenda se řítí dál bez ohledu na vaše zaváhání...

A je třeba říci, že jsem přešla z muzea do muzea, tedy do stejného typu prostředí.

Nastoupila jsem do MZM se svou představou o fungování a směřování Etnografického ústavu a chtěla jsem zjistit, z jakých startovacích pozic budu začínat, tedy co již funguje nebo co bude nutné nastavit nově nebo jinak a zda mé plány na budoucí směřování budou proveditelné. Zpočátku jsem se snažila být co nejvíce otevřená novým podnětům, abych co nejrychleji vstřebala atmosféru uvnitř, ale také pochopila vztahy mezi ústavem a pracovišti, u nichž jsem předpokládala, že s nimi budu přicházet často do kontaktu.

A nelitujete, že jste přešla či přišla?

Víte, čeho lituji? Ztráty času na badatelské aktivity a kontaktu s externím objektem, kde je možné aktivně prezentovat řemeslo. Překvapilo mne, kolik času zabere administrativa spojená s chodem ústavu, se statistikou či výkazy. Je to dáno i jiným nastavením vnitřní agendy MZM, než jsem byla zvyklá v TMB nebo absencí centrálního pracoviště pro sbírkovou agendu. Jako běžný kurátor jsem více času trávila se sbírkou, v archivu nebo s pamětníky. Když jsme měla v péči kovárnu v Těšanech, umožňovalo mi to aktivní práci s návštěvníkem, což v Paláci šlechtičen není možné. V Kovárně běžně kovali kováři, ale snažila jsem se ukazovat i práci truhlářů, kolářů, řezbářů, perníkářek nebo jiných řemeslníků. Ani to prozatím na Kobližné z bezpečnostních i provozních důvodů nelze. Doufám, že si zanedlouho dokážu najít potřebný čas k vědecké práci podle svých představ, s čímž souvisí postupné delegování drobných úkolů na kolegyně.

(jih)

Foto: Jan Cága, MZM,
a osobní archiv P. Mertové

First Step Conference 2024. MZM hostilo první mezinárodní studentskou konferenci

„Studenti u nás v muzeu získávají odborné zkušenosti a také přináší inovativní pohledy do naší instituce. Tímto způsobem můžeme inspirovat je a oni mohou inspirovat nás,“ zahájil první ročník First Step Conference 2024 ředitel Historického muzea MZM Marek Junek. Mezinárodní studentská konference pořádaná Moravským zemským muzeem se uskutečnila v termínu od 29. - 30. května 2024. Nabídla celkem 24 příspěvků z oborů antropologie, etnologie a kulturních věd, které

přednesli studenti z Česka, Rakouska, Slovenska, Německa, Polska a Srbska. Součástí byl i jeden hybridní formát konferenčního příspěvku v podobě video prezentace v neživém čase, kterou předem vypracovala a zaslala studentka Haruka Kogure z Japonska. Cílem organizátorů bylo poskytnout prostor pro mezinárodní diskuzi, inspirovat studenty na začátku jejich kariéry v humanitních oborech a rozšířit obzory v otázce aktuálních oborových témat nastupující generace. Nechyběl ani doprovodný program. Ten jednak seznámil návštěvníky s částí moravské kultury a zároveň ‚zahrnul‘ prakticky momentálně v Moravském zemském muzeu působící. Stálou expozicí Tradiční kultura na Moravě v zrcadle času tak například provedl

student z americké univerzity v Denveru Nicholas Barry.

Kromě účasti odborné veřejnosti doprovázeli některé studenty nebo i jejich skupiny přímo jejich profesori a supervizoři. Konferenci navštívili například Anna Weichselbraun z Vídeňské univerzity nebo Alessandro Testa z Univerzity Karlovy. Celá dvou-denní událost se nesla ve velmi přátelském duchu a přednášející nešetřili pozitivními ohlasy. Účast se pohybovala v řádu desítek lidí, živé vysílání a záznam z něj sledovalo okolo stovky.

Výstupem konference bude speciální vydání muzejního odborného periodika *Folia Ethnographica*, které je naplánováno na první polovinu roku 2025. Publikováno v něm bude pouze několik vybraných příspěvků. Na výběru studií pracovala ediční rada zmíněného periodika během června 2024. Možnost publikování vlastní studie vnímají organizátoři vůči studentům jako vhodnou příležitost mimo rámec jejich akademického prostředí.

Barbora Orságová,

Etnografický ústav MZM

Foto: J. Čága, K. Macháčková

Britský velvyslanec v České republice Matt Field OBE navštívil Moravské zemské muzeum

Britský velvyslanec Matt Field OBE poctil svou návštěvou ve čtvrtek 25. dubna 2024 Moravské zemské muzeum. Jeho generální ředitel Jiří Mitáček požádal pana velvyslance o záštitu nad chystanou výstavou o spolupráci britské Jan Hus Educational Foundation s brněnským disidentem v 80. letech 20. století. Výstavu připravuje Oddělení dějin kultury antitotalitního zaměření (ODKAZ) a bude otevřena v říjnu příštího roku. S plánovaným obsahem výstavy, vybranými exponáty i samotným tématem seznámila pana velvyslance

vedoucí ODKAZu Petra Pichlová. Setkání se zúčastnil také Petr Oslzlý, dramaturg, bývalý rektor Janáčkovy akademie múzických umění a v době normalizace organizátor utajených bytových seminářů s britskými přednášejícími. Přispěl autentickou vzpomínkou na vlastní zkušenosti z této spolupráce. Všichni společně následně navštívili prostory Mramorových sálů, kde bude výstava instalována. Pokud byste se i vy chtěli ocitnout v milé společnosti britské galantnosti velvyslance Matta Fielda, nenechte si ujít vernisáž výstavy, která je plánována na úterý 14. října 2025. Osobní účast totiž pan velvyslanec přislíbil.

(pp)

Foto: Jan Cága, MZM

„Divadelní oddělení MZM připravilo zajímavý program, i když z časových důvodů hlavních protagonistů se uskutečnil až v prvních dubnových dnech,“ vysvětlil ředitel Uměnovědného muzea MZM a současně vedoucí Divadelního oddělení Jaroslav Blecha. V nabídce byl Večer s Jiřím Kolářem, kde z divadelních ‚předeher‘ Světlo světa a Jáma předčítal Ludvík Kavín či představení pro děti Divadla Paravánek.

Světový den divadla pro děti a mládež se slaví od roku 2001 jako výraz podpory dětí a mládeže a uznání jejich práv na umělecké a kulturní obohacení zejména prostřednictvím divadelní kultury. Světový den loutkového divadla se slaví pod záštitou mezinárodní unie loutkářů (UNIMA) od roku 2003 a připomíná lidem na celém světě, aby chránili jeho umění, kulturu a historii. Světový den divadla se slaví pod záštitou UNESCO od roku 1962 nyní již ve více než 100 zemích světa. Smyslem a cílem tohoto svátku je přimět divadelníky na jevištích i obecnost v sálech k zamyšlení nad posláním a úlohou divadla, vyjádřit solidaritu divadelníků celého světa, podpořit jejich úsilí o prosazování základních morálních a společenských vlastností uměleckými prostředky a napomáhat myšlenkám mírového soužití a vzájemného porozumění mezi národy.

(red)

Foto: Jan Cága

V březnu v Paláci šlechtíčen slavilo své dny divadelní umění

Divadlu je celosvětově zasvěcen měsíc březen, a i Moravské zemské muzeum se svojí stálou expozicí Loutkářské umění v Paláci šlechtíčen se letos k oslavám připojilo. U příležitosti Světového dne divadla pro děti a mládež (20. března), Světového dne loutkářství (21. března) a Světového dne divadla (27. března) byla tato stálá výstava o víkendů 23.–24. března v Paláci šlechtíčen otevřena bezplatně.

Den Země návštěvníky bavil i vzdělával

Když slaví svůj Den Země, nevádí, že je chladno a deštivo. Připravený program se jen v sobotu 20. dubna 2024 přesunul do vnitřních prostor Dietrichsteinského paláce Moravského zemského muzea, kde na zájemce z řad veřejnosti čekala bohatá nabídka. Odborní pracovníci Přírodovědného muzea MZM připravili nejrůznější aktivity, jejichž prostřednictvím se hlavně ti menší (ale zdaleka nejen oni) mohli seznámit s bohatostí forem života na naší planetě z dob minulých, ale i těch současných. Uskutečnily se komentované prohlídky v expozici Zaniklý život na Moravě a Svět nerostů. Návštěvníky bavily botanické skládačky, zoologické poznávačky včetně určování hlasů ptáků a děti si

vyzkoušely, jak šikovná musí být kuřkačka, aby přizpůsobila svá vejčička barvám vajčiček hostitele. Mineralogové i paleontologové připravili výtvarnou dílničku, jako skuteční objevitelé světů dávno ztracených si děti připadaly při vyhrabávání fosilií z písku. Pracovníci Entomologického oddělení představili unikátní exponáty ze svých sbírek a nechyběl ani živý hmyz, který si odvážní zájemci vzali i do ruky. Na vítěze soutěží čekaly odměny.

Den Země je každoroční akce, která se koná 22. dubna a jejímž cílem je podpořit ochranu životního prostředí. Poprvé se konal 22. dubna 1970, nyní zahrnuje širokou škálu akcí, které celosvětově koordinuje EARTHDAY.ORG. Do akcí se zapojuje přibližně 1 miliarda lidí ve více než 193 zemích.

(red)

Foto: Jan Cága

U mamuta v Pavilonu Anthropos zůstal i ten Zlatý

Popáté se letos 10. června v Pavilonu Anthropos MZM udělovaly Ceny Zlatý mamut – Ceny Karla Absolona za popularizaci archeologie. A v muzejní kategorii významné ohodnocení tentokrát i na „domácí půdě“ zůstalo: odborná porota jako nejúspěšnější počin vybrala výstavu Moravského zemského muzea Když Brnem táhli mamuti – Galerie Zdeňka Buriana autorů Evy Vaníčkové, Ondřeje Bílky a Barbory Půtové. Její základ tvoří největší sbírka Burianových děl, kterou Moravské zemské muzeum opatruje a která čítá více než 200 olejů a kvašů doprovázených velkým množstvím kreseb a studií. Od první výstavy tohoto souboru však již uplynulo půl století let, přičemž význam a hodnota Burianova díla přes odborné revize představ o podobě a životě pravěkých lidí a předchůdců člověka neklesá a lze jej vnímat i konfrontovat v nových souvislostech. To bylo důvodem připravit v roce 2023 novou výběrovou instalaci více jak sedmdesáti děl v prostorách Pavilonu Anthropos MZM na ploše 250 m², doplněnou 3D hyperrealistickými antropologickými a zvířecími rekonstrukcemi, interaktivními haptickými prvky, překladem do znakové řeči pro neslyšící, filmovou projekcí,

dětskou dílnou a dalšími doprovodnými aktivitami. Od svého otevření výstava láká jak malé, tak dospělé návštěvníky a nedávno byla rozšířena o další atraktivní exponáty. Cena Zlatý mamut je společným projektem tří významných institucí archeologie v ČR. Partnerství Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v. v. i., Moravského zemského muzea a Ústavu archeologie a muzeologie FF MU v sobě propojuje výzkumné, vzdělávací a sbírkotvorné cíle archeologie, a také akademické, univerzitní a muzejní prostředí. Je vyhlašována ve třech kategoriích, z nichž každou garantuje jeden z partnerů. V každé kategorii jsou oceněny tři nejlepší výsledky. Cílem uzavřeného partnerství pořádajících institucí je motivovat archeology ve všech úrovních archeo-

logické vědy a ve všech odborných institucích k rozvoji kreativních a atraktivních popularizačních aktivit, které v očích laické veřejnosti legitimují nezastupitelnost a společenskou přínosnost archeologie v moderním světě.

(red)

Foto: Jan Cága

Tančíme zavádku! Ojedinělý tanec nově chrání zápisy

Obřadní tanec zavádka patří mezi nejvýraznější projevy lidové kultury Hanáckého Slovácka a je pevně zakotven v místní tradici. Díky činnosti Etnografického ústavu Moravského zemského muzea byl zapsán na dva prestižní seznamy. Přestože nejstarší zmínky sahají hluboko do 19. století, je zavádka dodnes živým kulturním dědictvím tohoto subregionu Slovácka s významnou rolí ve zdejších hodových obyčejích. Čtyřletý výzkum tance tančeného ve $\frac{3}{4}$ tempu vyústil v roce 2022 zápisem na Seznam nemateriálních statků tradiční lidové kultury Jihomoravského kraje. V loňském roce byla zpracována nominace pro MK ČR, které ji schválilo, a od 17. 12. 2023 je zavádka součástí Seznamu nemateriálních statků tradiční lidové kultury České republiky. O tento významný počín se podělil Etnografický ústav Moravského zemského muzea s Regionálním muzeem v Mikulově a Masarykovým muzeem v Hodoníně. Cílem zápisu není jen zmapování a následná ochrana tance, který se stále udržuje v devatenácti obcích regionu, ale také ocenění dlouholeté dobrovolné práce obyvatel tohoto koutu jižní Moravy. Výzkumy autorů tak navázaly na dlouholetou práci Zdenky Jelínkové a Evy Večerkové.

S obřadním tancem byli zájemci nejprve seznámeni koncem května na náměstí Svobody, kde se zavádka tančila po devětašedesáti letech v rámci komponovaného programu

Za humny II. při příležitosti Májových slavností pořádaných městskou částí Brno-střed. Součástí bylo i představení rekonstruovaného kroje z Hanáckého Slovácka z dílny Yvety Petráškové. Oblékání se ujaly Šárka Prokešová a Gabriela Rožková z Etnografického ústavu MZM.

A zavádce je také věnována putovní výstava Zavádka na Hanáckém Slovácku Věry Colledani (Etnografický ústav MZM) a Josefa Šuby (Regionální muzeum v Mikulově). Otevřena byla v Regionálním muzeu v Mikulově počátkem června. Současně její autoři představili i stejnojmenný vý-

pravný prodejní katalog, který taktéž vznikl ve vzájemné spolupráci obou institucí. Hostům vernisáže zazpívali zavádkové písňe Mužáci z Klobók.

(red)

Foto: Jan Cága, archiv MZM a Brigita Petrášová, Morkůvky

Dodatek k cestovní zprávě ze synchrotronu DESY PETRA III

(verze lehce punková)

Prolog

Na černé obrazovce probíhají řady čísel a řádky mizí kdesi nahoře za hranou monitoru. Konečně zasvítí konec snímkování, zadám příkazový řádek s ukončením procesu, jdu k vstupu do urychlovače, zelený knoflík se světlem, které zhasne a černá lebka s hnáty v blikajícím žlutém poli taky, páka nahoru, magnetická karta... a obrovská olověná vrata se tiše zasouvají do stěny. Rychle vyjmout trn se vzorkem a umístit jej v laboratoři do držáku, vzít další připravené vzorky, vrátit se dovnitř a umístit trn na motorizovaný pult. Červený knoflík, podlézt kabely, červený, červený, pod kabely a trubkami zpět, ještě jeden červený a rychle ven. Magnetická karta, zelený knoflík a vrata se zavírají... ajaj, fotobuňka zaznamenala volný rukáv košile, rozhouká se siréna a dveře se otevírají.

I.

Kolikrát už se mi to stalo a ztratil jsem cenné vteřiny? Tak celé znovu: červený, podlézt, červený, červený, podlézt zpět a zmáčknout poslední vnitřní červený, ven, karta, zelený, pozor na rukáv, a hned k terminálu naklapat příkazové řádky: nahoru a dolů jede pult se vzorkem, naopak kruci, ach to zrcadlové zobrazení... a jeden z dlouhé řady monitorů ukazuje, co se za olověnou stěnou děje. Konečně je pult správně nahoře, eeh, totiž dole. Nyní zadat souřadnice snímkování, vzorek je velký a serva si jej musí posunout na tříkrát, takže souřadnice zadat pro každý rámec zvlášť, a příkazem spustit skenování. Žádné Windows, žádné barevné ikonky, žádné myši, tady jsme v podzemí Matrixu a blikající kurzor na černé obrazovce je vším.

Teď rychle k laboratornímu stolu a chystat další vzorek. Dáme recentní

exemplář z fixační kapaliny (nóbl název pro čistý líh), nebo něco fosilního? Kenozoický jantar s fosilním hmyzem starým kolem 41–48 milionů let vkládám do kuliček vosku (ano, čtete správně, pravého včelího vosku, žádná kouzla), recentní vzorky do eppendorfek s lihem, které zalepuji tavnou pistolí. Prosté, ale účinné.

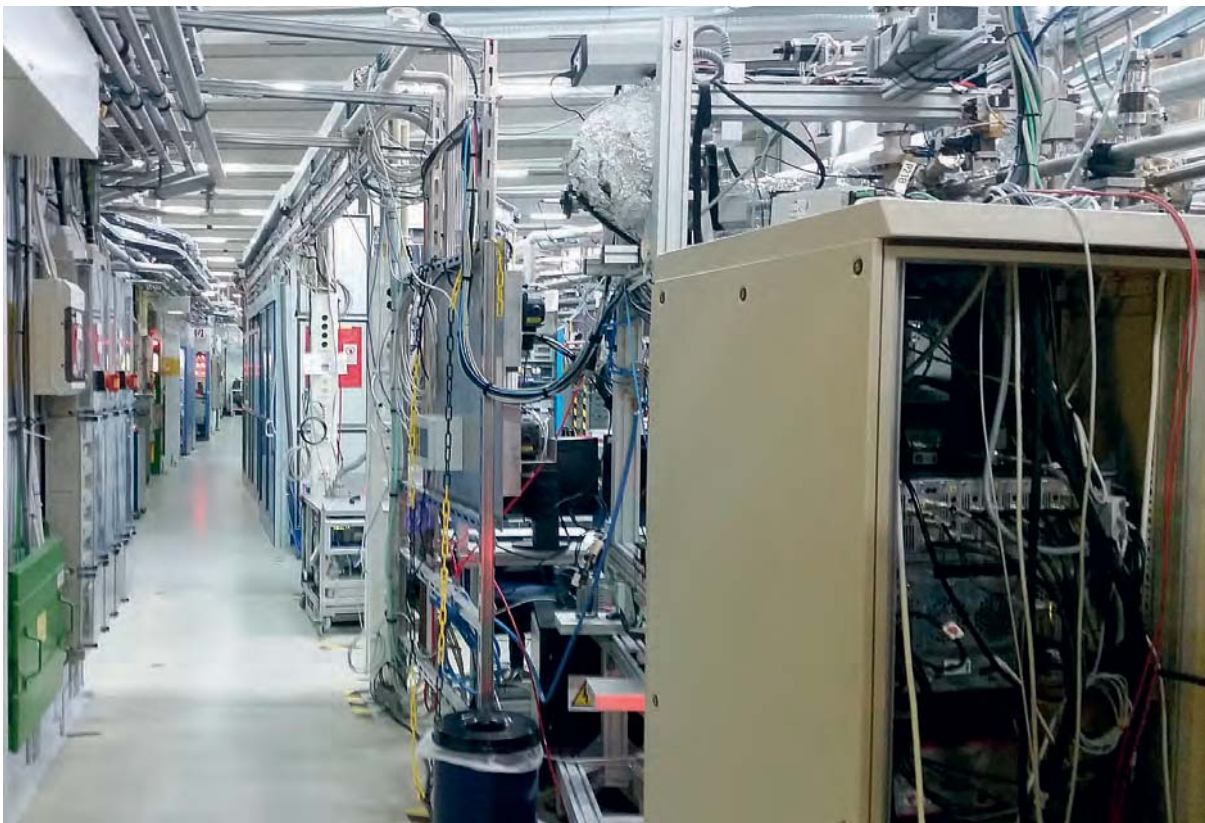
Jsou tři v noci, mám za sebou už 18 hodin práce bez jediné pauzy, ale je to koktejl endorfinu s dopaminem. Jsem v pracovním rauši, konečně bez chyby zvládám obsluhu terminálu a, teda až na ty zatracené rukávy, nezastavuju ani na vteřinu. Částice nehlučně létají po okruhu, další vzorek je nachystaný a teď je čas zajít se protáhnout, koupit kafe, energy drink a nějaké sladkosti z automatu, něco pro Davida Perise, který si na svém notebooku zařizuje cosi stran vlastní svatby. (Přiletěl z Barcelony, jen aby mi urychlil seznámení s prostředím plus registraci s nezbytnou magne-

tickou kartou, která otevírá dveře do bufetu, laboratoře i drátenictví uvnitř synchrotronu.) Pak se projdu mezi dráty, kabely a trubkami a kývnou na chlápky v covidových maskách, kteří něco kutí v kilometrech kabelů a drátů nebo se rýpou v elektronice pojezdových pultů. Jsou příliš důležití, než aby se mohli nakazit... Kuchyňka s kávou a čajem, spousta cukru, nástěnka pomalovaná fixem je plná praštěných punkových kreseb od podobně naspeedovaných magorů, jako jsem zrovna teď já sám. Musím si ji vyfotit. A teď ten automat, беру ještě nějaké čokolády Davidovi, má je rád. Hned ráno jde na letadlo, svůj projekt tady dnes nemá.

II.

Vylezu ven na vzduch. Je duben a chladno, lehce mrholí. Co kdyby mě teď karta nepustila zpět? Kdepak, tady vše funguje. Procházím vnitřní okruh, kde jsou kolem obvodu urychlovače skleněné kukaně labů. V každém druhém někdo sedí. Tady je zrovna parta botaniků, všechno mladí lidé, ukazují si na monitorech cosi, co vypadá jako listy. Částice létají po dvoukilometrovém okruhu, tu proletí desítky milionů let starým broukem, tu zas listem, někde ukazují strukturu materiálu fyzikům.

Vracím se zpět, nerad bych propásl ukončení experimentu. Čokoládu klimbajícímu Davidovi, redbull sobě,

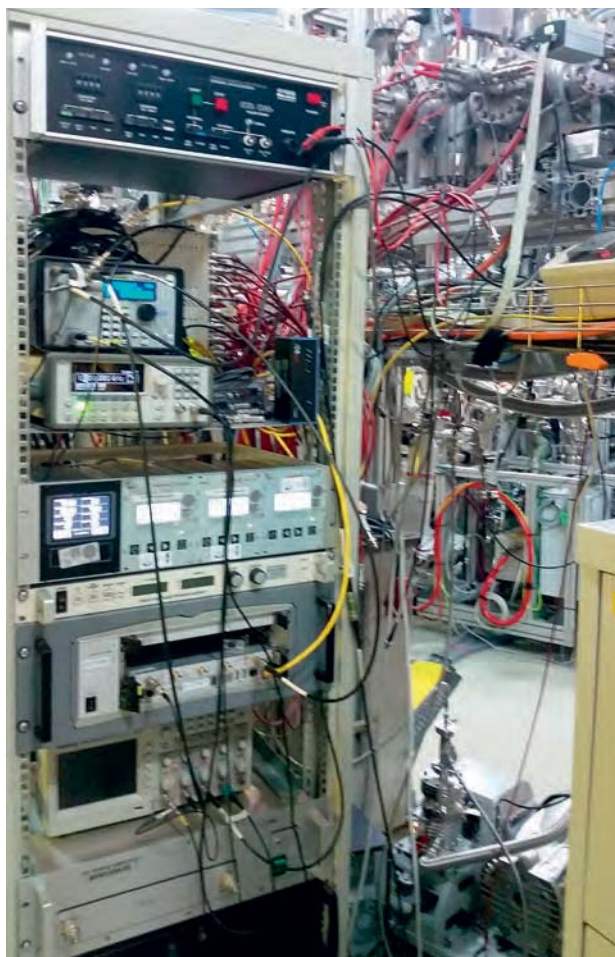
Více než dva kilometry dlouhou, mírně se zakřívující chodbu urychlovače obklopuje hardware zařízení.

Detailní pohled do jednoho z pojezdných boxů s elektronikou.

ještě jednou kontroluju příští vzorek a čekám, kdy se dlouhé řady čísel na monitorech zastaví. A celé znovu. A znovu.

III.

Je ráno, David už odešel a jsem v labu sám. Jörg, který nás má na starosti, před chvílí volal, že můžu asi o hodinu přetáhnout. Pak vše nechat jak je a jít. Prostě Německo, normální je rozum a slušnost. Když jsme s Davidem přišli, udělal nám Jörg bezpečnostní školení (tři další jsem musel dělat už o měsíc dřív z domu online). Pak krátké školení obsluhy (představte si asi tak pěti až desetiminutový návod, v rychlé angličtině štekající jak germánský kulomet, k obsluze zařízení za miliardy eur, kde chyba znamená, že budete přes urnu ještě pár set let světélkovat) a hlavně pořadí těch zpropadených zelených a červených čudlíků mezi propletení drátů. Příkazy měl David napsané z loňského podzimu, takže instruktaž k povolům jsem dostal od něj a přeposlal ji ostatním členům týmu.

Nástěnka v kuchyni, psací potřeby přiloženy – máte-li potřebu ve tři v noci něco naléhavého světu sdělit, neváhejte.

Všimněte si kamery za mým pravým uchem (jak jsou tam ty dva řetězy). Směřuje na trn se vzorkem na černé pracovní desce. Pokud se vám zdá tak malý, že téměř není vidět, tak se díváte správně.

Začal jsem včera ráno v devět, teď je deset dalšího dne a mám za sebou plánovaných 25 hodin nonstop. Jenže mám přece onu hodinu k dobru. Akceleruji. Blesková příprava vzorku, vzal jsem si schválně nadbytek, a беру jen malý vzorek na dvě sekce, šup s ním do přístroje. Knoflíky, karta, vrata, terminál a řady čísel na monitoru blikají. Tak co, dáme ještě jeden? Stihnu? Čas běží a Jörg nikde, hurá. Tak další a ještě jeden, hmm, už zvoní telefon. Prý jsem dal rekord, přes dvacet experimentů za cyklus, to tady nebylo. Jeden recentní vzorek jsem nejspíše zkazil, při průletu částic se kapalina zahřívá, epruveta asi nebyla dobře zatavená a líh se vypařil. Jantar byl jednodušší, prostě se jen vtlačil do rozemnutého vosku jako do plastelíny.

Tak či tak, vezu na harddisku data na několik let budoucí práce. Je toho přes 6 TB. Každý vzorek, tedy exemplář, fosilie nebo prostě brouček, chcete-li, je naskenován v celém svém objemu, nejen povrchu, a to v řádu mikrometrů. U těch nejmenších (pod 3 mm) to dělá asi 3000 řezů po cca 30 MB, u těch největších (10–12 mm) je to přes 4000 řezů, takže každý vzo-

rek zabírá stovky gigabajtů. Z těch se pomocí velmi komplikovaného a na hardware náročného softwaru poskládá trojrozměrný obraz, který lze dále studovat a jít po vrstvách dovnitř či ven. Výsledný 3D model slouží ke studiu morfologie a anatomie a dá se v dalším softwaru animovat a udělat z něj prezentace pro publikace nebo přednášky, ale to už je jen ta jahůdka na dortu. A tak se stále učím. Data z urychlovače mají vlastnost rentgenového snímku, takže se dostanete přes jantar dovnitř fosilie a máte-li štěstí, vidíte vnitřní sklerotizované struktury. (Na obrázcích jsou první pokusy o rekonstrukci eocenní fosilie z bittersfeldského jantaru. Nejen že jdou přes hmotu jantaru a puklin okolo, ale mohou zobrazit jak povrch, tak i vnitřní skelet.) U fixovaného recentního hmyzu je to ještě lepší, protože jdete po svazech a vnitřních strukturách až k nervům.

IV.

A k čemu je to dobré? Vždyť když vezmu čas na synchrotronu plus všechny další procedury, dostanu se

přinejmenším na desítky tisíc eur? Společný jmenovatel se nazývá 'evoluční biologie' a asi nejlépe se to dá osvětlit na příkladech. Na taimyrském křídovém jantaru jsme testovali hypotézu o podnebí severní Sibíře před 100 miliony lety a nástupu krytosemenných rostlin. Střednějurské fosilie z břidlic severovýchodní Číny mi opakovaně umožnily psát o počátcích koevoluce mezi hmyzem a cykasy a uvažovat o vzniku kvetoucích krytosemenných rostlin, známé a dosud nevyřešené Darwinově 'abominable mystery', doslova 'odporné záhadě'. Studium početných inkluzí v baltickém jantaru vypovídalo o podnebí v kenozoické Evropě, ale hlavně o příbuzenských vztazích mezi faunami Evropy, jižní Afriky, Madagaskaru, tropické Asie a severní Ameriky. Další německý jantar nás poučil o neobvyklých příbuzenských vztazích mezi dávnou faunou střední Evropy a Nového Zélandu, později potvrzený i molekulární genetikou. Fosilie z jantaru i kamene vyprávějí o evoluční morfologii, pozvolných i skokových změnách znaků a staziogenezi. Fosilním kalibrováním molekulárního fylogenetického stromu

Podle pravidel zoologické nomenklatury zatím nemím použít jméno této nové fosilie, protože článek je teprve v tisku. Na obrázku je 3D model s odříznutou svrchní vrstvou hlavy a částí krovek, takže je vidět dovnitř.

Poloprůhledné zobrazení fosilie skrz hmotu eocenního jantaru.

Podobné „rentgenové“ zobrazení jako vlevo, tentokrát ale zespodu. Navíc jsou odstraněny nohy a seříznuta spodní strana hlavy, takže se díváme dovnitř tvorečka zalitého před více než 40 mil. lety pryskyřicí vyhynulých (asi) cyprůšů.

jsme vystopovali a vypočítali doby štěpení lineáží až do triasu a díky tomu rychlost evolučních změn. Na 1–5 tisíc let starých subfosiliích z tichomořských ostrovů jsme testovali ostrovní gigantismus a nanismus, kenozoické migrační cesty tehdejšími mořskými proudy a zejména ostrovní vymírání v korelaci s daty o příchodu člověka a antropogenními změnami krajiny. Možná největším překvapením byl objev živé fosilie z jižní Afriky, kterou jsem před 20 lety sbíral na květech kousek za Johannesburgem netuše, že ji jednoho dne najdu v 165 milionu let starých jezerních usazeninách Vnitřního Mongolska; svoji malou latimerii. Proč zrovna brouci? Kdysi v pěti jsem chtěl být archeologem, v deseti mořským biologem. Tím bych byl dodnes, jen moře schází, ale dejte mi lístek na palubu Challengeru a zítra začnu dělat mořské korýše, vážně.

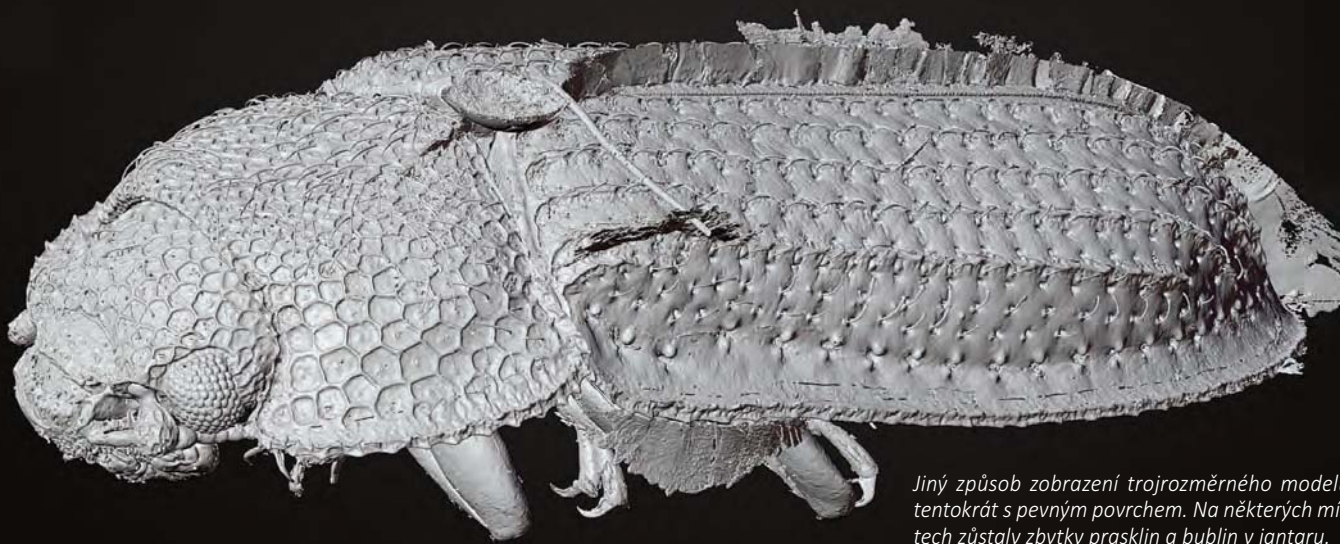
Ale brouci jsou fajn model, jsou pevní, tvrdí a dlouho vydrží. Morfologické znaky vidíte i na povrchu.

Nádherně fosilizují a vydrží stovky milionů let (nejstaršího známe z permu Boskovické brázdy). Někteří živočichové jsou určitě více sexy, ale zkuste něco vymyslet ze studia kočkovitých šelem. Nuda. To už jsou lepší malé myši, známá to věc. Hmyz je ovšem vážně bezva. Díky své malé velikosti, pevnému endoskeletu, celkem snadné dostupnosti a zejména ohromující pestrosti druhů umožňuje tvořit velké znakové matrice a dešifrovat evoluční procesy lépe, než cokoliv jiného (ale ti korýši by byli taky fajn; příště). Nejsou to jen fosilie, ‘moji’ recentní brouci skvěle ukazují příbuznost fauny temperátní Austrálie a Patagonie z časů dávné Godwany, demonstrují odtržení Indie od Madagaskaru a cestu na sever po srážku s Euroasií, prostě deskovou tektoniku. Navléknutí morfologických znaků na (molekulární) kladogram dokazuje nezávislý vznik mimetických vzorů v paralelních lineážích. To vše lze vyčíst ze studia drobných broučků a tohle všechno můžete přenést do

dalších oborů. Ti pestrobarevní živáčci s názvem „Cleroida“ mne stále učí počítat a kriticky myslet. A je docela fuk, jak se co jmenuje, a je-li to či ono novým druhem. Podstatné je poznání zákonitostí přírody a hledání toho, jak funguje svět kolem nás.

V.

Pomalů se dostávám z rauše, ale spát se nechce. Obcházejím kolem prstence synchrotronu PETRA III a hledám kantýnu. Byl jsem jen na cukru a jedné bagetě, tak do sebe teď láduju jakousi mezinárodní kuchyni německého původu a ještě jdu do cukrárny na zákusek nebo dva. Je kolem poledne a jídelna je plná. Kolem objíždí robotický číšník, ale když mu chcete dát špinavý talíř, stydlivě uteče. Všude se žvatlá čínsky a korejsky, románské jazyky se prolínají s němčinou, angličtina vládne. Většinou mladí lidé, peak (nebo pík, chcete-li) Gaussovy křivky bych odhadl lehce pod třicet.

Jiný způsob zobrazení trojrozměrného modelu, tentokrát s pevným povrchem. Na některých místech zůstaly zbytky prasklin a bublin v jantaru.

Sedím v cukrárně a spokojeně odfukuju, koktejl taurinu, kofeinu, cukru a dopaminu vyprchává, hlásí se únavu. Super, to jsem potřeboval. Stejně jako po sportu nebo celonočním řízení, ani po takovém vypětí se nechce spát a vyžaduje to čas. Jdu do pokoje, zatáhnu závěsy a zkouším zabrat.

Epilog

Sedím zase ve vlaku. Svištíme placatým Německem, tachometr přelézá dvoustovku. Brzy přijde Děčín a šum svistu přejde v cukavé plížení, brzdít začínáme už za Drážďanami a do Brna dáme hodinové zpoždění. Cestou tam jsem si ve čtečce dal prvotinu své milované Jane Austin: Lady Susan. Jako každá její kniha to dobře dopadlo, což jest velice důležité a pro život potřebné. (Intriky lady Susan vyšly vniveč. Byla to totiž krásná, leč chladná manipulátorka, které se vlastní pavučina lží a přetvářky stala osudnou.) Napsala to před 230 lety triadvacetiletá slečna, která psala od svých čtrnácti. Teď na cestu zpátky mám nachystanou lahůdku. Taky je to pohádka do vlaku, navíc mám ve čtečce písmena větší než kdysi v slabikáři, což dojem umocňuje. Sir Arthur Conan Doyle: 'The Lost World'. Taky přes 100 let stará kniha, povinná paleontologická četba a ostudná mezera ve vzdělání. Po všech těch paleogíiích s PETROU ideální kniha, ano, dnes už spíš pro děti, ale dobře se bavím. No a na konci se fakt musím začít smát. Mobilem si fotím stránku ze čtečky a posílám známým,

kterí vědí, kde jsem byl. Tady na závěr ten citát je – Prof. Challenger: „Výtěžek tohoto průzkumu mi poskytl materiál pro četné kapitoly, jež doplní moje grandiozní a monumentální dílo živočichopisné, životní mé dílo, které bude představovat trest a ospravedlnění mé existence.“

Člověk potřebuje mít nadhled nad sebou samým a bez humoru a nadsázky to přece nejde, ne?

Hamburk, duben 2023

Jiří Kolibáč, vědecký pracovník a vedoucí Entomologického oddělení MZM

Co je to synchrotron.

Urychlovač částic PETRA III je jedním ze zařízení DESY (Deutsches Elektronen-Synchrotron). Prstenec urychlovače má 2,3 km a byl postaven v roce 1978 – ve své době byl největším zařízením svého druhu na světě. Původně sloužil jako zdroj pozitron-elektronových srážek pro experimenty v částicové fyzice (byl na něm objeven gluon, jedna z elementárních částic), ale po roce 2010 slouží jako jeden z nejjasnějších zdrojů rentgenového záření na světě a dokáže vysílat i tvrdé, tj. krátkovlnné, záření, které prochází i kovy. Celkem je na prstenci 25 svazků rentgenových paprsků. (Pro zajímavost, paprsek záření je až 5000krát tenčí než lidský vlas.) V hale Maxe von Lauea se nachází téměř 60 experimentálních stanic (v textu používám „lab“). Třísetmetrová podlaha haly je údajně největší souvislou betonovou deskou na světě. Díky tomu jsou v labech maximálně tlumeny vibrace, což umožňuje vysokou přesnost experimentů.

První 3D rekonstrukce.

Připojené snímky 2,85 mm velké fosilie zobrazují dosud neznámý rod a druh brouka skupiny Cleroidea zalitého v Bittersfeldském jantaru (stáří 41–48 mil. let). Navržená jména zatím nesmí být zveřejněna, ale můžu prozradit, že součástí jména rodu bude předpona *elektro-*, odvozená od řeckého výrazu pro jantar (elektron) a vzdáleně se vztahující i k zařízení, kde byly pořízeny snímky. Trojrozměrný model vznikl složením 2800 řezů v programu Dragonfly 2022.2 a umožňuje nejen odfiltrovat hmotu jantaru, nečistoty a praskliny a studovat povrchové morfologické znaky. Lze také vstoupit dovnitř fosilie a v 3D prohlížet vnitřní anatomii, odstraňovat libovolné části těla (např. končetiny, části ústního ústrojí) a dívat se „pod ně“. U fosilií hmyzu se měkké tkáně nezachovaly, ale recentní vzorky poskytnou i pohled na svaly, nervy, vzdušnice apod. Součástí tohoto prvního pokusu z února 2024 je i 27 sekundová pohyblivá 3D vizualizace.

Kamila Hladká a Jan Cága zachytili svět světských

Svět světských... Pro někoho lákavý, přitažlivý svojí svobodou a vzrušující jako jízda na kolotoči. Pro jiné pochybný, ušmudlaný, neseriózní a na hraně s podsvětím. Jaký je ale doopravdy? Co se děje v maringotkách, jak náročné je vydělat si na chleba tímto způsobem v čase virtuální reality, jak atraktivní jsou atrakce pro dnešní děti? Právě tomuto tématu věnovala literární dokumentaristka Kamila Hladká svoji poslední knihu *Lidi od kolotoče*, kterou snímky doplnil fotograf Moravského zemského muzea Jan Cága, držitel mnoha ocenění a několika cen Czech Press Photo. Oba tvůrci se pak 15. února 2024 sešli se čtenáři při besedě spojené s autorským čtením a promítáním fotografií v Paláci šlechtičen MZM. V knížce Kamila Hladká zúročila dva roky práce, kdy prostředí světských soustavně sledovala na různých místech po celé republice, a tak shromáždila autentické příběhy několika generací českých kolotočářů. Zachycuje svérázné lidské osudy, osobitou a mnohdy podivnou atmosféru poutí, maringotek, kolotočů, střelnic a strašidelných domů, jež jsou po staletí nedílnou součástí naší tradice a kultury. Publikaci doplňuje doslov Markéty Skočovské, která tuto

oblast dlouhodobě mapuje, a nechybí ani dobové materiály.

(jih)

Foto: Archív MZM

Muzejní expozice se změnila v malířský ateliér

Ve stopách proslulého malíře a ilustrátora Zdeňka Buriana se vydali v dubnu účastníci ojedinelého třídlného workshopu kvasové malby v Pavilonu Anthropos Moravského zemského muzea. Akce určená zájemcům starším dvanácti let se konala v rámci Brno Art Week 2024. Kreslířská dílna pod vedením brněnského

výtvarníka Libora Sigmunda se zaměřila na studijní a ilustrační kresbu, rozšířenou o výtvarnou práci ve vysoce atraktivních výstavních prostorách Pavilonu Anthropos a jeho stálé expozice i aktuální výstavy. Před samotnou tvorbou byla na úvod připravena komentovaná prohlídka Galerie Zdeňka Buriana – Když Brnem táhli mamuti s výkladem zaměřeným na smysl a funkci vystavených mistrovských kvašů. Poté si kursisté rozpracovali na základě reprodukcí vystavených kvašů vlastní studijní kresby, které při dalších dvou termínech workshopu dokončili do finální podoby. Podobný workshop, tentokrát v zoologické expozici Moravského zemského muzea, se uskutečnil v květnu.

(red)

Foto: Jan Cága

ODKAZ vydává stejnojmenný bulletin

ODKAZ není jen název Oddělení dějin kultury antitotalitního zaměření MZM. Jeho pracovníci již od začátku roku 2023 vydávají rovněž stejnojmenný čtvrtletník. Prvotním impulsem byla připomínka kulatých životních jubileí osobností spjatých s oddělením v rámci osobní spolupráce nebo uložení jejich fondu v jeho sbírkách. Úvodní číslo bulletinu tak bylo věnováno 120. výročí

narození filozofky a významné představitelky brněnského evangelického disentu Boženy Komárkové. Druhé, letní číslo symbolicky oslavilo 90. narozeniny historika a neúnavného bojovníka za svobodu kritického myšlení Jana Tesaře. To podzimní pak představilo osobnost a dílo jazykovědce, prvního porevolučního rektora Masarykovy univerzity v Brně Milana Jelínka, který by v červnu 2023 oslavil své 100. narozeniny. Poslední číslo roku 2023 přiblížilo čerstvého osmdesátníka Jiřího Müllera, jednoho z vůbec nejvýznamnějších představitelů brněnského neoficiálního kulturního a intelektuálního života. Letošní vydání počátkem roku představilo osobnost a dílo Rogera Scrutona z různých úhlů pohledu jeho přátel.

„Monotematická část, která je jádrem bulletinu, je vždy doplněna drobnějšími informacemi o dalších aktivitách ODKAZu od webových stránek až k programům pro školy a představením zajímavých sbírkových předmětů. Zimní číslo je pak doplněno ještě tzv. Appendixem, zprávami o důležitých událostech daného roku,“ přiblížila obsah čtvrtletníku vedoucí ODKAZu Petra Pichlová.

Čtvrtletník vychází ve dvojí podobě. Tištěná má tvar specifické skládáčky formátu A4 a je určena starší generaci podporovatelů, kteří se nesžili s moderní technikou, ale

i těm, kteří stále rádi čtou písmena na papíře. Dostupná je také širší veřejnosti na pokladně Dietrichsteinského paláce. Elektronická podoba je rozsáhlejší, obsahuje větší množství textů i fotografií. Zájemci ji mohou najít na webových stránkách www.mzm.cz/odkaz v záložce Bulletin ODKAZ. „Na stránkách bulletinu necháváme veřejnost nahlédnout pod pokličku dění našeho oddělení. Udržujeme díky němu i pravidelný kontakt s okruhem našich spolupracovníků. Máme tak důležitou zpětnou vazbu na výsledky práce, která nás baví a dává nám smysl,“ doplnila Petra Pichlová.

(red)

Foto: Archív MZM

Muzejní noc 2024 lákala víc než vloni

Také letos se Moravské zemské muzeum připojilo k bezmála třem desítkám institucí, které otevřely svoje prostory pro návštěvníky při dalším ročníku Brněnské muzejní noci. Oblíbená a vyhledávaná akce se v moravské metropoli konala letos již podvacáté. Celkem do objektů MZM od 18 hodin do půlnoci zavítalo na 14 tisíc návštěvníků všech generací. Návštěvnost tak předčila i rok 2023. Lákala čerstvě otevřená výstava Tisíc tváří Amazonie v Pavilonu Anthropos, zvýšený zájem zaznamenali muzejníci v Paláci šlechtičen, hudbymilovní poutníci brněnskou nocí si vychutnali fanfáry v Památníku Leoše Janáčka, ale nejnavštěvovanějším z objektů Moravského zemského muzea se stal jeho Dietrichsteinský palác se svými úchvatnými expozicemi i aktuálními výstavami, například Nastoupil jsem co redaktor. Literatura a literáti v Lidových novinách 1893 - 1939. Letos tady navíc návštěvníky se sluchovými postižením expozicí Svět nerostů a výstavou Světy ukryté v kameni provedl ve znakové řeči neslyšící průvodce Jindřich Mikulík ze Střediska Teiresiás. Nechyběla samozřejmě ani soutěž určená především dětem. Vylosovaných na základě odevzdaných odpovědí bylo následně osm vítězů

prvního a osm vítězů druhého místa (☺), kteří se mohli těšit z připravených cen.

Dopravu návštěvníků zajišťoval zvláštními autobusovými linkami Dopravní podnik města Brna, který zároveň také posílil provoz na pravidelných linkách MHD.

(red)

Foto: Jan Cága

Výstava připomíná Lea Eckera i další Vřesovjany ze Slovácké brigády

U příležitosti 90. výročí úmrtí majora Lea Eckera v jeho rodných Vřesovicích obec a Památník Oldřicha Pechala ve spolupráci s Moravským zemským muzeem, Vlastivědným muzeem v Kyjově a Klubem vojenské historie Slovácko připravily výstavu věnovanou nejen osobnosti Lea Eckera, ale i dalších vojáků Slovácké brigády z Vřesovic.

Leo Ecker, důstojník rakousko-uherské armády, Slovácké brigády a čs. Pěšího pluku 27, se významně podílel na formování čs. domácího vojska a vojenském zajištění jižních hranic Moravy a Slovenska v letech 1918–1919. Navzdory skromným výstavním prostorům v Památníku Oldřicha Pechala, věnujícímu se primárně čs. odboji za druhé světové války, se podařilo představit unikátní předměty z pozůstalosti rodiny Eckerových, vojenskou výzbroj a výstroj z dob Rakouska-Uherska i Československa nebo rekonstrukci stejnokroje kapitána Lea Eckera z roku 1920 či extravagantní vycházkové uniformy Slovácké brigády s prvky tradičního lidového oděvu. Slavnostní otevření o víkendu 18.–19. května 2024 doprovodila vzpomínková akce složená z pietních aktů, ukázek vojenské techniky, výzbroje a výstroje, včetně komponovaného pořadu s cimbálovou muzikou. Výstava bude ke zhlédnutí dle otevírací doby Památníku do 28. října 2024 (o letních prázdninách každou neděli

od 14 do 17 hodin, jindy po předchozí telefonické dohodě se správcem památníku Ivo Kozákem na telefonním čísle 602 101 105).

(II)

Foto: Lukáš Lexa

Knihovníci muzeí a galerií se opět sejdou v Brně

V Dietrichsteinském paláci Moravského zemského muzea letos ve dnech 17. až 19. září proběhne 48. celostátní seminář knihovníků muzeí a galerií. Každoročně jej pořádá Knihovnická komise AMG ve spolupráci s některou z významných českých či moravských paměťových institucí a letos padla volba na Moravské zemské muzeum. Třídenní jednání bývá rozděleno do několika bloků

a jeho cílem je poskytnout knihovníkům muzeí a galerií aktuální informace z oboru v oblasti legislativy, ochrany knižních sbírkových fondů, vývoje technologií a edukačních aktivit pro odborníky i veřejnost. Aktuální témata předkládají účastníkům přední odborníci v dané problematice a zástupci ústředních institucí, včetně Národní knihovny a Ministerstva kultury. Důležitým přínosem akce je také poskytnutí prostoru jak pro výměnu zkušeností, tak pro navázání vzájemné spolupráce, sdílení projektů a v neposlední řadě pro důkladnější poznání hostující instituce. V loňském roce se seminář konal v Praze pod záštitou nově otevřeného Muzea literatury. V Brně se mohli muzejní knihovníci naposledy potkat před devíti lety, kdy akci spolupřátela Moravská galerie v Brně.

(val)

Foto: Archív MZM

Němí svědci historie. Procházka za brněnským kamenem

Brnem se přes den pohybují tisíce a desítky tisíc lidí. Všichni obvykle za něčím spěchají a málokdy věnují pozornost svému okolí. Když se ale vydá do města geolog, všimá si kolem sebe kamenů, které často zná i z terénu. Přijměte jeho pozvání na procházku historickým jádrem Brna a zkuste se podívat na město jeho očima. Budete překvapeni, co všechno jste až dosud na známých místech přehlíželi...

Samotné Brno jako takové stojí na hranici dvou velkých geologických celků – Českého masivu a Západních Karpat, a proto se v jeho blízkosti nachází velké množství různých druhů hornin. Když sledujeme jejich stopy do minulosti, můžeme zjistit, odkud byl kámen pro stavby v rodícím se městě, ale i později dopravován, k jakému účelu ho středověcí a novověcí lidé využívali a odhalíme něco málo o jeho samotném stáří a vzniku.

První paleolitické lidi v okolí Brna využívali ke svému životu jeskyně a docházelo také k prvnímu využívání kamenných surovin pro tvorbu zbraní, ale i nástrojů pro denní potřebu. Postupně se člověk seznámil s výstavbou jednoduchých obydlí z kůže

a dřeva. O něco později začal vytvářet sruby a postupně přešel na materiál, kterého měl kolem sebe velké množství, byl odolný a vydržel tím pádem i stovky let. Kámen. Ten ale v té době nebylo možné dovážet zdaleka, a proto lidé využívali zdroje z bezprostředního okolí. První stavby vyrůstaly ještě převážně z kamenů nasbíraných u skal poblíž sídel. Ty se však s rozšiřující se výstavbou stávaly vzácnější, a tak začaly vznikat malé lůmky na příležitostnou těžbu kamene. Vzhledem k narůstající stavební činnosti už potom bylo nutné svážet materiál také z větších vzdáleností. To je také důvod, proč některé stěny středověkých a novověkých staveb Brna hrají všemi barvami.

Lilijice ze Stránské skály

Začneme geologickou procházku na Moravském náměstí, u kostela sv. Tomáše. Původně se jednalo o klášterní kostel augustiniánů budovaný v druhé polovině 14. století. Během let byl poškozen a přestavován až do dnešní barokní podoby ze 17. století. Jeho nejstarší gotické prvky byly vybudovány z krinoidového vápence. Ten byl použit rovněž na portál prelatury a patky sloupů a odrazníků na rohu budovy. I když jsou často tyto kameny ošetřeny nátěry, aby vydržely další stovky let, na některých místech zůstává zřetelná charakteristická struktura tohoto kamene. Ten je tvořen články jurských živočichů, lilijic (cca 156 Ma = milionů let), tzv. krinoidů (Crinoidea), kteří v oblasti Stránské skály vytvářeli bohaté porosty – krinoidové louky. Po odumření se jejich tělo rozpadalo na jednotlivé články, které byly přepraveny a usazeny v mělkém moři. První lomy byly na Stránské skále

Ani nevlídné počasí zájemce o 'brněnský kámen' neodradilo. Účastníci exkurze vyrážejí od Joštova pomníku dál do středu města.

nejspíše otevřeny na přelomu dvanáctého a třináctého století a využívány byly až do století dvacátého. Z tohoto důvodu se jedná o jeden z nejrozsáhlejších sochařských a stavebních kamenů v Brně.

Když se přesuneme k portálu sousovního Místodržitelského palce, který v současnosti využívá Moravská galerie, po jeho stranách stojí dvě sochy – Jana Jindřicha a Jošta Moravského. Ty jsou vytvořeny z dalšího druhu vápence, tentokrát třetihorního (15 Ma), lithotamniového (mušličkového). Ten se v Brně nevyskytuje, ale byl téžen například u Židlochovic. Ač jsou sochy opět natřeny ochranou vrstvou, lze na nich místy pozorovat stélky červených řas, mechovky a zlomky měkkýšů. Ostění hlavního vchodu, oken a dřívky sloupů jsou budovány magurským pískovcem. Při příležitostech otevření kostela si můžete povšimnout hojného využívání nedvědkého mramoru (dlaždice, náhrobní desky, kropenka).

Pomalu se přesuneme ke kostelu sv. Jakuba, založenému počátkem

13. století Vladislavem Jindřichem a vystavěnému v románském a později přestavěnému v gotickém stylu. Nyní je bohužel z důvodu oprav uzavřený. I přesto můžeme na jeho bocích zvenčí pozorovat opěrné pilíře z krinoidového vápence.

Stopu v dlaždicích zanechalo i magma

Srdce Brna – náměstí Svobody. Jeho rekonstrukci dokončenou v roce 2006 veřejnost právě s nadšením nepřijala, byť výhrady už odvál čas. Pod nohama chodců však zůstalo v nově položených dlaždicích z nářezaného granitoidu ukryto jiné drama, mnohem dávnější, vroucí pod povrchem Země. I když nevíme, odkud tento kámen pochází, můžeme v něm v našem 21. století pozorovat uzavřené části odlišných hornin – tzv. xenolity. Jedná se o úlomky hornin, často odlišného složení (a barvy), které strhlo magma ze stěn při svém výstupu z nitra Země.

Z náměstí Svobody nás cesta zavede k portálu Staré radnice. Ten byl vybudovaný v letech (1510–11) Antonínem Pilgramem z krinoidového vápence. Nyní bohužel původní horninu překrývá velmi silný ochranný nátěr. Pokud vystoupáme na věž Staré radnice, můžeme z ní pozorovat morfologické členění Brna, kdy je severní část značně členitá (Český masiv), zatímco jižní je tvořená plochou krajinou (Západní Karpaty). To lze dobře pozorovat i z Denisových sadů, případně z Petrova.

Také nedávné úpravy a rekonstrukce domů mohou však skrývat velmi dávno historii. Za povšimnutí stojí například novodobé obklady na budovách, tvořené leštěnými horninami krystalinika (magmatických a metamorfovaných hornin), ale i sedimentárních hornin, pocházejících z České republiky, ale i ze zahraničí. Nádhernou ukázkou leštěného druhohorního vápence pravděpodobně z Německa můžeme vidět na rohu Radnické ulice a Zelného trhu. Okem patrně jsou řezy hlavonožců (amonitů a belemnitů), mechovek a dalších živočichů.

Nohy světců skrývají korály

Kašna Parnas na Zelném trhu byla postavena v roce 1696 podle návrhu Johanna Bernharda Fischera z Erlachu. Její základní část tvoří skála s malou jeskyní se sochou Hérakla. Tři ženy sedící kolem symbolizují tři starověké říše, na vrcholu skály stojí alegorie Evropy. Samotná kašna je vytvořena z tzv. krinoidového vápence. Generace lidí v uplynulých staletích, které se o okraj fontány opíraly, ho vyleštily tak, že jsou na něm velmi dobře vidět jednotlivé zkameněliny.

Cesta ze Zelného trhu na Petrov stoupá po schodech, před vstupem na náměstíčko s katedrálou je zdobí otevřená kamenná brána. Ta je opět z krinoidového vápence, který je na některých místech již značně zvětřalý. Právě tam však lze pozorovat jednotlivé články lilijic, které se z kamene vydrolují. Dvě sochy na pilířích nad schody, představující svatého Petra a svatého Pavla, jsou vytvořeny z třetihorního lithotamniového vápence. Na nohách světců jsou pro změnu zblízka dobře viditelné úlomky korálů, mlžů a mechovek.

Samotná katedrála sv. Petra a Pavla není omítnutá a kameny, které vystupují na povrch dokládají, z jakých částí Brna byl dovezen materiál na stavbu chrámu. Nejčastěji se ve zdech můžeme setkat se světlým (žlutavým až bílým) kamenem. Jedná se o krinoidový vápencetěžený na Stránské skále. Dalším častým materiálem je červenofialový slepenec. Jedná se o slepenec devonských bazálních klastik z Červeného nebo Žlutého kopce. Tmavé horniny ve zdech jsou potom

◀ I přes ochrannou vrstvu je na portálu Staré radnice místy vidět krinoidový vápencet, ukazuje Tomáš Turek.

Amonit na obložení budovy na rohu Radnické ulice a Zelného trhu.

Vyleštěný krinoidový vápencet na kašně Parnas.

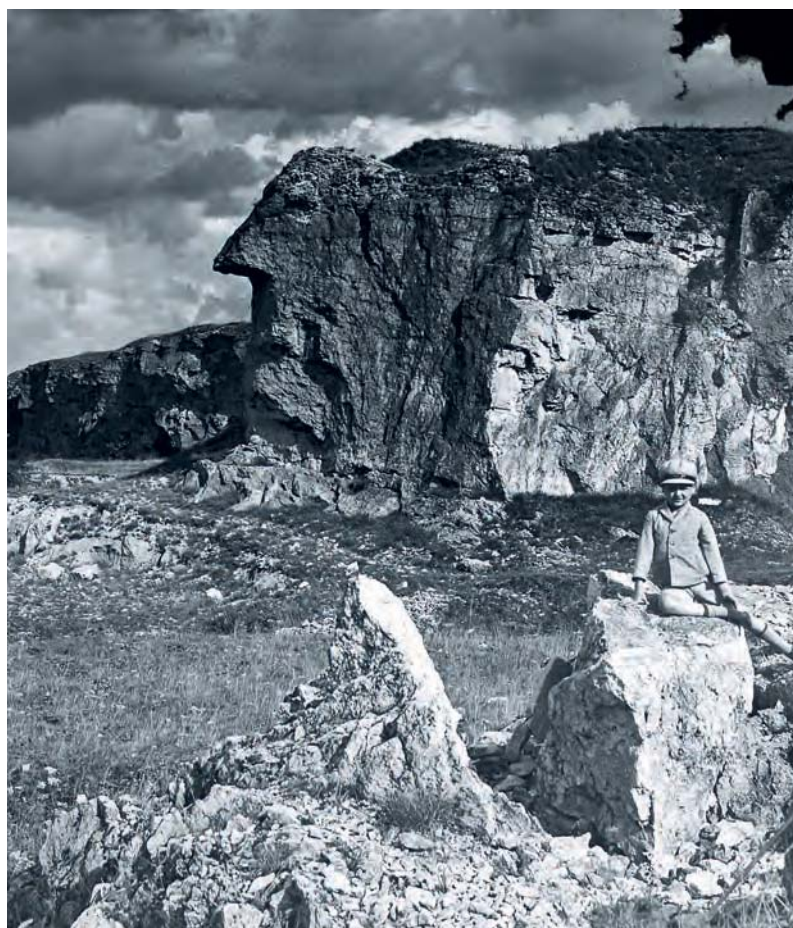

*Socha sv. Pavla skrývá obyvatele třetihor-
ního moře.*

metabazity, těžené pravděpodobně v centru Brna. Jedná se o nejstarší horniny na Moravě. Místo se objevují i vápence Moravského krasu a vzácněji se na Petrově setkáváme s narůžovělými granodiority, které se těžily v Králově Poli nebo Maloměřicích. Kolem katedrály leží dlažba z tmavě šedé kulmské droby, případně červeného slepence.

Od obelisku na Špilberk ▼

Jako zdvižený prst ční nad Denisovými sady legendární obelisk tvořený devonským vápencem (tzv. korálovým mramorem) Moravského krasu, který byl těžen na Šumberově skále. I v něm jsou zde místy vidět zkameněliny korálů a jiných živočichů. Samotné Denisovy sady jsou zajímavé i „geologickým“ rozhledem do širokého okolí. Z vyhlídky je patrné rozdílné horninové složení dvou geologických jednotek. V severní a střední části Brna můžeme nacházet odolnější

Archivní fotografie Stránské skály s odtěženou vrstvou krinoidového vápence.

horniny Českého masivu, které nám budují kopcovitou a členitější krajinu. Jeho dominantou jsou kopce Špilberk, Petrov, Žlutý a Červený kopec. Na jihu naopak sedimentovaly třetihorní jíly a písky Západních Karpat, které svou nízkou odolností k zvětrávání budují relativně plochou oblast Brna.

Symbol a dominanta moravské metropole: Špilberk. V jeho zdech a opěrných zídkách se objevují stejné kameny jako po dosavadní trase. Zajímavé jsou výchozy, které byly zabudovány do původních zdí hradu a jsou tvořeny nejstaršími horninami Brna (cca 725 Ma): tmavými metabazalty, případně střídáním metabazaltů a metaryolitů, místy s výchozy břidlic. Zdejší horniny vznikaly z vulkanických a vulkanoklastických hornin metabazitové zóny, které byly za velkých tlaků a teplot deformovány a metamorfovány. Tyto horniny se pak používaly na některých stavbách Brna.

Epi(geo)log

Při procházkách po Brně lze často „potkat“ velké množství kamenů ve zdech, sochách, v podchodech nebo jako součást dlažby. Až příště půjdete přes Brno a zavítáte do centra, zkuste se rozhlédnout očima geologa. Užít si jejich barvy, hledat různé zkameněliny... Možná vás to zaujme a zkusíte zapátrat, co je to za kámen na vaší budově, kde bydlíte nebo pracujete, odkud pochází či jaký je původ jeho vzniku.

Tomáš Turek, Geologicko-paleontologické oddělení MZM

Foto: Jan Cága, MZM

◀ Jedna ze zdí na Petrově s výrazným zeleným metabazitem.

Pomník Znamení z vápenců Moravského krasu a zídka z místního kamene na terasách pod katedrálou sv. Petra a Pavla.

Pomník míru na Denisových sadech s korálovou a stromatoporovou faunou.

Všichni jsme kostkovaní...

RNDr. Luděk Seidl (7. 1. 1954 – 11. 7. 2014)

Letos v létě uběhne deset let od chvíle, kdy odešel do geologického nebe dlouholetý pracovník Moravského zemského muzea Luděk Seidl. Narodil se v roce 1954 v Brně a po studiích na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity (tehdy Univerzity J. E. Purkyně), kde se věnoval oborům geologie a paleontologie, nastoupil do Moravského zemského muzea. Této instituci zůstal věrný po celý svůj aktivní profesní život. Z pozice vedoucího Osteologického oddělení MZM (1980–1986) se vypracoval na vedoucího Ústavu Anthropos (1986–1994) a posléze byl do roku 2003 vědecko-výzkumným pracovníkem tohoto ústavu.

Luděk Seidl v roce 2013.

Jeho velkou láskou byla i speleologie. Spoustu času věnoval výzkumům Moravského krasu, zvláště tzv. medvědíh jeskyním, v nichž v dávných dobách zimovali jeskynní medvědi a kde medvědice rodily mláďata. Přímo tam, například ve Sloupsko-šošůvských jeskyních či v Kůlně, připravil řadu výstav. Svou stopu zanechal i v Mladečských jeskyních a spolu s Karlem Valochem se věnoval výzkumům archeologické lokality Stránská skála. Docent Valoch byl ostatně jeho duchovním otcem, dnes bychom řekli mentorem, a blízkým přítelem. Za projekt expozice v jeskyni Kůlna v roce 1998 převzali spolu 1. cenu národního kola soutěže nadace Henry Ford European Conservation Awards.

Kromě odborných zájmů oba vědce spojovala i láska k dobrému vínu, na které jezdili do Dolních Kounic ke svému příteli, amatérskému sběrateli paleolitických památek Toníku Ottovi. Také na rakouské straně hranice udržoval odborné i přátelské kontakty s řadou amatérských sběratelů paleolitických materiálů, z nichž nejintenzivnější byla spolupráce se sběratelem pozůstatků pravěkých chobotnatců a autorem jejich rekonstrukcí Wernerem Schmidtem.

Z řady výstav Ludka Seidla stojí za připomenutí výstava obrazů Zdeňka Buriana, kterou geniálně doplnil rostlinami zapůjčenými z botanické zahrady, i výstava pohyblivých modelů pravěkých zvířat s titulem Vyhynulí obři. Dojednal a instaloval rovněž

polskou (ve Szreniawě), maďarskou (v Miškolci) a rakouskou (v Asparnu) etapu výstavy Střecha nad hlavou, kterou připravil profesor Jan Jelínek, jež pojednávala o nejstarší architektuře: o obydlích pravěkých lovců a sběračů. Velkou akcí byla rovněž výstava obrazů Zdeňka Buriana v mongolském Ulanbátaru.

Kromě odborné vědecké práce byl také výborným manažerem, tato činnost mu byla jako šitá na míru. V Ústavu Anthropos vybudoval nové depozitáře, laboratoře a trezorovou místnost, o svůj „mančaft“ – jak říkal – se staral obětavě a byl jím také patřičně oblíben. Také na zámku v Budišově, kde byly uloženy rozsáhlé sbírky z výzkumů, vybudoval nejen funkční depozitáře, ale i zázemí pro badatele a hostinský pokoj pro rekreaci zaměstnanců.

Spolupracoval s řadou dalších organizací a institucí (Správa jeskyní Moravského krasu, Agentura ochrany přírody a krajiny apod.).

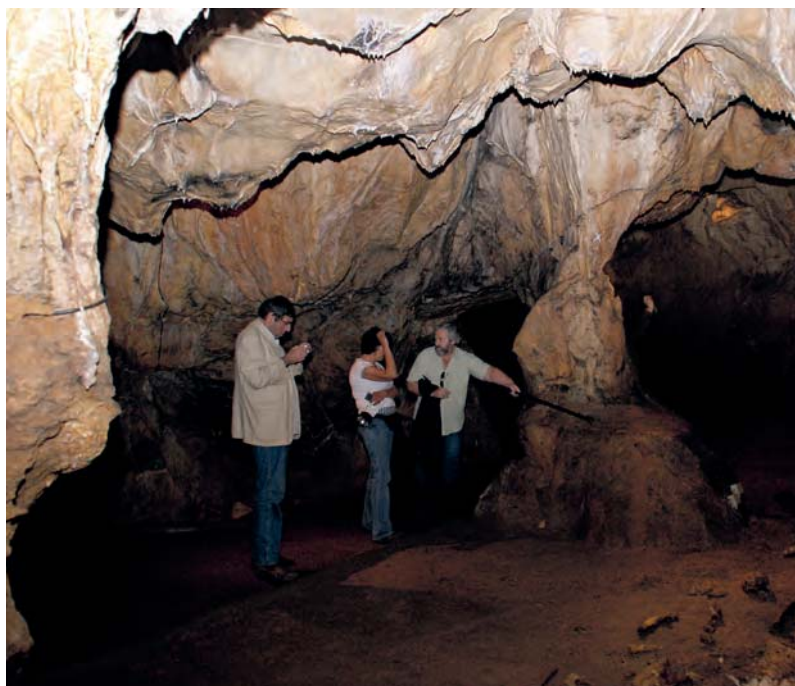
„Nikdo není černý nebo bílý, každý je kostkovaný“, říkal Luděk s oblibou, aniž si uvědomoval, že on sám je toho nejlepším důkazem. Na jedné straně to byl člověk neobyčejně obětavý, neskutečně štědrý, vtipný a pro

své blízké se dokázal obětovat téměř až k sebezničení. Na druhé straně měl ovšem také slabosti, které mu zabránily dosáhnout profesních výsledků, na něž by intelektuálně jistě měl. Po úrazu s vleklými následky a vážné nemoci odešel v roce 2003 do invalidního důchodu, ale i pak se ještě věnoval svému oboru a spolupracoval především v oblasti Moravského krasu na různých projek-

tech, například na projektu Jeskyně a lidé. Když ve svých 60 letech opustil tento svět, bylo to pro mnohé nečekané smutné překvapení. Vzpomeňme na něj v dobrém.

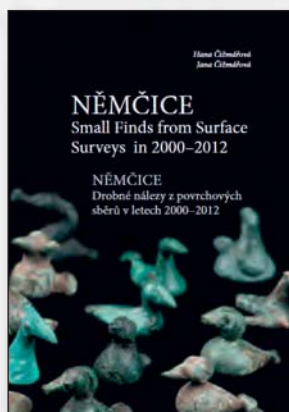
Pavla Seitlová, MZM

Foto: Archív P. Seitlové a MZM

S kolegy a přáteli – Luděk Seitl druhý zleva.

V Moravském krasu.

NĚMČICE Drobné nálezy z povrchových sběrů v letech 2000–2012

*Hana Čižmářová,
Jana Čižmářová*

ISBN: 978-80-7028-602-9 / 2023 / 368 stran / formát 210×297 mm / brožovaná vazba / 680 Kč

V předloženém katalogu je dokumentována kolekce tzv. drobných, především detektorových nálezů z lokality Němčice, rozkládající se na katastrech Němčic nad Hanou, Víceměřic a Poliček (okr. Prostějov, Česká republika). K publikaci početných nálezů získaných v letech 2000–2012, jež přinesly naprosto nový a překvapující pohled na vývoj laténské osídlení ve středním Podunají, byla zvolena forma komentovaného katalogu. Aktuálně předkládaný soubor prezentuje kovové předměty a předměty z kamene, švartny, kosti a parohu; keramika je zastoupena pouze v omezeném rozsahu, převážně kolečky ze střepů.

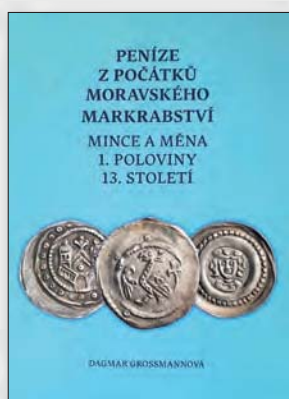

MORAVSKÁ LIDOVÁ FAJÁNS 1750–1880 v Moravském zemském muzeu v Brně

Alena Kalinová

ISBN: 978-80-7028-598-5 / 2023 / 610 stran / formát 210×260 mm / brožovaná vazba / 740 Kč

Součástí kulturního dědictví Moravy tvoří obdivuhodné keramické výrobky – fajánse. Počátky fajánsové výroby jsou spojeny s působením novokřtěnců, kteří ji na moravském území zavedli na sklonku 16. století. Výrobky moravských džbánkařů se staly výraznou součástí zdejší lidové kultury. Svým vzhledem a řemeslnou kvalitou přitahovaly zájem sběratelů a badatelů již v 19. století. Předložená publikace o souboru lidových fajánsů uloženém v Etnografickém ústavu Moravského zemského muzea by chtěla přispět k hlubšímu poznání památkového materiálu. Prezentuje výjimečnou kolekci, jež umožňuje sledovat proměny na Moravě vyráběných fajánsů od počátku 18. století až po poslední ohlasy z konce 19. století.

PENÍZE Z POČÁTKŮ MORAVSKÉHO MARKRABSTVÍ

*Dagmar
Grossmannová*

ISBN: 978-80-7028-604-3 / 2023 / 168 stran / formát 210×260 mm / pevná vazba / 990 Kč

Publikace je věnována krásným historickým mincím, dnešní terminologií označovaným jako „denáry fenikového typu“, jejichž půvab je patrný již na první pohled. Denáry s jednoduchými a poutavými obrazy se svou výraznou symbolikou byly platidlem na Moravě v období počátků Moravského markrabství od dob vlády Vladislava Jindřicha I. až po vládu Přemysla Otakara II. Ještě v 60. a 70. letech 13. století byly tyto denáry v lehké odlišném provedení raženy společně s malými brakteáty, ke kterým byly ekvivalentní jednotkou. Kniha je věnována denárům z několika pohledů, v různých aspektech a souvislostech. Především obsahuje jejich katalog, který je poprvé publikován spolu s velkými fotografiemi mincí.

NASTOUPIL JSEM DO REDAKTOR...

Hana Kraflová

ISBN: 978-80-7028-603-6 / 2023 / 126 stran / formát 210×297 mm / brožovaná vazba / 170 Kč

Každý stát, každé společenství má své symbolické značky. Česká republika, historická země Morava a její centrum Brno mohou být hrdé, že k nim patří i deník Lidové noviny. Vznikl zde roku 1893 a záměr zakladatele Adolfa Stránského (1855–1931) byl za téměř padesát let jejich rozvoje naplněn vrchovatě – list se stal tribunou moderní české společnosti: sebevědomé, vzdělané a podnikavé. List působil na čtenáře jak v závěrečných letech monarchie, tak později na území nové Československé republiky. Jeho historie představuje kontinuální růst kvality: od málo významného odpoledníku v začátcích za Rakouska-Uherska až k listu zásadního významu v nové samostatné republice.

Zlatá medaile „nesouhlasila“ s popravou krále Karla I.

Ve sbírce Numismatického oddělení Historického muzea Moravského zemského muzea se nachází celá řada zajímavých medailí. Jsou určené k reprezentaci vydavatele, oslavující jeho osobu, korunovace panovníků či různé jiné významné události. Z řady obvyklých témat však vystupuje extrémně vzácná zlatá medaile, která připomíná popravu anglického krále Karla I. a více než oslavou měla být vyjádřením nesouhlasu s tímto činem.

Karel I. z rodu Stuartovců (1625–1649) byl král Anglie, Skotska a Irsko, který se nepohodl s parlamentem a zaplatil za to svým životem. Období jeho vlády bylo ve znamení velkých náboženských konfliktů, kdy se i přes protesty parlamentu v roce 1625 jako hlava anglikánské církve, oženil s katoličkou Henrietou Marií Bourbonskou, sestrou francouzského krále Ludvíka XIII. Během občanské války se proti němu postavil anglický i skotský parlament a poté, co se Karel pokusil vytvořit spojení se Skotskem, byl postaven před soud a souzen za velezradu. Odmítl se hájit s odůvodněním, že panovník se zodpovídá pouze Bohu a žádná světská moc nemá právo jej

soudit. Byl tedy uznán vinným a dne 30. ledna 1649 v Londýně stat. Poprava vyvolala v tehdejší Evropě zděšení. Byla považována za přímou vraždu krále a narušení tradiční ideologie o božském právu panovníka na vládu a jeho nedotknutelnosti žádnými pozemskými autoritami.

Medaile, která tuto událost připomíná, byla vyrobena pravděpodobně v Německu, i když někdy jako země jejího vzniku bývá zmiňováno Nizozemí. Na německé země by mohly poukazovat německé opisy, které se nacházejí na obou stranách medaile. Text by se dal volně přeložit jako: ... *mocí a spory davu trpí Bůh a svrchovaná moc...* Autor medaile není znám, i když v této době medailéři většinou své práce signovali. Na této medaili je uvedeno pouze písmeno „F“, což by mohlo být iniciálou umělce nebo pouhou zkratkou latinského slova „fecit“ (udělal). Důvody, proč se autor rozhodl zůstat v anonymitě, neznáme, jedním z nich mohl být strach vyjádřit veřejně nesouhlas s tímto činem.

Na lící straně medaile je vyobrazeno prostovlasé poprsí panovníka

ve zbroji; na rubní straně medaile se nachází obluda se lvím tělem a sedmi hlavami chrlicími oheň, kde kromě dračích je možno rozpoznat i hlavu lva, psa, osla nebo kance. Obluda by mohla představovat hydry z řecké mytologie, s hadím tělem a dračími hlavami, proti níž nikdo nic nez-mohl (z jedné useknuté hlavy vyrostly další dvě) a která je symbolem obludnosti a nekonečného nerovného zápasu s čímkoliv.

Zlatá medaile je v literatuře i v muzejních databázích uváděna v hodnotě 12 dukátu, což ovšem neodpovídá hmotnosti, podle které by se mělo jednat spíše o 15 dukát. Známé jsou také odrazky ze stříbra a z olova, i když varianta ve zlatě patří zcela jednoznačně k těm nejvzácnějším. Medaile patří k základnímu fondu numismatické sbírky, byla získána někdy mezi léty 1816–1924, bližší údaje však dnes již bohužel není možné zjistit.

Dagmar Grossmannová,
Numismatické oddělení HM MZM

Medaile v hodnotě 15 dukátu, nedatovaná, odkazující na rok 1649, zlato, 46,8 mm / 52,343 g, autor neznámý. Foto: Jan Cága.

SLAVNOSTNĚ OTEVŘENO

20. 6. 2024
Archeoskanzen Modrá

**KLENOTNICE
VELKÉ
MORAVY**

